

๑. "ตโต ^๑ปรมปิ วสุสนุเต
 ตปฺปยนุเต จ ปาณินิ
 อฏฺฐสตฺตติโกฏฺฐินิ
 ตติยาภิสมโย อหุ"ติ.

ตตฺถ วสุสนุเตติ ฐมฺมกถาสลิลธาริ
 วสุสนุเต. ตปฺปยนุเตติ ฐมฺมามตฺตวสุเสน
 ตปฺปยนุเต, ตปฺปนํ กโรนุเต ภควตฺตีติ
 อุตฺโต.

อโนมทสฺสิสฺสปี ภควโต ตโย
 สาวกสนฺนิปาตา อเหตุ. ตตฺถ โสเรยฺย-
 นคเร อสิทตฺตสฺส รณฺโณ ฐมฺเม
 เทสิยมา เน ปลีทิตฺวา เอหิกฺขุปพฺพชฺชาย
 ปพฺพชิตานํ อฏฺฐนุํ อรหนฺตสฺสทสฺสํ

๑. "เมตอเตนนํ ^๑เมอมทาเมมคฺออพระ-
 พุทฺธเจา ทรงหลังฝนนคฺออพระธรรม
 และทรงยงฺสํทวทงฺหลาย ใหเอิบอิม
 อยุณฺนํ อภิสมฺยฺคฺรังที่ ๓ ไคมีแล้วแก
 เทวตาและมนุษย์เจ็ดสิบแปดโกฏฺฐิ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสุสนุเต
 ไคแก เมื่อพระองค์ทรงหลังสำนํ คคฺออพระ
 ธรรมกถา. บทว่า ตปฺปยนุเต ความว่า
 เมื่อพระผู้มีพระภาคเจา ทรงยงฺสํทวให
 เอิบอิมอยุ, คคฺออทรงทำควาเอิบอิมอยุควยฝน
 คคฺออ อมตธรรม.

สาวกสนฺนิปาต (ในพระศาสนา)
 แมของพระผู้มีพระภาคเจาอโนมทสฺสึ ไคมี
 มา ๓ ครั้ง. ใน ๓ ครั้งนํ พระองค์ไคทรง
 แสดงพระปาติโมกฺขในทามกลางพระอรหันต์
 แปดแสน ผู้เลื่อมใสในธรรมที่ทรงแสดง แก

^๑ ก. ตโต ปรํ ทิ.

มชฺฌเ ปาติโมกข์ อุตฺทิสฺส. อัยฺ ปจฺจโม
สนฺนิปาโต อโหสิ.

พระเจ้าอสิทิตตะ ในโสเรยยนคร แลวบวช
ด้วยเอหิกขุบรรพชา. นี้เป็นสาวกสันนิบาต
ครั้งแรก.

ราชวตีนคเร สุนฺทรินฺทรสฺส^๑ นาม
รณฺโณ ฌมฺเม เทลียมาเน เอหิกฺขุ-
ปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตานํ สตฺตุนฺนํ
อรหนฺตสฺตสฺสสํ มชฺฌเ ปาติโมกข์
อุตฺทิสฺส. อัยฺ ทฺติโย สนฺนิปาโต อโหสิ.

เมื่อพระองค์ ทรงแสดงธรรมแก่พระราชา
พระนามว่า สุนทรินทร ในพระนครราชวตี
พระองค์ก็ได้อธิบายพระปาติโมกข์ ใน
ท่ามกลางพระอรหันต์เจ็ดแสนองค์ ผู้บวช
ด้วยเอหิกขุบรรพชา. นี้เป็นสาวกสันนิบาต
ครั้งที่ ๒.

ปุณฺ โสเรยฺยนคเรเยว โสเรยฺยรณฺญา
สทฺ เอหิกฺขุปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตานํ ฉนฺนํ
อรหนฺตสฺตสฺสสํ มชฺฌเ ปาติโมกข์
อุตฺทิสฺส. อัยฺ ตฺติโย สนฺนิปาโต อโหสิ.
เตน วุตฺตํ :

พระองค์ทรงแสดงพระปาติโมกข์อีกครั้ง ใน
ท่ามกลางพระอรหันต์หกแสน ผู้บวชด้วย
เอหิกขุบรรพชาพร้อมกับพระเจ้าโสเรยยะ
ในโสเรยยนครนั่นเอง. นี้เป็นสาวก
สันนิบาตครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

^๑ โป. สุรินทสฺส นาม, ส. อ.
มฺสุรินฺทรสฺส, ม. สุรินฺทรสฺส.

๘. "สนุนิปาตา ตโย อาลู่
 ตสฺสาปิ จ มเหสีโน
 อภิญญาพลุปฺตฺตานํ
 ปุปฺผิตานํ วิมุตฺตียา."

๙. อฏฺฐสฺตสฺสฺสํ
 สนุนิปาโต ตทา อหุ
 ปทึนฺมทโมหานํ
 สฺนฺตจิตฺตฺตาน ตาทินํ."

๑๐. สฺตฺตสฺตสฺสํ
 ทฺตโย อาลี สฺมาคโม
 อนนฺจฺฉานํ วิรชานํ
 อุปสนฺตฺตาน ตาทินํ."

๑๑. ฉนฺนํ สฺตสฺสํ
 ตตฺตโย อาลี สฺมาคโม
 อภิญญาพลุปฺตฺตานํ
 นิพฺพุตฺตานํ ตปฺสฺสินฺนุ"ติ."

ตตฺถ ตสฺสาปิ จ มเหสีโนติ ตสฺส
 มเหสีโน อนมทสฺสฺสํ. "ตสฺสาปิ ตสฺสาปิ จ มเหสีโน

๘. "ก็(ในพระคำสนา)ของพระมเหสีเจ้า
 แม่พระองค์นั้น ได้มีการประชุมพระ-
 สาวกถ้วนบรรลุมภิญญาผละ ผู้เบิก-
 บาน (งดงาม) ควยวิมุตติ (รวม)
 ๓ ครั้ง."

๙. ในครั้ง(แรก)นั้น ได้มีภิกษุแปดแสน
 ถ้วนละความเมา และความหลง
 ไทแล้ว มีจิตสงบ ทรงตาทิคุณ มา
 ประชุมกัน."

๑๐. ครั้งที่ ๒ ได้มีภิกษุเจ็ดแสนถ้วนผู้ไม่มี
 กิเลสเครื่องยั่วยวน ปราศจากความ
 กำหนัด มีจิตสงบระงับ ทรงตาทิคุณ
 มาประชุมกัน."

๑๑. ครั้งที่ ๓ ได้มีภิกษุหกแสนถ้วนบรรลุม
 อภิญญาผละ ผู้ดับสันทิ(คือเย็น) ผู้มี
 ตบะ (คืออริยมรรค)มาประชุมกัน."

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า

แปลว่า แม่แห่ง

ทวิปทุตตโม"ติปิ ปาโจ, ตสฺสปี พระมเหสีเจ้าอโนมทัสสี พระองค์นั้น.
 ทวิปทุตตมสฺสาติ อตุโธ. ลกฺขณํ พระบาลีว่า "ตสฺสาปิ ทวิปทุตตโม" ดังนี้ก็มี,
 สทฺทสฺตถโต คเหตุพฺพํ. แปลว่า แม่แห่งพระมเหสีเจ้าอโนมทัสสี
 ผู้สูงส่งกว่าสัตว์ทวิบาทพระองค์นั้น. ลักษณะ
 (คือสูตร) บัณฑิตพึงถือเอาจากคัมภีร์สัทท-
 คำสตร์.

อภิญญาผลปุตตานนฺติ อภิญญานํ
 ผลปุตตานํ, จินฺนวสิตาย ชิปปนิสนฺติ-
 ภาเวน อภิญญาสุ ธิรภาวปุตตานนฺติ
 อตุโธ. ปุบฺพิตานนฺติ สพฺพผลิสุผล-
 ภาเวน อตีวีย โสภกคฺคปุตตานํ.
วิมุตฺตียาติ อรหฺตฺตผลวิมุตฺตียา.

บาทพระกาลว่า อภิญญาผลปุตตานํ แปลว่า
 บรรลุแล้วซึ่งอภิญญาผละ, อธิบายว่า ถึง
 ความเป็นผู้มั่นในอภิญญา โดยความเป็นผู้มี
 กำหนดนึก(ในอภิญญาแต่ละอย่าง)ได้แนบแน่น
 เพราะท่านมีวิสัย(คือ ความเชี่ยวชาญ)อันได้
 สั่งสมไว้แล้ว. บทว่า ปุบฺพิตานํ ไต่แก
 เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความงามอย่าง
 ยิ่ง โดยความเป็นผู้เบิกบานแล้ว ด้วยความ
 เบิกบานทั้งหมด. บทว่า วิมุตฺตียา แปลว่า
 ด้วยวิมุตติ คือ พระอรหัตผล.

อนงฺคณานนฺติ เอตฺถ อัย
อนงฺคณสทฺโท กตฺถจิ กิเลเสสุ ทิสฺสตี.
 ยถา "ตฺถกฺกตฺมานิ ตีณิ อนงฺคณานิ ?

ศัพท์ว่า อนงฺคณ นี้ ในคำว่า อนงฺคณานํ
 นี้ ในบางแห่งปรากฏในความหมายว่ากิเลส
 ทั้งหลาย. ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า "บรรดาติกะ

สมาคมสงฆ์ เสริมบุคคลิกสตร์
 สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

ราโค องฺกณฺโณ โทโส องฺกณฺโณ โมโห (ธรรมหมวด ๓) เหล่านี้ อังคะ (กิเลสเครื่องช่วยวน) ๓ เป็นไฉน ? อังคะคือ รากะ อังคะคือโทสะ อังคะคือโมหะ."

"ปาปกานํ โข เอตํ อวฺสุโส อกุสลานํ (และ)ว่า "คุณของท่านผู้มีอายุ คำว่า อังคะ (กิเลสเครื่องช่วยวน) นี้ เป็นชื่อของ อัจฉาวจร (คือกามาวจร) ที่เป็นบาปอกุศลแล."

กตฺถจฺจิ กิสุมิญฺจิจฺจ มเล. ยถาห "ตสุเสว ในที่บางแห่งปรากฏในความหมายว่า มลทิน รชสฺส วา องฺกณฺสฺส วา ปหานาย ไร ๆ. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า "หญิง เป็นต้น ย่อมพยายามที่จะให้รู้สึหรือมลทิน นั้นหายไป."

กตฺถจฺจิ ตถารูเป ภูมิภาเค "เจตียงฺกณฺโณ ในที่บางแห่งปรากฏในความหมายว่าภูมิกาค โปธียงฺกณฺโณ ราชงฺกณฺนุ"ติ.^๑ อธิ ปน เห็นปานนั้น เหมือนอย่างที่ว่าไว้ว่า กิเลสเสตุ ทฎฺฐพฺโพ. ตสุมา "ลานพระเจดีย์ ลานโพธิ์ พระลานหลวง." นิกฺกิลีสานนฺติ อตุโณ.^๒ วิรชานนฺติ แต่ในที่นี้ บัณฑิตพึงเห็น ในความหมายว่า

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๔๘๗. ^๒ ม. ม. ๑๒/๔๖.

^๓ ม. ม. ๑๒/๒๐๔. ^๔ คเวสิตพฺโพ.

^๕ ปปญฺจสุทฺถน. ๑/๑๙๒.

ตสุเสว เววจน์. ตปฺสฺสสินฺนติ กิเลสทั้งหลาย. เพราะฉะนั้น จึงมีความ
 กิเลสทุกขยกโร อริยมคฺคสงฺขาโต ตโป หมายความว่า ผู้ไม่มีกิเลส. บทว่า วิรัชานํ เป็น
 เยสํ อตฺถิ เต ตปฺสฺสสินฺ, เตสํ. ไวพจน์ (คือ คำที่ใช้แทนกัน) ของ บทว่า
 ตปฺสฺสสินํ, ชีณาสวานนฺติ อตฺถิ. อนงฺคณานํ นันนํเอง. บทว่า ตปฺสฺสสินํ มี
 อรรถวิเคราะหว่า ตบะ กล่าวคืออริยมรรค
 อันทำความสิ้นกิเลสของภิกษุเหล่าใดมีอยู่
 ภิกษุนั้นชื่อว่า ตปฺสฺสสิน (ผู้มีตบะ), ภิกษุ
 ผู้มีตบะเหล่านั้น, คือพระชีณาสพ.

ตทา อมหากํ โปธิสฺสโต เอโก ในกาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของ
 มหเสกฺโข ยกฺขเสนาปติ อโหสิ มหิตฺธิโก พวกเรา เป็นยักษ์เสนาบดีตนหนึ่ง มีศักดิ์
 มหานุภาโว อเนกโกฏิสฺสทสฺสํมาก มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากเป็นใหญ่กว่า
 ยกฺขานํ อธิปติ. โส "พุทฺโธ โลกํ หมู่ยักษ์หลายแสนโกฏี. พระบรมโพธิสัตว์
 อูปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา อากนฺตฺวา นั้นได้สดับว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว
 ปรมรฺจุรทสฺสํ สุตฺตรตนมยํ อภิรฺจุร- ในโลก" จึงมาเฝ้า แล้วเนรมิตมณฑปอันมี
 รชนิกรมณฑลสฺสํ มณฑปํ นิมนฺนิตฺวา ลักษณะเช่นกับมณฑลแห่งพระจันทร์อันงดงาม
 ตตฺถ สุตฺตาหํ มหาทานํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ยิ่ง ทำด้วยรัตนะ ๗ ประการ เป็นมณฑป
 สัมปสฺส อทาสิ. อถ นํ ภควา อังงามและน่าชมยิ่งนัก แล้วได้ถวายมหา-
 ภูตฺตานูโมทนสฺมเย "อนาคเต กปฺป- ทานแด่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็น

๑ ส. อ. ภูตฺตานูโมทน...

สตสหัสสาธิเก เอกสมิ อสงฺเขยฺเย ประมุขตลอด ๑ วัน ในมณฑปนั้น. ครั้นนั้น
 อติกฺกนฺเต โคตโม นาม พุทฺโธ ในเวลาอนุโมทนาภัตตาหาร พระผู้มีพระ-
 ภาวิสุตฺตี"ติ พุยาภาสิ. เตน วุตฺตํ : ภาคเจ้า ไททรงพยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์
 นั้นว่า "ในอนาคตเมื่อล่วงไปไคหนึ่งอสง-
 ไชยกับอีกแสนกับ ยักษ์เสนาบดีจักเป็น
 พระพุทธเจ้า มีพระนามว่า โคตมะ."
 เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๒. "อหิ เตน สมเยน
 ยกฺโข อาสิ มหิตฺติโก
 เนกานํ ยกฺขโกณฺฐิณํ
 วสฺวตฺติมฺหิ อิสฺสโร.

๑๒. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นยักษ์ มีฤทธิ์
 มาก เป็นใหญ่กว่ายักษ์หลายโกฏิใน
 สวรรค์ชั้น(ปรนิมิต)วสวัตตี.

๑๓. ตทาปิ ตํ พุทฺธวรี
 อุปกนฺตฺวา มเหสินํ
 อนฺนปาเนน ตปฺเปสิ
 สสมิ โลกนายกํ.

๑๓. แม้ครั้งนั้น เราตถาคตก็ได้เข้าไป
 เฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระองค์
 นั้นแล้ว ไคอังกาสพระมเหสีเจ้า
 พระบรมโลกนายกพร้อมด้วยพระสงฆ์
 ให้อิมหน้าแล้วควยขาวและน้ำ.

๑๔. โสปี มํ ตทา พุยากาลิ
 วิสุทฺถนยโน มุณี
 อปริเมยฺยิโต กปุเป
 อัยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๕. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหสุสาม สมุขฺขา อิมํ.

๒๘. ตสุสาปี วจันํ สุตฺวา
 ตฺมุโจะ สํวิคฺคมาโนโส
 อุตฺตริ วตฺมธฺมฺจฺจาสี
 ทสฺปารมฺปิรฺริยา"ตี.

ตตถ อุตฺตริ วตฺมธฺมฺจฺจาสินฺตี
 ปารมฺปิรฺรณฺตฺถาย ภฺยโยปิ ทพฺพทฺร
 ปฺรกฺกมฺมกาสิฺนฺตี อตฺถโถ.

๑๔. ครั้งนั้น พระมุนีผู้มีพระเนตรอัน
 บริสุทธิ์ แม่พระองค์นั้น ก็ได้ทรง
 พยากรณ์เราตถาคตว่าในกัปอันจะนับ
 ประมาณมิได้ตั้งแต่นั้นไป ยักษตนนั้นจัก
 เป็นพระพุทฺธเจ้า.

๑๕. พระตถาคตจักตั้งความเพียร ฯลฯ
 พวกเรา จักเกิดพร้อมหน้ากัน ใน
 ศาสนา ของพระหนอพระพุทฺธเจ้า
 พระองค์นี้.

๒๘. เราตถาคต ได้ยินพระดำรัสของ
 พระมุนีแม่พระองค์นั้นแล้ว มีใจยินดี
 (และ) ตื่นเต้น จึงได้อธิษฐานพรต
 ไหยังขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
 บริบูรณ์."

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
อุตฺตริ วตฺมธฺมฺจฺจาสี ความว่า เราตถาคต
 ได้ทำความบากบั่นใหม้นกว่าแม่โดยยิ่ง เพื่อ
 ประโยชน์จะยังบารมีให้เต็มเปี่ยม.

ตสฺส ปน อโนมทสฺส ภควโต
 จนฺทวดี นาม นครํ อโหสิ, ยสฺวา
 นาม ราชา ปิตา, ยโสธรา นาม
 มาตา, นิสโก จ อโนโม จ เทว
 อคฺคสาวกา, วรุโณ นามุปฺภุจฺจาโก,
 สุนฺทรี จ สุมนา จ เทว อคฺคสาวิกา,
 อชฺชุนรฺกฺโข โพิธ, สรีรี อฏฺฐ-
 ปณฺณาสทตฺถุเพธ อโหสิ, วสฺสสทสฺส
 อายุ, ลีริมา นาม อคฺคมเหสี,
 อูปวาโณ นามสฺส ปุตฺโต, ทสฺวสฺสสทสฺसानิ
 อการํ อชฺชวาลิ. โส ลีวีกายาเนน
 นิกฺขมิ. ลีวีกายาเนน คมนํ ปน
 โสภิตพฺพุทฺฐวสฺสวณฺณาย ปาสาทคมเน
 วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ. ฌมฺมโก นาม
 ราชา อูปฺภุจฺจาโก. ฌมฺมาราเม กิร
 ภควา วิหาสีติ. เตน วุตฺตํ :

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาค-
 เจ้า อโนมทสฺส พระองค์นั้นมีชื่อว่า จันทวดี,
 พระราชาพระนามว่า พระเจ้ายสฺวา เป็น
 พระบิดา, พระมารดาชื่อพระนามว่า พระ-
 นางยโสธรา, พระอัครสาวกทั้งสอง คือ
 พระนิสกะ และพระอโนมะ, พระอุปัฏฐาก
 ชื่อพระวรุณะ, พระอัครสาวิกาทั้งสอง คือ
 พระสุนทรี และพระสุมนา, ทนรกฟ้าเป็น
 ต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, ทรงมีพระสรীরะสูง
 ๕๘ ศอก, ทรงมีพระชนมายุแสนปี, พระ-
 อัครมเหสีพระนามว่าพระนางลีริมา, พระ-
 โอรสของพระองค์มีพระนามว่า อูปวาณ-
 กุมาร, ทรงครองขรवासวิสัยหมื่นปี.
 พระองค์เสด็จออกผนวช ด้วยพระยานวอ.
 ส่วนการเสด็จไปด้วยพระยานวอ บัณฑิตพึง
 ทราบตามนัยดังกล่าวแล้ว ในการเสด็จไป
 ด้วยปราสาท ในพรรณาพระโสภิตพุทธวงศ์.
 พระราชาพระนามว่า พระเจ้าฌมฺมกะเป็น
 พระอุปัฏฐาก. ไฉนว่า พระผู้มีพระภาค-
 เจ้าประทับอยู่ ณ ฌมฺมาราม ดังนี้แล.

คุณวินัย กาญจนชุกศักดิ์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๓๑. อฏฺฐปณฺณาสรตฺถํ
 อจฺจุคฺคโต มหามุณี
 ปภา นิตฺถาวตี ตสฺส
 สตรํสึว อุกฺคโต.

๓๒. วสฺสสทสฺสทสฺसानิ
 อายุ วิชฺชติ ตาวเท
 ตาวตา ติฏฺฐมาโน โส
 ตาเรตี ชนตํ พหุ.

๓๓. สุปฺปผิตฺตํ ปาวจัน
 อรหนฺเตหิ ตาทิหิ
 วิตฺราเคหิ วิมเลหิ
 โสภิตฺตํ ชินสาสนํ.

๓๑. พระมหามุณี ทรงมีพระวรกายสูง
 ๕๘ ศอก พระรัศมีชานออก (จาก
 พระสรีระ) ของพระองค์เหมือน
 ดวงอาทิตย์ขึ้นไป(ในท้องฟ้า)ฉะนั้น.

๓๒. ครั้นนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปี
 พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี พระองค์นั้น
 ทรงดำรงอยู่ (เป็นเวลานานถึง)
 เพียงนั้น ทรงยังหมูชนเป็นอันมาก
 ไหขามพน (หวังแห่งตัดหาบรรลुพระ
 นิพพาน)แล้ว.

๓๓. ปาพจน์ (คือพระธรรมและพระวินัย)
 ไต่เจริญแพร่หลาย พระศาสนาของ
 พระชินะ งามแล้วควยหมูพระอรหันต์
 ผู้ทรงตาทิคุณ ปราศจากราคะ ปราศ
 จากมลทิน.

^๑ ก. โสภิต.

ปทสนธิโกโร. เสสกาธาสุ สัพพตฺถ
อตุตฺตานเมวาคี.

ไปสิ้นแล้ว. พระบาลีว่า "นฺนุ ธิตฺตกเมว
สงฺขารธา" ทั้งนี้ก็มี, ความของพระบาลีนั้น
ว่า สังขารทั้งปวงวางเปล่านั้นเพียวมิใช่
หรือ. ม-อักษรทำการตอบท. ในคาถา
ที่เหลื่อมเนื้อความงายทั้งนั้น ในที่ทั้งปวง
ดังนี้แล.

อิมสฺส ปน อโนมทสฺสิสฺส ภควโต
สนฺติเก สาริปฺตฺโต จ มหาโมคฺคัลลาโน
จาตี อีเม เทว อคฺคสาวกา อคฺค-
สาวกภาวตฺถาย ปณฺธิธานมกฺกสฺส. อีเมสฺมิ
ปน เถรานํ วตฺถุ เจตฺถ กเถตพฺพ.
มยา คนฺถวิคฺคตฺถารภเยน น อุตฺถนฺนฺติ.

อนึ่ง พระอัครสาวกทั้งสองนี้ คือ
พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ก็ได้
ตั้งปณฺธิธานเพื่อประโยชน์สำเร็จเป็นพระอัคร-
สาวกในสำนัก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
อโนมทสฺสึพระองค์นี้ด้วย. และเรื่องของ
พระเถระเหล่านี้ ก็ควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้.
(แต่)ข้าพเจ้ามิได้ยกขึ้น(แสดง) เพราะ
เกรงว่าพระคัมภีร์จะพิสดารไป.

อโนมทสฺสึพฺพุทฺธวํสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พฺรรณนาพระอโนมทสฺสึพฺพุทฺธวํส จป.

นิฏฺฐิตอ สตฺตโม พฺพุทฺธวํโส.

จปพระพฺพุทฺธวํสที่ ๑.

๑๐. ปทุมพุทธรวิสาณณา

อโนมทสี่สูส ปน ภควโต
อปรภาเค วสัสตสหัสสา युกา มนุสสา
อนุกกเมน ปริหายิตฺวา ทสวสสา युกา
หุตฺวา ปุน อนุกกเมน วหฺมิตฺวา
อสงฺเขยฺยายุกา หุตฺวา ปุน ปริหายมานา
วสัสตสหัสสา युกา อเหสุ. ตทา ปทุโม
นาม สตฺถา โลกเ อปฺปชฺชิตฺติ.

โสปี ปารมิโย ปุเรตฺวา ตฺลิตฺปุเร
นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จวิตฺวา จมฺปกนฺคเร
อสมสฺส นาม รณฺโถ กุเล รูปาทีหิ
อสมาย อสมาย นาม อคฺคฺมเหสิยา
กุจฺฉิสฺสมี ปฏิสฺสนฺธิ อคฺคฺเหสิ. โส ทสนฺนํ
มาसानํ อจฺจเยน จมฺปกุญฺยาเน
มาตฺตกุจฺฉิตฺโต นิภฺขมิ.

๑๐. พรรณนาพระปทุมพุทธรวงศ์

ก็ในกาลต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้า
อโนมทสี่ มนุชฺช (ในครั้งนั้น) มีอายุแสนปี
แล้วกลับมีอายุลดน้อยลงโดยลำดับ จนเหลือ
อายุแค่ ๑๐ ปี แล้วก็กลับมีอายุเพิ่มขึ้นโดย
ลำดับต่อไปอีก จนมีอายุขึ้นถึงหนึ่งอสงฺไชย
แล้วก็กลับมีอายุลดน้อยลงอีก เหลือแสนปี.
ครั้งนั้น พระบรมศาสดาพระนามว่า ปทุม
เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

แม่พระบรมศาสดาพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญ
พระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จไปบังเกิด
ในคฤาสีหิรัญญิก จตุตถคฤาสีหิรัญญิกแล้วทรงถือ
ปฏิสนธิในพระครรภ์ ของพระอัครมเหสี
พระนามว่า พระนางอสมมา ผู้ไม่มีบุคคลใด
เสมอเหมือนด้วยพระรูปโฉมเป็นต้น ใน
ราชสกุลของพระราชาพระนามว่า พระ-
เจ้าอสมมา ในนครจัมปกะ. เมื่อครบกำหนด
ทศมาส พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์
พระมารดา ในจัมปกอทยาน.

มธุรัตถวิสาณณา ป. - ๗. ๒ - ๘

คุณประไพ อมาตยกุล
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ชาเต ปน กุมาระ อากาสโต หนึ่ง เมื่อพระกุมารประสูติแล้ว ฝนดอกปทุม
 สกลชมพูที่เป สุ่มุทปรียนุเต ปทุมวสุลั กตกพร่างพรั่งจากอากาศลงมาในช่อมพุทวิปทั้ง
 นิปติ. เตนสุส นามคฤคหทิวเส นาม ลัน ซึ่งมีมหาสมุทรเป็นที่สุดโดยรอบ. เพราะ
 คณหุตตา เนมิตุตกา จ ฌาตกา จ ฉะนั้น เมื่อจะขนานพระนามในวันขนาน
 "มหาปทุมกุมารโ" เควว นามมกัสสุ. โส พระนามพระกุมารนั้น พราหมณผู้ทำนาย
 ทสวสุสสหัสسانی อการ อชฎาวลี. พระลักษณะและพระญาติทั้งหลาย จึงขนาน
 นนุตุตตรวสุตตรยสุตตรานามกา ตโย พระนามว่า "มหาปทุมกุมาร" นั้นแล.
 ปาสาทา อเหสุ. อุตตราเทวีปมุขานิ พระกุมารนั้น ทรงครองมราวาสวิสัยสิ้นกาล
 เตตตีสอติตีสหัสسانی ปจจุปฏฐิตานิ หนึ่งปี. พระกุมารได้มีปราสาท ๓ องค์
 อเหสุ. มีชื่อว่า นันตุตตรปราสาท วสุตตรปราสาท
 และยสุตตราปราสาท. มีหญิงสามหมื่นสามพัน
 ซึ่งมีพระนางอุตตราเทวีเป็นประมุขคอยเฝ้า
 บำเรอ.

อด มหาสตุโต อุตตราย นาม ต่อมา เมื่อพระรम्मกุมารประสูติจาก
 มหาเทเวีย รम्मกุมาระ นาม อูปนุเน (พระครรภ์) พระมหาเทวี พระนามว่า
 จตุตารี นิमितตานิ ทิสฺวา อาชณฺณรณน อุตตราแล้ว พระมหาสตุทอศพระเนตร
 มหาภินิกุขมนํ นิกุขมิ. ตํ ปพฺพชนฺตํ เอกา เห็นนิมิต ๔ (คือ คนเจ็บ คนแก่ คนตาย
 ปุริสโกฏฺฐิ อนุปพฺพชิ. โส เตหิ ปริวุโต และบรรพชิต) แล้วได้เสด็จออกสู่มหา-
 อฏฺฐ มาเส ปธานจริยํ จริตฺวา ภินะษกรรมณควยรตเทียมมาอาชาไนย. เมื่อ

คุณประไพ อมาตยกุล
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสาขบุณฺณมาย ฌณฺหวตฺตึนคเร สุธณฺณ- พระองค์ทรงผนวชอยู่ (นั้น) บุรุษหนึ่งโกฏฐิ
 เสฏฺฐิสุตฺต ฐิตาย ฌณฺหวตฺตียา นาม ทินฺนํ พากันบวชตาม. พระองค์มีภิกษุเหล่านั้น
 มธฺุปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา มหาศาลวเน^๑ แวดล้อม ทรงบำเพ็ญเพียรสิ้นกาล ๘ เดือน
 ทิวาวินฺหารํ วิตฺตนาเมตฺวา สายณฺหสมเย ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖ เสวยขาวมธฺุปายาสที่
 ติตฺถกาชีวเกน ทินฺนา อภูจ ติณฺมุฏฺฐิโย นางธัญญวดี ธิดาของสุธณฺณเศรษฐีในธัญญ-
 คเหตุวา มหาโสณโพธิ อุปสงฺกมิตฺวา วตฺตึนคธวายแล้วประทับสำราญพระอิริยาบถ
 อภูจตุตฺถิสทฺถวิตฺถตฺตํ ติณฺสนุถรํ ปรณฺญ- ตอนกลางวันในป่าสาละใหญ่ ทรงรับหญ้า
 เปตฺวา ปลุลงฺกํ อากฺขิตฺวา จตฺตฺรจฺจวรีริยํ ๘ กำ ที่ติตถกาชีวกถวายเป็นเวลาเย็นแล้ว
 อธิญฺจาย มารพล์ วิธมิตฺวา ติสฺสุ เสด็จไปยังต้นโสณะใหญ่ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่
 ยาเมสุ ติสฺสุโส วิชฺชา สจฺจนิกิตฺวา ประทับตรัสรู้ ทรงปลุกเครื่องลาดซึ่งเป็น
 "อเนกชาติสํสาร์ ๑เปฯ ตณฺหानํ หนูกวาง ๓๘ ศอก ประทับ (นั่ง) คุบลลังก
 ขยมชฺฌคา"ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา แล้ว ทรงอธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรง
 สฺตฺตฺตฺตฺตาหํ โพธิสมีเปเยว วิตฺตนาเมตฺวา กำจัดมารและไฟรพลของมารได้แล้ว ทรง
 พุรฺหมุโน อายาจนํ อธิวาเสตฺวา กระทำให้แจ้งซึ่งวิชา ๓ ในยามสาม ทรง
 ฌมฺมเทสฺนายน ภาชนฺภูเต ปุคฺคเล เปล่งพระอุทานว่า "จึงได้เที่ยวเวียนตาย
 อุปฺปริกฺขนฺโต อตฺตนา สห ปพฺพชิตฺเต เวียนเกิดนับชาติไม่ถ้วน ฯลฯ เราบรรลู่
 โภกฺสิสฺสฺเช ภิกฺขุ ทิสฺสุวา ตงฺขณฺเยเยว ความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งหลายแล้ว" ดังนี้
 อนิลปฺเถน คนฺตฺวา ฌณฺหวตฺตึนคธวามมีเป แล้วประทับ ณ ที่ใกล้ต้นโพธิ์นั้นเองตลอด

^๑ ส. อ. สหการวเน.

คุณประไพ อयाตยกุล
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ธนญชยุยาเน โอตริตฺวา เตหิ ปรีวฺโต ๗ สัปคหฺ์ ทรงรับคำขอร้องของพระพรหม
 เตสํ มชฺเฌ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตลลิตฺติ. ตทา แล้ว ทรงพิจารณาถึงบุคคลผู้เป็นภาชนะ
 โกฏิสถานํ อภิสมโย อโหสิ. เตน วุตฺตํ: รongรับพระธรรมเทศนา ทรงเห็นภิกษุซึ่งนับ
 ไทหนึ่งโกฏี ผู้บวชพร้อมกับพระองค์จึงเสด็จ
 (เหาะ)ไปทางอากาศในที่ที่ ลง ณ ฌณฺญ-
 ชัยอุทยานใกล้พระนครธัญญวดี มีบรรพชิต
 เหล่านั้นแวดล้อม ทรงประกาศพระธรรม-
 จักรในท่ามกลางบรรพชิตเหล่านั้น. ครั้นนั้น
 อภิสมัยได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์รอยโกฏี.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
 ตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑. "อโนมทสฺสิสฺส อปเรน
 สมฺพุทฺโธ ทฺวิปทุคฺคโม
 ปทุโม นาม นาเมน
 อสโม อปฺปฏิบุคฺคโล.

๒. ตสฺสาปิ อสมํ สีสํ
 สฺมาธิปิ อนนฺตโก^๑

๑. "ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าอโนมทสฺสิสฺส
 พระสัมพุทธเจ้า เมื่อกล่าวโดย
 พระนาม มีพระนามว่า ปทุมพุทธเจ้า
 (พระองค์) ทรงเป็นผู้สูงส่งกว่าสัตว์
 ทวิบาททั้งหลายหาบุคคลเปรียบเสมอ
 มิได้.

๒. พระสัมพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรง
 มีศีลไม่มีบุคคลใดเสมอเหมือน ทรง

^๑ อ. อนนตกา.

อสงฺเขยฺย ฅาณวรํ
วิมุคฺติปิ อนุปมา.

มีพระสมาธิหาที่สิ้นสุดมิได้ (เช่นใน
คราวทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์) ทรง
มีพระญาณอันประเสริฐ อันจะพึงนับ
ประมาณมิได้ทั้งทรงมีวิมุติ (คือพระ-
อรหัตผล) อันหาที่เปรียบมิได้.

๓. ตสฺสาปิ อตุลเตชสฺส
ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน
อภิสมฺยา ตโย อาสํ
มหาตมปวาหนา"ติ.

๓. แม้ในคราวที่พระปทุมพุทธเจ้าผู้มีเดช
(คือญาณ) หาบุคคลเปรียบมิได้
พระองค์นั้น ทรงประกาศพระธรรม-
จักร อภิสมัย (คือการตรัสรู้) อัน
กำจัดเสียซึ่งความมืดใหญ่ได้มาแล้ว
๓ ครั้ง".

ตตฺถ อสมํ ลีลนฺติ อญฺเฒสํ ลีเลน
อสฺทิสํ, อุตฺตมํ เสฏฺจนฺติ อตฺถโถ. สมาธิปิ
อนนตโกติ สมาธิปิ อปฺปเมยฺโย, ตสฺส
อนนตภาโว โลกวิวรณยมกปาฏิหาริยาที่สุ
ทฺฐจพฺโพ. ฅาณวรนฺติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ,
อสาธาณญฺยานิ วา. วิมุคฺติปิ
อรหตฺตผลวิมุคฺติปิ ภควโถ. อนุปมาติ
อุปมาวิริหิตา. อตุลเตชสฺสาติ อตุลฅาณ-

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า อสมํ
ลีล ความว่า คีลของพระองค์ ไม่เป็นเช่น
เดียวกับคีลของคนเหล่านั้น, หมายความว่า
เป็นคีลสูงสุด คือประเสริฐสุด. สอนบทว่า
แม่พระสมาธิ ก็หาที่สิ้นสุดมิได้ ความว่า แม่
พระสมาธิก็ประมาณมิได้, บัณฑิตพึงเห็น
ความที่พระสมาธินั้นหาที่สิ้นสุดมิได้ เช่นใน
พระยมกปาฏิหาริย์ในการเปิดโลกเป็นต้น.

คุณพุม จินตกานนท
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เตชสฺส. "อตุลฌายเตชา"ติปิ ปาโง. บทว่า พระญาณอันประเสริฐ ไต่แก่ พระ-
 ตสฺส "ตโย อภิสมยา"ติ อิมินา สัพพัญญุตญาณ, อีกอย่างหนึ่ง ไต่แก่ พระ-
 อุตฺตรปเทน สมฺพนุโธ ทนฺนุโพ. อสํชาเรณฺณ. บทว่า วิมุตติปิ ความว่า
มหาตมปวาหนาคี มหาโมหวินาสกา, แม่วิมุตติ คืออรรถผลของพระผู้มีพระภาค-
 โมหนุทธการวิทุธฺสกาตี อตุโณ. เจา. บทว่า หาที่เปรียบมิได้ คือ ปราศจาก
 การเปรียบเทียบ. บทว่า อตุลเตชสฺส
 แปลว่า มีพระเดช คือ ญาณอันไม่มีอะไร
 เทียบเท่า. พระบาลีว่า "อตุลฌายเตชา"
 แปลว่า ทรงมีพระเดชคือญาณ ไม่มีอะไร
 เทียบเท่า ดังนี้. บัณฑิตพึงเห็นสัมพันธ์
 บทว่า อตุลเตชสฺส นั้น เข้ากับบทเบื้อง-
 ปลายนี้ว่า "ตโย อภิสมยา". บทว่า
กำจัดความมืดใหญ่ ความว่า อันยังความมืด
 ใหญ่ให้พินาศ, อธิบายว่า ทำลายความมืด
 คือ โมหะ.

อถาปนเรน สมเยน ปทุโม ภควา. ครั้นสมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้า-
 อตุตโน กนิษฐภาตริ สาลกุมารณฺจ ปทุมะ ทรงยังพระสาลกุมารและพระอุปสาล-
 อุปสาลกุมารณฺจ ภาตีสมาคเม สปริวาเร กุมารผู้เป็นพระกนิษฐภาคา ของพระองค์
 ปพฺพาเซตฺวา เตสํ ธมฺมํ เทเสนุโต ไหพนวชิในสมาคมแห่งพระญาติ พร้อมทั้ง
 นวฺติ โภภุโย ธมฺมามตํ ปาเยสิ. ยทา บริวาร ทรงแสดงธรรมแก่พระญาติเหล่านั้น

คุณพุม จินตกานนท

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ปน รummตุเถรสฺส ฐมฺมํ เทเสสิ, ตทา ทรงยังเทวดาและมนุษย์แก่สืบโกฏี ให้มี
 อสีติโกฏีนี้ ตติโย อภิสมโย อโหสิ. เตน อมตธรรมแล้ว. อนึ่ง ในกาลที่พระองค์
 วุฑฺฒํ : ทรงแสดงธรรมแก่พระรम्मเถระนั้น, อภิ-
 สมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์
 แปรสืบโกฏี. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๔. "ปจมาภิสมเย พุทฺโธ
 โภฏีสตมโพธิยิ
 ทุติยาภิสมเย ธีโร
 นวุติโกฏิมโพธิยิ.

๔. "ในปฐมสมัย พระพุทธเจ้าทรงยัง
 เทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏี ให้ตรัสรู้
 แล้ว ในสมัยครั้งที่ ๒ พระธีระเจ้า
 ทรงยังเทวดาและมนุษย์ แก่สืบโกฏี
 ให้ตรัสรู้แล้ว.

๕. ยทา จ ปทุโม พุทฺโธ
 โอวที สกมตรชฺชํ
 ตทา อสีติโกฏีนี้
 ตติยาภิสมโย อหฺมุติ.

๕. อนึ่ง เมื่อครั้งพระปทุมพุทธเจ้าทรง
 สั่งสอน พระโอรสของพระองค์นั้น
 อภิสสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแล้วแก่เทวดา
 และมนุษย์ แปรสืบโกฏี."

ตทา ปน สุภาวิตฺตโต นาม ราชา
 ปทุมสุสฺส พุทฺธสุสฺส พุทฺธปทุมวทนฺตสุสฺส สนฺตึเก
 อนึ่ง เมื่อครั้งพระราชานามว่า
 พระเจ้าสุภาวิตตตะพร้อมด้วยขาราชบริวาร

โกฏิยัสสหัสสปริวารो ऐहिकियुत्पुष्यชาย แสนโกฏิยณวชคัย ऐहिकियुत्तरพชา ใน
 ปุพพิโต, ตสมิ สนนิปาเต ภควา สำนักของพระปฐมพุทธเจ้า ผู้มีพระพักตร์
 ปาติโมกข์ อุตฺทิสฺส, โส ปน ปจฺโม เพียงค้งคอกบัวบานนั้น, พระผู้มีพระภาคเจ้า
 สนนิปาโต อโหสิ. ทรงแสดงพระปาติโมกข์ ในสันนิบาตนั้น,
 กัสนนิบาตนั้นเป็น(สาวก)สันนิบาตครั้งแรก.

อถาปนเรณ สมเยน มหาปุโหม ครั้นสมัยต่อมา พระผู้มีเจ้าผู้ประเสริฐ
 มุนิวสโก อุตฺถสมคตฺติ อุตฺถวตฺตินครํ มหาปุโหม ผู้มีลีลาเสด็จดำเนินไปเสมอ
 อุนิสฺสาย วสฺสํ อุกคณฺณิ. นครวาสิโน เหมือนโคอุสภราช ทรงอาศัยอุสภวตฺตินคร
 มนุสฺสา ภควนฺตํ ทสฺสณกามา อุตฺถงุมมฺิสฺสุ. เสด็จเข้าจำพรรษา. มนุษย์ชาวเมือง
 เตสํ ภควา ธมฺมํ เทเสสิ. ตตฺถ จ ต้องการเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพา
 พหโว มนุสฺสา ปสนฺนจิตฺตา ปุพพิตฺสุ. กันเข้าไปเฝ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
 ตโต ทสฺพโล เตหิ จ อญฺเฆหิ จ ตีหิ แสดงธรรมแก่ชาวเมืองเหล่านั้น. และ
 ภิกขุสฺสทสฺสเสหิ สหุติ วิสฺสุทฺธิปวารณํ มนุษย์จำนวนมากในอุสภวตฺตินครนั้น มีจิต
 ปวาเรสิ. โส ทฺุติโย สนนิปาโต อโหสิ. เลื่อมใสพากันบวช. ต่อจากนั้น สมเด็จพระ
 พระทศพลทรงปวารณาแล้วซึ่งวิสฺสุทฺธิปวารณา
 พรอมกับภิกษุชาวเมืองอุสภวดี และภิกษุ
 สามแสนรูปเหล่านั้น. สันนิบาตนั้นเป็น
 (สาวก) สันนิบาตครั้งที่ ๒.

เย ปน ตตถ น ปพพชี่สุ, เต กจินานิสส์ ส่วนมนุษย์เหล่านี้ในเมืองอุสภวดีนั้นไม่ได้
 สุตฺวา ปาฏิปเท ปญฺสุ มาเสสุ บวช, มนุษย์เหล่านั้นได้ฟังอันสงส์กฐินแล้ว
 ปญฺจานิสส์ทายกั กจินจิวรมทฺสุ. ตโต ตํ ในวันปาฏิปท (คือ แรม ๑ ค่ำ) จึงพากัน
 ภิกฺขุ ฌมฺมเสนาปตี อคฺคสาวกั วิศาลมคฺติ ถวายผากฐินซึ่งให้อานิสงส์ ๕ ประการ
 สาลตุเถรํ กจินตุถารตุถั ยาจิตฺวา (ภายใน) ใน ๕ เดือน. แต่ณั้ภิกษุทั้งหลายได้
 กจินจิวรํ ตสฺสาทฺสุ. เถรสฺส กจินจิวเร อาราธนาพระสาลเถรณั้ ผู้เป็นพระธรรม-
 กยิรมาเน ภิกฺขุ สิพฺพเน สทหายกา เสนาปตี เป็นพระอัครสาวก มีปรีชากว้าง-
 อเหสุ. ปทุโม ปน สมฺมาสมฺพุทฺโธ ขว้างให้กรานกฐินแล้วได้พากันถวายผากฐิน
 สฺฐิจฺฉิตฺเต สุตฺตานิ อาวุนิตฺวา อทาสิ. แດทาน. เมื่อพระเถรกระทำผากฐินอยู่ ภิกษุ
 นิฏฺฐิตเ ปน จิวเร ภควา ตีหิ ทั้งหลายได้เป็นสหายร่วมในการเย็บ. อนั้
 ภิกฺขุสฺตสทฺสเสหิ จาริกั ปกฺกามิ. พระปฐมสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ได้ทรงเอาคายน
 ส่นเข็มประทานให้. ครันเมื่อจิวรเสร็จแล้ว
 พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จหลีกจาริกไป
 พรอมควยภิกษุสามแสนรูป.

อถาปเรน สมเยน สี่หวิกฺกนฺตคามี่ ครันสมัยต่อมา พระพุทฺธสี่หะฉุ
 ปุริสสี่โห วิย พุทฺธสี่โห โคติงฺคสาถวน- เปรียบปานบุรุษสิงห์ผู้ทรงมีสี่ลาเสด็จดำเนิน
 สสี่เส ปรมสุรภิกฺขุสมฺผลภารวินมิตสาธา- ไปคุดการเยื้องกรายของราชสี่ห์ เสด็จเข้า
 วิฎฺเเป วิมลกมลกวलयสมลฺกเต สีสีร- จำพรรษา ณ ป่าใหญ่อันเจียบส่งตั้งปราศจาก
 มธฺรวาริวาเหเน ปรีปุริเต รุรุจมรสี่ห- ผู้คนเขาออก เหมาะแก่การประกอบความ

พ.ศ.ท.เดือน - คุณวัลลภา มังคละสวัสตี

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

พุคฺคชยควมทีสาทีวิวิธมคฺคณวิจริเต เพียร เช่นกับป่าโคสิงคสาวัน (อยู่ใน
 สุรภิกุสุมนคฺชาวพทุทททยาที ฃมรมคฺคร- แขวงเมืองไพศาล) มีกิ่งและคาคบไม้อัน
 ยวตีหิ อนุฏตปฺปจาราหิ สมนุตโต โนมลงแล้ว เพราะมีน้ำหนักของดอกและผล
 คุมพคฺคมาเน^๑ ผลรสปมฺุทิตททยาที ซึ่งมีกลิ่นหอมยิ่ง ประดับประดาด้วยดอกบัว-
 กากลิสทีสมคฺครวิรุตาหิ โภกิลวคฺฐหิ หลวง และดอกอุบลอันไร้มลทิน บริบูรณ์ด้วย
 อุปคฺคิยมาเน ปรมรมณิเย วิวิตเต วิชเน แม่น้ำใหญ่ มีน้ำเย็นอรอย มีหมู่มฤคต่าง ๆ
 โยคานุกฺกุเล ปวเน วสุสาวาสุมฺคณฉิ. เช่น กวาง จามรี^๑ ราชสีห์ เสือโคร่ง
 ช่าง มา โทและกระบือเป็นต้น เทียวไปมา
 มีหมู่ภมร และแมลงผึ้งสาว ๆ ซึ่งมีดวงททัย
 ติตพันกลิ่นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมบินเข้าออกด้วย
 ความสำราญใจเป็นกลุ่ม ๆ โดยรอบ มีนก
 ดูเหว่าสาว ๆ ซึ่งมีดวงททัยนั้นเหิงแล้วกับ
 รสแห่งผลไม้ ส่งเสียงอันไพเราะเช่นกับ
 เสียงแผ่วเบาแห่งดนตรี พากันร้องอยู่เป็นที่
 นารันรมย์ใจยิ่งนัก.

^๑ ส. อ. คุมคฺคมาเน.

^๑ เนื้อทรายชนิดหนึ่ง มีขนละเอียด
 หางยาวเป็นพู่ เป็นสัตว์บกเลี้ยง
 อยู่ในจำพวกแกะ.

ตสุมิ วิหรนุติ สปริวารกั ทสพลั ตถาคตั มนุษย์ทั้งหลายเห็นพระตถาคตผู้ทศพล ผู้เป็น
 ธรรมราชั พุทธสิริยา วิโรจมานั ทิสฺวา พระราชาแห่งธรรม พร้อมทั้งภิกษุผู้เป็น
 มนุสฺสา ตสฺส ธรรมั สุตฺวา ปสฺสึทฺวา บริวารประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั้น
 เอหิภิกขุปพฺพชฺชาย ปพฺพชฺสึ. ตทา ทฺวึหิ ทรงรุ่งโรจน์ด้วยพระพุทธานุภาพ ไต่สัทธิธรรม
 ภิกขุสฺตสฺสสฺสเหหิ ปริวฺโต ปวาเรหิ. โส ของพระองค์แล้วเลื่อมใส จึงพากันบวชด้วย
 ตติโย สนนฺิปาโต อโหสิ. เตเน วุตฺตํ : เอหิภิกขุบรรพชา. ครั้นนั้น พระผู้มีพระ
 ภาควาจฺจาทรงมีภิกษุสองแสนรูปแวดล้อม ทรง
 ปวารณาแล้ว. นั้นเป็น(สาวก)สันนิบาตครั้ง
 ที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 จึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๖. "สนฺนิปาตา ตโย อาสุ
 ปทุมสฺส มเหสิโน
 โภกฺกิสฺตสฺสสฺสานัน
 ปจฺโม อาสิ สมากโม.

๗. กจินฺตถารสมเย
 อุปฺปนฺเน กจินฺจิวเร
 ธรรมเสนาปตฺติถาย
 ภิกขุ สิพฺพิสฺสุ จิวริ.

๖. "(ในพระศาสนาของ) พระมเหสี-
 ปทุมพุทธเจ้า ได้มี(สาวก)สันนิบาต
 ๓ ครั้ง ครั้งแรกพระชัชวาลแสนโกฏิ
 ได้มาประชุมกัน.

๗. เมื่อกฐินจิวรเกิดขึ้นในสมัยกรานกฐิน
 ภิกษุทั้งหลาย (ช่วยกัน) เย็บจิวร
 เพื่อประโยชน์แก่พระสาละเถระผู้เป็น
 พระธรรมเสนาบดี.

๘. ตทา เต วิมลภา ภิกขุ

ฉฬภิญญา มหิทธิกา

ตีณิ สตสหัสسانی

สมิสฺสู อปราชิตา.

๙. ปุณาปรํ โส นราสโก^๑

ปวเน วาสํ อูปาคมิ

ตทา สมากโม อาสี

ทวินันฺ สตสหัสसानนุ^๒ติ.

ตคฺถ กฉินตถารสมเยติ กฉิน-

ฉิวรตุถรรณสมเย. ธมฺมเสนาปตฺติถายาติ

ธมฺมเสนาปตฺติสาลตุเถรคฺถ. อปฺราชิตาติ

น ปฺราชิตา, วิภคฺติโลโป ทฏฺจพฺโพ.

โสติ โส มหาปทุโม. ปวเนติ มหาวเน.

วาสนฺติ วสฺสาวาสํ. อูปาคมฺมิ อูปาคโต.

ทวินันฺ สตสหัสसानนฺติ ทวินันฺ

สตสหัสसानัน. "ตทา อาสี สมากโม"ติปิ

ปาโจ ยถิ อตุถิ สุนฺทโร ภเวยฺย.

๘. ครั่งนี้ภิกษุสามแสนรูปเหล่านั้น ล้วน

ปราศจากมลทิน ได้อภิญญา ๖ มีฤทธิ์

มากผู้ไม่พ่ายแพ้ มาประชุมกันแล้ว

(เป็นครั้งที่ ๒).

๙. ต่อมาอีกคราวหนึ่ง พระนราสโกเจ้า

พระองค์นั้นเสด็จเข้าไปจำพรรษาใน

ป่าใหญ่ ครั่งนี้ภิกษุสองแสนรูปได้มา

ประชุมกันแล้ว (เป็นครั้งที่ ๓)."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กฉินตถาร-

สมเย แปลว่า ในสมัยกรานผากฉิน. บทว่า

ธมฺมเสนาปตฺติถาย แปลว่า เพื่อพระสาล-

เถระผู้เป็นพระธรรมเสนาบดี. บทว่า

อปฺราชิตา แปลว่า ผู้ไม่พ่ายแพ้. บัณฑิตพึง

เห็นว่า ทานลบวิภคฺติ. บทว่า โส ได้แก่

พระมหาปทุมพุทธเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า

ปวเน แปลว่า ป่าใหญ่. บทว่า วาสนํ แปลว่า

การอยู่จำพรรษา. บทว่า อูปาคมิ แปลว่า

^๑ ก. นรุตสโก.

^๒ ฉ. สตสหัสสินัน.

เสด็จเข้าจำแล้ว. สองบทว่า ทวินัน
สตุสสุสาน แปลว่า สองแสน. หากจะมี
พระบาลีว่า "ตทา อาสิ สมากโม"
แปลว่า ในกาลนั้นได้มีการประชุม ดังนี้ก็
จะเป็นการดี.

ตทา ตถาคเต ตสฺมี วนสญฺเต
วสนฺเต อมฺหากํ โภชิสฺสโต สึโห หุตฺวา
สตุตฺตาทํ นิโรธสมาปตฺตึ สฺมาปชฺชิตฺวา
นิตินันฺ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต หุตฺวา ปทกฺขิณฺ
กตฺวา สญฺชาตปิตฺติโสมนสฺโส ติกฺขตฺตํ
สีหนาทํ นทิตฺวา สตุตฺตาทํ พุทฺธารมฺมณฺ ปิตฺติ
อวิชิตฺวา ปิตฺติสุเขเนว โคจราย
อปกฺกมิตฺวา ชีวิตปริจฺจจกํ กตฺวา
ปยิริปาสฺมาโน อฏฺฐาลิ.

ในกาลเมื่อพระตถาคตเจ้าประทับอยู่
ในป่าใหญ่ นั้น พระบรมโพธิสัตว์ของพวกเรา
(เสวยพระชาติ) เป็นราชสีห์เห็นพระตถาคต-
เจ้าประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน
มีจิตเลื่อมใสแล้ว กระทำประทักษิณ เกิดปีติ
และโสมนัส บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง ไม่ละปีติ
ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ตลอด ๗ วัน
เพราะสุขอันเกิดจากปีตินั้นเองจึงไม่ออกไป
หาอาหาร ยอมสละชีวิต เข้าไปยืนอยู่ใกล้
(พระบรมศาสดา).

อถ สตุถา ตสฺส สตุตฺตาทสฺส อจฺจเยน
นิโรธสมาปตฺติตโต วฏฺฏาย นรสิโห สึหํ
โธโลเกตฺวา "ภิกฺขุสฺเมปิสุส จิตฺตป-
ปสาโท โหตุติ สฺโม อากจฺจตุ"ติ
จินฺเตสิ. อเนกโกฏฺฐิภิกฺขุ ทาวเทว

ครั้งนั้น พระบรมศาสดา ทรงออกจากนิโรธ-
สมาบัติเมื่อเวลาล่วงไป ๗ วันนั้น (แล้ว)
พระองค์ผู้นรสีห์ (คนปานสิงห์) ทรงเลดู
ราชสีห์แล้วจึงทรงดำริว่า "ขอใ้ราชสีห์นั้น
จงมีจิตเลื่อมใสในภิกษุสงฆ์ด้วย" จึงทรง

คุณมงคล เลิศเหียรดำรง
สร้างคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา

อากณฺณิสฺสุ. สีโห สัมเปปี จิตฺตํ ปสา เทสิ. นิกฺวา "ขอพระสงฆ์จงมา." ภิกษุหลาย
 อถ สตุถา ตสฺส จิตฺตํ โอลิเกตุวา โภภิกฺโกไคมาพรอมกัน. ราชสีห์ได้ทำจิต
 "อนาคเต โคตโม นาม พุทฺโธ ให้เลื่อมใสแม่ในพระสงฆ์แล้ว. ครั้งนั้น
 ภวิสฺสตี"ติ พฺยากาลิ. เตน วุตฺตํ : พระบรมศาสดา ทรงตรววจดูจิตของราชสีห์
 นั้นแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า "ราชสีห์นี้จักเป็น
 พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะในอนาคต."
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 คำเป็นพระกถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๐. "อหิ เตน สมเยน
           สีโห อาสี มิตาภิกฺขุ
 ปวีเวกมฺนุพฺรุหนฺตํ
           ปวเน อทฺทสฺสฺ ชินฺนํ.

๑๑. วนฺทิตฺวา ลีรสา ปาเท
           กตฺวาน ตํ ปทกฺขิณฺณํ
 ติกฺขตฺตํ อภินาทิตฺวา
           สตุตฺตาทํ ชินฺมุปฺภุจฺหํ

๑๐. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นราชสีห์
 (บรมโพธิสัตว์) เป็นเจ้าสัตว์ป่า
 ทั้งหลาย ได้เห็นพระชินเจ้าซึ่งกำลัง
 เจริญวิเวก (ประทับนั่งเข้านิโรธ-
 สมาบัติ) อยู่ในป่าใหญ่.

๑๑. เราตถาคต ไคน้อมศีรษะลงไหวแทบ
 พระบาท กระทำประทักษิณพระองค์
 บันลือสีหนาท ๓ ครั้งแล้ว ได้บำรุง
 พระชินเจ้า ตลอดสัปดาห.

๑๒. สัตตาหิ วรสมาปตฺติยา
 วุฏฺฐหิตฺวา ตถาคโต
 มนสา จินฺตยิตฺวาน
 โภกฺกิกฺขุ สมานยิ.

๑๒. ครั้นสิ้นสัปดาห์ พระตถาคตเจ้าออก
 จากสมาบัติอันประเสริฐ ทรงมี
 พระมนัสคำริ (ว่า ภิกษุทั้งหมดจงมา
 ณ ที่นี้) ทรงนำภิกษุหนึ่งโกฏิมาพร้อม
 แลว.

๑๓. ตทาปิ โส มหาวีโร
 เตสํ มชฺเฌ วียากริ
 อปริเมยฺยิต๑ กปฺเป
 อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๓. แม้ครั้งนั้น พระมหาวีระเจ้าพระองค์
 นั้น ทรงพยากรณ์ (เราตถาคต) ใน
 ทามกลางภิกษุเหล่านั้นว่า ในกัปอัน
 จะนับประมาณมิได้แต่นี้ไป ราชนีห์
 (บรมโพธิสัตว์) นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑๔. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหสุสาม สมนฺมุขา อิมํ.

๑๔. พระตถาคตจักตั้งความเพียรฯลฯพวก
 เราจักเกิดพร้อมหน้ากัน ในศาสนา
 ของพระหนอพระพุทธเจ้าพระองค์นี้.

๒๗. ตสฺสาปิ วจนํ สุตฺวา
 ภิกฺขโ ย จิตฺตํ ปสาทยิ
 อุตฺตริ วตมธฺิฏฺฐาสี
 ทสฺปารมิปุริยา"ติ.

๒๗. เราตถาคตได้สักับพระคำรัสของพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ได้
 บังเกิดจิตเลื่อมใสยิ่งนัก จึงอธิษฐาน
 พรตไหยิ่งขึ้นเพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
 ไทบริบูรณ์. "

๑ ก. อปริเมยฺเย อิตฺ. อิตฺ ปริ อิทิสเมว.

ตตถ ปวิเวกมณฺหุรฺรหฺนฺตฺนฺติ นิโรธ-
 สฺมาปตฺตี สฺมาปนฺนฺติ อตฺโถ. ปทกฺขิณฺนฺติ
 ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณฺ กตฺวา. อภินาถิตฺวา
 ติกฺขตฺตํ สีนฺนาทํ นทิตฺวา. อุปฺภุจฺหนฺติ
 อุปฺภุจฺหี. อยเมว วา ปาโจ.
วรสฺมาปตฺตียาติ นิโรธสฺมาปตฺติโต
 วุจฺจหิตฺวา. มนฺสา จินฺตยิตฺวานาติ
 "สพฺเพปิ ภิกฺขุ อีธ อากฺขณฺตฺนฺ"ติ มนฺสาว
 จินฺเตตฺวา. สฺมานยฺตี สฺมาหริ.

ตสฺส ปน ปทุมฺสฺส ภควโต จมฺปกํ
 นาม นครํ อโหสิ. อสโม นาม ราชา
 ปิตา อโหสิ, มาตาปิ ตสฺส อสฺมา นาม,
 สาโล จ อุปฺสาโล จ เทว อคฺคสฺวภา,
 วรุโณ นามุปฺภุจฺจาโก, ราธา จ สฺรธา
 จ เทว อคฺคสฺววิกา, มหาโสณฺรูกฺโข
 โโพธิ, อฏฺฐปณฺณาสทตฺตฺตฺเพธฺ สรีริ, อายุ
 วสฺสสฺตสฺสทสฺสํ อโหสิ, รูปาทีหิ กุณฺเฬหิ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กำลัง
เจริญวิเวก ความว่า กำลังเข้านิโรธ-
 สฺมาปติ. บทว่า ปทกฺขิณฺ ความว่า ทำ
 ประทักขิณฺสิ้น ๓ ครั้ง. บทว่า อภินาถิตฺวา
 ความว่า บั่นลือสีหนาทสิ้น ๓ ครั้ง. บทว่า
อุปฺภุจฺหนฺติ แปลว่า บำรุง. อีกอย่างหนึ่ง
 พระบาลีก็เหมือนกัน. บทว่า จากสฺมาปติ
อันประเสริฐ คือทรงออกจากนิโรธสฺมาปติ
 แล้ว. สอนบทว่า ทรงมีพระมนัสดำริ
 ความว่า ทรงดำริด้วยพระหฤทัยนั่นเองว่า
 "ขอให้ภิกษุแม่ทั้งปวงจงพากันมา ณ ที่นี้."
 บทว่า สฺมานยฺตี แปลว่า ทรงนำมาพร้อมกัน.

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ปทุมะพระองค์นั้นชื่อว่า จัมปกะ. พระราชา
 พระนามว่า พระเจ้าอสมะ เป็นพระบิดา,
 แม่พระมารดาของพระองค์ ก็มีพระนามว่า
 พระนางอสมมา, พระอัครสาวกทั้งสองคือ
 พระสาละและพระอุปสาละ, พระอุปัฏฐาก
 ชื่อว่า พระวรุณะ, พระอัครสาวิกาทอง
 คือ พระราธา และพระสุรธา, ตนโสณะ

พนักงานธนาการกรุงเทพ จำกัด สาขา ถ.ตะนาว

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

อนุตตรา อุตตรา นามสัส อคฺคมเหสี, ใหญ่เป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, ทรงมีพระ-
 รมมกุมารโอร นามสัส อติรมุโหม ตนโย สรีระสูง ๕๘ ศอก, ทรงมีพระชนมายุแสนปี,
 อโหสิ. เตน วุคฺคํ : พระองค์มีพระอัครมเหสี พระนามว่า
 พระนางอุตตรา ผู้ยอดเยี่ยมด้วยคุณมีพระรูป
 โฉมเป็นต้น, พระองค์มีพระโอรสผู้
 ร่มรมยั้ง พระนามว่า รัมมกุมาร.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๒๘. "จมฺปกํ นาม นกรํ
 อสโม นาม ชตฺติโย
 อสฺมา นาม ชนิกา
 ปทุมสฺส มเหสีโน.

๒๘. "พระนกร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ปทุมะพระองค์นี้) ชื่อว่า จัมปกะ
 กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าอัสมา
 เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระมเหสีเจ้าปทุมะพระนามว่า พระ-
 นางอัสมา.

๓๓. สาลโ จ อุปสาลโ จ
 อเหตุ อคฺคสาวกา
 วรุโณ นามุปฺภุจฺจโก
 ปทุมสฺส มเหสีโน.

๓๓. พระสาลเถระ และพระอุปสาลเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ
 วรุณะ เป็นพระอุปัฏฐากของพระ-
 มเหสีปทุมพุทธเจ้า.

พนักงานธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขา ถ.คະນາວ
 สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิไลสินี บ. - ท. ๒ - ๔

๓๕. ราธา เจว สุราธา จ
 อเหสุ อกุกสาวิกา
 โพิธิ ตสฺส ภควโต
 มหาโสโณติ วุจฺจติ.

๓๖. อฏฺฐปณฺณาสรตฺถํ
 อจฺจุกฺกโต มหามุณี
 ปภา นิตฺถาวตี ตสฺส
 อสฺมา สพฺพโต ๑ ติสา.

๓๗. จนฺทปฺปภา สุริยปฺปภา
 รตนกฺกิมณฺิปปภา
 สพฺพابی ตา หตา โหนฺติ
 ปตฺวา ชินปฺภุตฺตมํ.

๓๘. วสุตฺตตสฺสทฺสฺสานิ
 อายุ วิชฺชติ ทาวเท
 ทาวตา ติฏฺฐมาโน โส
 ตาเรตี ชนฺตํ พุํ.

๓๕. พระราชาเถรี และพระสุราธาเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่ประทับ
 ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-
 องค์นั้น ชาวโลกเรียกว่า มหาโสณะ
 (ออยช้างใหญ่).

๓๖. พระมหามุนีทรงมีพระวรกายสูง ๕๘
 ศอก พระรัศมีไม่มีแสงใดเสมอเหมือน
 ชานออกจากพระสระระ ของพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าพระองค์นั้นแผ่ไปทั่วทิศ.

๓๗. แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ แสงรัตนะ
 แสงไฟ และแสงแก้วมณีแม้ทั้งหมด
 เหล่านั้น เมื่อมาถึงพระรัศมีอันอุดม
 ของพระชินะแล้ว ย่อมถูกกำจัดไป.

๓๘. ครั้งนั้นมนุษย์มีอายุหนึ่งแสนปี พระ-
 พุทธองค์ ทรงดำรงอยู่เป็นเวลานาน
 ถึงเพียงนั้น ทรงยังหมูชนเป็นอันมาก
 ให้ขามพน (หวังแห่งคัมภีร์หาบรรลู่
 พระนิพพาน)แล้ว.

๑ ฉ. อี. สัพพโส.

๓๙. ปริปกฺกมานเส สตฺเต
 โภธิยิตฺวา อเสสโต
เสสเก อนุสาสิตฺวา^๑
 นิพฺพุโต โส สสาวโก.

๓๙. พระปทุมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พร้อม
 ควณฺเฑสวาก ทรงยัง (เวไนย)
 สัตว์ผู้มีมันส์ (คืออินทรีย์) อันแก่กล้า
 แล้ว ให้ตรัสรู้โดยไม่เหลือ ทรง
 สั่งสอนชนที่เหลืออื่น ๆ แล้ว เสด็จเข้า
 สู่นิพพาน.

๔๐. อุรโกว ตจํ ชิณฺณํ
วทุตฺตํ^๒ ปาทโป
ชหิตฺวา สพฺพสงฺขารา
 นิพฺพุโต โส ยถา สิขี^๓ติ.

๔๐. พระพุทธองค์ทรงละทิ้งสังขารทั้งปวง
 ไปเหมือนงูลอกคราบ อันเก่าแล้ว
 เหมือนต้นไม้ทิ้งใบแก่แล้ว เสด็จ
 เข้าสู่นิพพานแล้ว เหมือนไฟดับสนิท
 ฉะนั้น."

ตตฺถ รัตนคฺคิมณิปปภาติ รัตนปฺปภา
จ อคฺคิปปภา จ มณิปปภา จ. หตฺตาติ
อภิกฺกตา. ชินฺนปฺกฺกตฺตมฺนฺติ ชินฺนสฺส สรีรปฺปภํ
อุตฺตมํ ปตฺวา หตฺตาติ อตฺโต.
ปริปกฺกมานเสติ ปริปกฺกนฺทฺริเย

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รัตนคฺคิ-
มณิปปภา แปลว่า แสงของรัตนะ แสงของ
 ไฟ และแสงของแก้วมณี. บทว่า หตฺตา
 แปลว่า ถูกขม. บทว่า ชินฺนปฺกฺกตฺตมํ ความว่า
 แสงจันทร์เป็นต้น เมื่อถึงพระรัศมีแห่ง

^๑ ก. เสสญฺเณ อนุสาเสตฺวา.
^๒ ฉ. วทุตฺตํ, อี. วทุตฺตํ ปตฺตํ.

มธุรัตตวิสาสิน ป. - พ. ๒ - ๘

เวเนยยสตุเต. วฑฒปคตฺตนิ ปุราณปคตฺ. ปาทโปวาติ ปาทโป วย. สพฺพสงฺขารเอติ สพฺเพปิ อชฺฌตฺติกพาหิเร สงฺขารเอ. "หิตฺวา สพฺพสงฺขารนฺ"ติปิ ปาโจ, โสเยวตฺโต. ยถา สีซีติ อคฺคิ วย นिरุปาทาโน นิพฺพุตี สุคโต คโตติ. เสสเมตฺถ คาถาสฺ เหฏฺฐา วุตฺตนยตฺตา อุตฺตวานเมวาติ.

พระสร้ระอันสูงที่สุด ของพระชินเจ้าแล้วก็ถูก
กำจัดไป. บทว่า มีมนัสอันแตกแล้ว ใดแก่
เวไนยสัตว์ผู้มีอินทรีย์อันแตกแล้ว. บทว่า
วฑฒปคตฺ แปลว่า ไปไม่เกา. บทว่า
ปาทโป แปลว่า เปรียบเหมือนต้นไม้.
บทว่า สังขารทั้งปวง ใดแก่ สังขารทั้ง
ภายในและภายนอกแมทั้งปวง. พระบาลีว่า
"หิตฺวา สพฺพสงฺขารํ" (แปลว่า ละสังขาร
ทั้งปวง) ดังนี้ก็มี, พระบาลีนั้นก็มีเนื้อความ
อย่างเดียวกัน. คำว่า เหมือนไฟ ความว่า
พระสुकตเจ้า ทรงเป็นผู้ไม่มีอุปาทาน (คือ
ความยึดมั่น)เสด็จสู่พระนิพพานแล้ว เปรียบ
เหมือนไฟปราศจากเชื้อดับไปฉะนั้น. คำที่
เหลือในอธิการนี้ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น
เพราะมีนัยดังกล่าวไว้แล้วในหนหลัง ใน
คาถาทั้งหลายดังนี้แล.

ปทุมพุทฺธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระปทุมพุทฺธวงค์ จบ.

นิฏฺฐิตอ อฏฺฐโม พุทฺธวํโส.

จบพระพุทฺธวงค์ที่ ๘.

๑๑. นารทพุทธวิสวณฺณา

ปทุมพุทธเช ปน ปรินิพพุเต ตสฺส
 สาสเน จ อนฺตรหิตเต วสุสฺสทสฺสหายกา
 มนุสฺสา อญฺญกเมน ปริหายมานา
 ทสฺวสุสฺสหายกา อเหตุ. ปน วทิตฺตวา
 อสงฺเขยฺยายกา หุตฺตวา ปริหายมานา
 นวุตฺติวสุสฺสหายกา อเหตุ. ตทา
 ทสฺพลธโร เตวิชฺโช จตุเวสฺสารชฺช-
 วิสฺสารโท วิมุตฺติสฺสารโท นารโท นาม
 นรตฺตตฺตโม สตุถา โลเก อุตฺปาที.

โส จตฺตารี อสงฺเขยฺยานิ กปฺปสฺต-
 สทสฺสญฺจ ปารมิโย ปุเรตฺตวา ตฺลิตฺทวเน
 นิพฺพุตฺติตฺตวา ตโต จวิตฺตวา ฌณฺณวตี นาม
 นกเร สกวีริยวิชิตฺตวาสุเทวสุสฺส สุเทวสุสฺส
 นาม รณฺโณ กุเล อคฺคฺคมเหลียว นิรูปมาย

๑๑. พรรณนาพระนารทพุทธวงศ์

อนึ่ง เมื่อพระปทุมพุทธเจ้าเสด็จสู่
 ปรินิพพานแล้ว และพระศาสนาของพระองค์
 อันตรธานแล้ว มนุษย์ทั้งหลาย (ในกาล
 ครั้งนั้น) มีอายุยืนถึงแสนปี แลวก็นำอายุ
 ลงตามลำดับจนมีอายุเหลือแค่ ๑๐ ปี. ต่อมา
 กลับมีอายุเพิ่มมากขึ้นอีก จนกลับเป็นผู้มี
 อายุยืนถึงหนึ่งอสงฺไชย แลวกลับมีอายุลด
 น้อยลง จนมีอายุเพียงเท่าหมื่นปี. ครั้งนั้น
 พระบรมศาสดาผู้สูงส่งกว่าคน และสัตว์
 ทั้งหลาย พระนามว่า พระนารทะ ผู้ทรง
 พระทศพลญาณ มีวิเศษ ๓ ทรงกลาหาญด้วย
 เวสาร์ชชฌญาณ ๔ ผู้ทรงประทานธรรมอันเป็น
 แก่นสารคือวิมุตติ เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีสิ้น ๔ อสงฺไชย
 กับแสนกัป เต็มเปี่ยมแล้วเสด็จไปบังเกิดใน
 ภพชั้นดุสิต จุตฺติจากภพชั้นดุสิตนั้นแล้ว ทรงถือ
 ปฏิสันธิในพระกรรมของพระเทวี ผู้ทรงเป็น
 พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางอโนมา

คุณบุญเจือ กิตติวัฒน์

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อโนมาย นาม เทเวีย กุจฺฉิสฺสึมี ปฏิสฺสนฺธิ
 อคฺคฺเหล็กิ. โส ทสฺสนํ มาสํ อจฺจเยน
 ธนฺณชยฺยุยาเน มาตฺตฺกุจฺฉิตฺโต นิภฺขมิ.

ผู้หาบุคคลเปรียบปานมิได้ ในราชสกุลของ
 พระราชาพระนามว่า พระเจ้าสุทเวชะ ผู้
 ทรงเป็นคฤพระวาสุทเวชะ (พระนารายณ์
 เป็นเจ้า) ผู้ทรงชำนาญ (แคว้นต่าง ๆ) ด้วย
 ความกล้าหาญ ของพระองค์เองในพระนคร
 ชื่อธัญญวดี. เมื่อครบกำหนดทศมาส พระ
 บรมโพธิสัตว์นั้นก็ประสูติจากพระครรภ์พระ
 มารดา ในธัญญชยอุทยาน.

นามคฺคฺคหฺมทิวเส ปน นามกรเณ
 กยิรมาเน สกลชฺมพฺุทีเป มนุสฺสํสํ
 อุปฺโภคกฺขมานิ อนุรูปานิ อารมณานิ
 อากาศโต กปฺปรุกฺษาทีหิ ปตฺตีสุ. เตนฺสฺส
 นรานํ อรหานิ อารมณานิ อทาสีติ
 "นารโท"ติ นามํ อภิสฺสุ.

อนึ่ง ในวันชานพระนาม เมื่อหมู่พระญาติ
 กำลังทำ(พิธี)ชานพระนามอยู่นั้น อารมณ์
 ทั้งหลาย ที่ควรคือเหมาะแก่การใช้สอย
 สำหรับมนุษย์ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ได้ตกลงมา
 จากอากาศ คือ จากต้นกัลปพฤกษ์เป็นต้น.
 ด้วยเหตุที่พระกุมารนั้น ได้ทรงประทาน
 เครื่องอารมณ์อันสมควรแก่คนทั้งหลาย ดังนั้น
 พระญาติจึงได้ชานพระนามพระกุมารนั้นว่า
 "นารทะ."

คุณบุญเจือ กิติวัณน์
 สร้างฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

โส นวสุสสหัสธานี อคารมชุเม
วลี. วิชิต วิชิตาวิ วิชิตาภีราโมติ คิณณ
อุตุนิ ออนุจวิกา ตโย ปาสาทา อเหสุ.
ตสุส นารทกุมารสุส กุลสีลาจารรูป-
สมปนฺน มโนนุกุล วิชิตเสนํ นาม อติวิย
ธณฺณํ ขตุตียกณฺณํ อकुคมเหสี อกิสฺ. ตํ
อาที กตุวา วิสตีสหัสสาธิกํ อิตฺถินํ
สตสหัสสํ อโหสิ.

พระนารทกุมารนั้น ทรงครองมราวาส-
วิสัยสิ้นกาลเกวพันปี. ทรงมีปราสาท ๓ องค์
อันเหมาะแก่กฤตทั้ง ๓ คือ วิชิตปราสาท
วิชิตาวิปราสาท วิชิตาภีรามปราสาท.
พระญาติทั้งหลายได้ (พร้อมใจกัน) แต่งตั้ง
นางกษัตริย์ผู้มีบุญยิ่งนักองค์หนึ่ง พระนามว่า
วิชิตเสนา ผู้เป็นที่ขึ้นชอบพระหฤทัยเพียบ-
พร้อมด้วยสกุล คือ กิริยามารยาท และรูป
(สมบัติ) ให้เป็นพระอัครมเหสีของพระ-
นารทกุมารนั้น. มีหญิงแสนสองหมื่นคน
มีพระนางวิชิตเสนานั้นทรงเป็นหัวหน้า (คอย
บำเรอ).

ตสุสา วิชิตเสนาย เทวียา สัพพโลกา-
นฺนทกเร นนฺตฺตฺตรกฺมาเร นาม ชาเต
โส จตุตาริ นิमितฺตานิ ทิสฺวา จตุรงฺกนิยา
มหติยา เสนาย ปรีวฺโต นานาวิราค-
ตฺนุวรวสนนิวสโน อามุกฺกมฺตฺตาหารมณิ-

เมื่อพระกุมารพระนามว่า นันทอดตระ ผู้ทำ
ความขึ้นชมแก่ชาวโลกทั้งปวง ประสูติจาก
พระนางวิชิตเสนาเทวีนั้นแล้ว พระองค์ได้
ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ (คือ คนแก่ คน
เจ็บ คนตาย บรรพชิต) (ขณะที่) ทรง

๑ ส. อ. ชิตาภีราโม.

กฤษโกล วรรณกรรมกฤษโกลโร ประมุขวิ-
 คณุกฤษโกลมลึงโกโต ปทสาว อุตยานัน
 คณุตวา สพพารณานิ โอมุญจิตวา
 ภณฑาคาริกสุส หตุเถ ทตุวา สยเมว
 วมลนีลกุลวยทลสทีเสนาตินิสีเตนาสินา
 ปรมรุจिरรตนวิจิตต์^๑ สเกสมกุกุ ฉินุทิตวา
 คคณตเล ขีปี.

มีจตุรงคินีเสนามากมายหอมลอม ทรงพระ-
 ภูษาอันประเสริฐเนื้อละเอียดสีต่าง ๆ ทรง
 สวมสร้อยมุกดา และพระกุณฑลแก้วมณี ทรง
 สวมกำไลตนพระพาหา พระมงกุฎ และ
 กำไลพระหัตถ์อันประเสริฐ ทรงประดับด้วย
 ดอกไม้มักลิ้นหอมยิ่งนัก เสด็จดำเนินด้วย
 พระบาทไปยังพระอุทยาน ทรงเปลื้อง
 เครื่องอาภรณ์ทั้งปวง ประทานในมือของ
 ผู้รักษาเรือนคลัง ทรงใช้พระแสงดาบ
 อันลับดีแล้ว เช่นกับใบอุบลเขียวไร้มลทิน
 ตัดพระมกุฎพร้อมทั้งพระเกศา อันวิจิตรด้วย
 รัตนะทั้งดงามยิ่งนัก แล้วทรงโยนขึ้นไปใน
 ทองฟ้า.

ตี สกุโก เทวราชา สุวณฺณจฺกุโกฏฺเณ,
 ปฏิกุคเหตฺวา ตาวตีสภวนัน เนตฺวา
 ติโยชนุพฺเพธฺ สิเนรมุทฺธนิ สตุตฺรตนมย
 เจตียํ อกาลิ.

ท้าวสักกเทวราช ทรงรับพระมกุฎกับ
 พระเกศานั้นด้วยผอบทองคำ แล้วนำไปยัง
 ภูเขันดาวดึงส์ ได้ทรงสร้างพระเจดีย์
 อันล้วนแล้วด้วยรัตนะ ๑ ประการ สูง
 ๓ โยชน์ไว้บนยอดเขาสิเนรุ.

^๑ โป. ...วรรุปรตนวิจิตตสเกสมกุกุ,
 ส. อ. ...วีราชิต.

มหาปุริโส ปน เทวตตานิ
 กาสายานิ วตถานิ ปรีทิตฺวา ตตฺถ
 อุตฺตยานเน ปพฺพชิ. ปุริสสทฺสสฺสา จ ตํ
 อนุปพฺพชฺสีสุ. โส สทฺตทาหิ ตตฺถ
 ปธานจริยํ จริตฺวา วิสาขปุณฺณมายนํ
 วิชิตเสนาย อคฺคฺมเหลียวา ทินฺนํ ปายาสํ
 ปรีกฺขชิตฺวา ตตฺถ อุตฺตยานเน ทิวาวิหารํ
 กตฺวา สุตฺสสนฺนุยานปาเลน ทินฺนา อฏฺฐ
 คิณฺมุจฺฉิโย คเหตฺวา มหาโสณโพรธิ
 ปทกฺขิณํ กตฺวา อฏฺฐปณฺณาสทฺถวิคฺคตํ
 คิณฺสนฺนํ สนฺนํริตฺวา นิสฺสีทิตฺวา มารพลํ
 วิธมิตฺวา ตีสํ ยามสฺสํ ตีสํโส วิชฺชา
 อูปปาเทตฺวา สพฺพญฺญตฺตญฺยานํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา
 "อเนกชาติสํสารํ ๆเปฯ ตญฺหานํ
 ชยมชฺฌคา"ติ อุตฺตยานํ อุตฺตยานเตตฺวา
 สทฺตสทฺตทาหานิ วิคิณาเมตฺวา พุทฺทมุนา
 ยาจิโต ปฏิญฺญํ ทตฺวา ฌณฺนชฺยอุตฺตยานเน
 อตฺตนา สห ปพฺพชิเตหิ สทฺสสทฺสสํกฺขุหิ
 ปรีวฺโต ตตฺถ ฌมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ. ตทา
 โภจิสทฺสสทฺสสํ ฌมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ :

พระมหาบุรุษทรงครองผากาสาวะ
 (ผายอมควยน้ำฝาด) ที่เทวคถาวายแล้วทรง
 ผนวชในพระอุทยานนั้นเอง. และบุรุษหนึ่ง
 แสนไต่บวชตามพระองค์. พระองค์ทรง
 บำเพ็ญเพียรในพระอุทยานนั้นเองตลอด ๑
 วัน ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖ (พระองค์) เสวย
 ข้าวปายาส ที่พระนางวิจิตเสนาผู้ัครมเหสี
 ถวายแล้ว ประทับสำราญพระอิริยาบถตอน
 กลางวัน ณ พระอุทยานนั้นแล ทรงรับญา
 ๘ กำที่คนเฝ้าอุทยานชื่อสุทฺสสนะถวาย ทรง
 ทำประทักษิณคนโสณะใหญ่ อันเป็นต้นไม้ที่
 ประทับตรัสรู้ แล้วทรงลาดเครื่องลาดหญ้า
 กว้าง ๕๘ ศอก แล้วประทับนั่ง ทรงกำจัด
 มารและไพโรพลมารไต่แล้ว ทรงยังวิชชา ๓
 ให้เกิดขึ้นในยามทั้ง ๓ ทรงแทงตลอดพระ-
 สัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า "เรา
 เวียนตายเวียนเกิดนับชาติไม่ถ้วน ฯลฯ เรา
 บรรลุความสิ้นไป แห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว"
 ทรงยังกาลไหนนมลวงไปตลอด ๑ สัปดาห
 เมื่อพระพรหมทูลอาราธนา ทรงประทาน
 ปฏิญญาแล้ว ทรงมีภิกษุเส่นรูปผู้บวชพร้อมกับ

คุณจรูญลักษณ วณิก เกียรติ
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

พระองค์ ฌ ฌณัชยอุทยาน แวดล้อมแล้ว
ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ พระอุทยานนั้น.
ครั้งนั้น ธรรมาภิสมัยได้มีแล้วแก่ เทวดาและ
มนุษย์แสนโกฏิ. เพราะเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑. "ปทุมสุต อปเรน
สมพุทฺธโธ ทวีปทุตฺตโม
นารโท นาม นวเมน
อสโม อปฺปฏิปุคฺคโล.

๒. โส พุทฺธโธ จกฺกวตฺติสฺส
เชฏฺโฐ ทยิตโอรโส
อามุตฺตมณฺยาภรโณ^๑
อุยฺยานํ อุปสงฺกมิ.

๑. "ในกาลต่อจากพระปทุมพุทธเจ้า ได้มี
พระสัมพุทธเจ้า เมื่อก้าวโดย
พระนาม มีพระนามว่า นารทะ
พระองค์ทรง เป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทวิ-
บาททั้งหลาย หาบุคคลเปรียบเสมอ
มิได้.

๒. พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็น
พระเชษฐโอรส ที่น่าเอ็นดูของพระ-
เจ้าจักรพรรดิ ทรงสวมใส่อาภรณ์
แก้วมณี เสด็จเข้าสู่พระ(ฌณัชย)
อุทยาน.

^๑ ฉ. อามุกุมาลาภรโณ,
อี. อามุตตมลาภรโณ.

๓. ตตุถาสี รุกโข ยสวิบุโล^๑
 อภิรุโป พุรหา^๒ สุจิ
 ตมชฌปุตฺวา อุปนิสฺสี^๓
 มหาโสณสุส เหฏฺจโต.

๔. ตตุถ ฌาณวรูปชฺชช
 อนนฺตํ วชิรูปมํ
 เตน วิจิณี สงฺขารา
 อุกฺกุชฺชวมวฺกุชฺชกํ^๔.

๕. ตตุถ สัพฺพกิเลสํ
 อเสสมภิวาหย
 ปาปฺณิ เกวลํ โพรธิ
 พุทฺธญาณเณ จ จุทฺทส.^๕

๓. ในอุทยานนั้น มีต้นไม้ใหญ่ งาม
 ไพบลยด้วยยศ (คือชื่อเสียงปรากฏ
 ในโลกทั้งปวง) สะอาดตา พระองค์
 เสด็จถึงต้นไม้ นั้น แล้วเข้าไปประทับ
 ภายใตต้นไม้ใหญ่.

๔. ณ ที่นั้น พระญาณอันประเสริฐ (คม)
 ดุจเพชรหาที่สุกมิได้ พระองค์ทรง
 พิจารณาความเกิดขึ้น และความ
 เลื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย ด้วย
 พระญาณอันประเสริฐนั้น.

๕. พระองค์ทรงกำจัดกิเลสทั้งหมด ไม่มี
 ส่วนเหลือ ณ ควางต้นไม้ใหญ่
 ทรงบรรลุพระโพธิญาณ (อรหัต-
 มรรคญาณ) และพระพุทธานุภาพ ๑๔
 อย่างสิ้นเชิง.

^๑ ก. ธิบุโล.   ^๒ อธิ. พุรหมา.
^๓ ก. นิสฺสี.   ^๔ ก. . . . กุชชตํ.
^๕ อธิ. พุทฺธญาณญจ.

๖. ปาปุตฺวาน สมุโพธิ

ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ

โกฏิสฺตสฺสสํ

ปจฺมาภิสฺสมโย อหุ"ติ.

ตตฺถ จกฺกวัตฺติสฺสํ จกฺกวัตฺติริณฺโณ.
เชฏฺโง ปิโย โอรสํ ปุตฺโต, ทยิตฺโต โอรสํ
คเหตฺวา ลาสิโต ปุตฺโต ทยิตฺโต โอรสํ
นาม. อามุตฺตมณฺยาภโร อามุก-
มุตฺตาทาร เกยฺรภกฺกมกฺกุกฺกุตฺตมาโล.
อุยฺยานนฺติ พหฺนฺคเร ธนฺชยฺยฺยานํ
นามารามํ^๑ อคมาสิ.

๖. ครั้นพระองค์ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ
แล้ว ได้ทรงประกาศพระธรรมจักร
ปฐมอภิสมัย ได้มีแล้วแก่เทวดาและ
มนุษย์แสนโกฏิ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จกฺกวัตฺติสฺสํ
แปลว่า พระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า เชฏฺโง
แปลว่า พระเชษฐภคินี (พระองค์พี่).
บทว่า ทรงเป็นพระโอรสที่นาเอ็นดู คือเป็น
พระโอรสคือพระราชบุตรที่นาเอ็นดูคือน่ารัก,
พระราชบุตรที่นาเอ็นดู คือทรงจับไว้ (ให้ขึ้น
ประทับ) บนพระอุระแล้วทรงจําพรรจาด้วย
ชื่อว่าทยิตฺโต. บทว่า อามุตฺตมณฺยาภโร
ความว่า ทรงสวมสร้อยมุกดา กำไลตน-
พระพาหา กำไลพระหัตถ์ พระมงกุฏ
พระกุกฺกุตฺต และพวงมาลัย. บทว่า พระ
อุยฺยาน ความว่า ได้เสด็จไปยังส่วนที่มีชื่อว่า
ธัญชยอุยฺยานนอกพระนคร.

^๑ ส. อ. นามุยฺยานํ.

ตตถาสี รุกโขติ ตสฺมี อุตฺยาเน
 เอโก กิร รุกโข รตฺตโสโณ นาม
 อโหสิ. โส กิร นวุติหตุตฺตพฺเพโร
 สฺมาภฺภูกฺขนุโร สมนฺนวิวิธวิภูปสาโข
 นีลพหลวิปุลปลาโส สนฺทจฺฉาโย เทวตาธิ-
 วุจฺจตฺตา วิคตวิวิธวิทคคณสฺสจฺจาโร
 ธรณีสถิตลิกฺกุโธ ตรฺรชฺชํ วิย กุรฺรมาโน
 ปรมรมณียทสฺสโน รตฺตกุสุมสมฺลจฺกตสฺพพ-
 สาโข เทวมนุสฺสสนยนรสายนฺนุโธ อโหสิ.

สองบทว่า ตตถาสี รุกโข ความว่า
 ไฉนว่า ในอุทยานนั้นมีต้นไม้ต้นหนึ่งมีชื่อว่า
 รตฺตโสณะ (ไม้โสณะแดง). ไฉนว่าต้นไม้
 นั้นสูง ๕๐ ศอก มีลำต้นกลมสมส่วน มีคาบ
 และกิ่งต่าง ๆ พร้อมมูล มีใบใหญ่หนาสีเขียว
 มีร่มเงาที่บเป็นจตุรรอยเจิมบนพื้นแผ่นดิน คุ้ม
 เสวยความเป็นพญาไม้ เพราะมีเทวดาสี-
 สถิตอยู่จึงเป็นต้นไม้ที่ปราศจากการบินสัญจร
 ไปมาของฝูงวิหคชนิดต่าง ๆ กิ่งทุกกิ่งก็
 ประดับด้วยดอกสีแดง เป็นที่มาแห่งความ
 เพลิดเพลินนาของเทวดาและมนุษย์จึงมีพรรณะ
 ที่นารัณรมย์ใจยิ่งนัก.

ยสฺวิปฺโลติ วิปุลยโส, สพฺพโลกวิชฺชาโต
 อตฺตโน สมนฺตติยา สพฺพตฺถ ปากโฏ
 วิสฺสุโตติ อตฺโธ. เกจิ "ตตถาสี รุกโข
 วิปฺโล"ติ ปจฺนติ. พฺรหาติ มหนฺโต,
 เทวานํ ปาโรจฺจตฺตกสฺทิสฺสติ อตฺโธ.
ตมชฺฌปฺปตฺวาติ ตํ โสณรุกฺโข ปตฺวา

บทว่า ยสฺวิปฺโล แปลว่า มียศอันไพบูรณ์,
 อธิบายว่า เป็นต้นไม้ที่กล่าวขวัญในโลก
 ทั้งปวง คือปรากฏเลื่องลือไปในโลกทั้งปวง
 ด้วย (คุณ)สมบัติของตน. อาจารย์บางพวก
 กล่าวว่า "ตตถาสี รุกโข วิปฺโล" แปลว่า
 ณ ที่นั้น มีต้นไม้อันไพบูรณ์. บทว่า พฺรหา

คุณสอังก์ อุลกะลิน
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อธิปตฺวา อุกฺกมาตี อตฺโถ. เหฺนฺจโตตี
 ตสฺส รุกฺขสฺส เหฺนฺจสา.

แปลว่า ใหญ่, คือ เป็นเช่นกับต้นปาริฉัตร
 ของเทวดา. บทว่า เสด็จถึงต้นไม้
 ความว่า เสด็จถึงคือทรงบรรลุถึง ทรง
 เข้าไปถึงต้นไม้. บทว่า เหฺนฺจโต
 แปลว่า ภายใตต้นไม้.

ฅาณวรูปฺปชฺชิตี ฅาณวํ อุกฺพาที.
อนนฺตฺนตี อปฺปเมยฺยํ อปฺปมาณํ.
วชิรฺปมฺนตี วชิรฺสทิสํ ทิชิณํ, อนิจฺจานุ-
 ปสฺสฺนาทิกสฺส วิปสฺสฺนาฅาณสฺสเสถํ
 อธิวณฺํ. เตน วิจิณี สงฺขารเรตี เตน
 วิปสฺสฺนาฅาณเณ รุปาทิกเก สงฺขารเ
 วิจิณี. อูกฺกชฺชวมวฺกชฺชกฺนตี สงฺขารานํ
 อุกฺกชฺชวณฺฺจ วิจิณฺตี อตฺโถ. ตสฺมา
 ปจฺจยาการํ สมฺมลิตฺวา อานาปาน-
 จตฺตฺถชฺฅานโต วุญฺจาย ปญฺจสุ ขนฺฺเชสุ
 อภินิวิสิตฺวา อุกฺกชฺชวเสน^๒ สมฺปญฺญาส
 ลกฺขณานิ ทิสฺวา ยาว โคตฺตฺรภูณณํ

บทว่า ฅาณวรูปฺปชฺชิตี แปลว่า
 พระฅาณอันประเสริฐเกิดขึ้นแล้ว. บทว่า
ไม่มีที่สุด ใดแก่ หาประมาณมิได้ คือ
 ไม่มีประมาณ. บทว่า วชิรฺปมฺ แปลว่า คม
 เช่นกับเพชร, นี้เป็นชื่อของวิปัสสนาฅาณ
 มือนิจจานุปัสสา (การพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่ง
 ความไม่เที่ยง) เป็นต้น. บาทพระคาถาว่า
เตน วิจิณี สงฺขารเ แปลว่า ทรงพิจารณา
 สงฺขารทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ด้วยวิปัสสนา
 ฅาณนั้น. บาทพระคาถาว่า ความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไป ความว่า ทรงพิจารณา
 ทั้งความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่ง

^๑ ส. อ. อุทวยุยย์.

^๒ ส. อ. อุทวยุยยวเสน.

วิปัสสน์ วทฺฒเตตฺวา อริยมคฺคานุกฺกเมน
สกลเ พุทฺธคฺคเฏ ปฏิลภีติ อตฺโถ.

สังฆาท้งหลาย. เพราะเหตุนี้ จึงมี
อธิบายว่า พระองค์ทรงพิจารณาปัจจุอาการ
แล้วทรงออกจากจตุตถฌาน ซึ่งมีอานาปานะ
(คือการกำหนดลมหายใจเข้าออก) เป็น
อารมณ์แต่ยังทรงยึดมั่นในเบญจขันธ์อยู่ ครั้น
ทรงเห็นลักษณะ ๕๐ ถวน ด้วยอำนาจแห่ง
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้ว ทรง
เจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ (ปรีชา
กำหนดรู้อะพินาภาวะปฏุชน และยางเขา
สู่ภาวะพระอริยเจ้า) ก็ทรงได้เฉพาะซึ่ง
พระพุทฺธคฺคท้งสิ้น โดยลำดับแห่งอริยมรรค.

ตตฺถาติ โสณรูกฺเข. สพฺพกิเลสานีติ
สพฺเพปิ กิเลสเ, ลิงฺควิปริยาลั^๑ กตฺวา
วุตฺตํ. เกจิ "ตตฺถ สพฺพกิเลสเหี"ติ
ปจฺนติ. อเสสนฺติ นีรวเสสํ. อภิวาทฺยตี
มคฺโคธินา จ กิเลสฺธินา จ สพฺเพ
กิเลสเ อภิวาทฺยิ, วินาสมฺปนฺเนสีติ
อตฺโถ. โพธิตี อรหตฺตมคฺคกณฺณ.

บทว่า ตตฺถ โยค โสณรูกฺเข แปลว่า
ที่ตนโสณะนั้น. บทว่า สพฺพกิเลสานี แปลว่า
กิเลสแห่งหมด, พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
คำนั้นไว้โดยทำเป็นลิงควิปลาส. อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า "ตตฺถ สพฺพกิเลสเหี."
บทว่า อเสสํ แปลว่า ไม่มีส่วนเหลือ.
บทว่า อภิวาทฺยิ คือทรงกำจัดกิเลสทั้งปวง

^๑ โป. ลิงฺควิปุลลาลั.

ไต่ตามส่วนของมรรค (คือมีพระโศคาปัตติ-
มรรคเป็นต้น) และตามส่วนของกิเลส,
อธิบายว่า ทรงยังกิเลสทั้งปวงให้พินาศไป.
บทว่า โปธิ ไต่แก่ พระอรหัตมรรคญาณ.

พุทธญาณ ๑ จุททสาติ พุทธญาณานิ
จุททส. ตานิ กตมานีติ ? มกุคผลญาณานิ
อฏฐ, ฉ อส้าธารณญาณานีติ เอวมิมานิ
จุททส พุทธญาณานิ นาม, จ-สทโท
สมุปีณทนต์โถ, เตน อปรานิปิ จตสโส
ปฏิสัมภิทาญาณานิ จตุเวสารชชญาณานิ
จตุโยนิปริจเจทกญาณานิ ปญจคติ-
ปริจเจทกญาณานิ ทสพลญาณานิ สกเล จ
พุทธคุณเณ ปาปุณีติ อตโถ.

บาทพระคาถาว่า พุทธญาณ ๑ จุทท
แปลว่า พระพุทธานุญาณ ๑๔. พระพุทธานุญาณ ๑๔
นั้นมีอะไรบ้าง ? พระญาณ ๑๔ นี้ อย่างนี้คือ
มรรคญาณผลญาณ ๘, อส้าธารณญาณ ๖
ชื่อว่า พระพุทธานุญาณ, จ-ศัพท์ เป็นสัมปิณท-
นัตถะ (ประมวลความ), ด้วย จ-ศัพท์นั้น
จึงมีอธิบายว่า พระองค์ทรงบรรลุแล้วซึ่ง
พระปฏิสัมภิทาญาณ ๔ เวสารชชญาณ (คือ
พระปรีชาที่ไม่ทรงเห็นว่า ใคร ๆ จะหักทวง
พระองค์โดยธรรมในฐานะ) ๔ โยนิปริจ-
เจทกญาณ (พระปรีชากำหนดรู้กำเนิด) ๔
คติปริจเจทกญาณ(พระปรีชากำหนดรู้คติ) ๔
ผลญาณ ๑๐ ทั้งสิ้นเหมือนอีก.

คุณสอวงศ์ อุปลกะสิน
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

เอว พุทธุตต ปตฺวา พุรหุมาจาณํ
อธิวาเสตฺวา ธนญชยุยยาเน อตฺตนา
สท ปพฺพชิตฺเต สตฺสทสฺสภิกฺขุ สมนุเช กตฺวา
ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ.

พระผู้มีพระภาคเจ้านารทะ ครั้นทรง
บรรลุปุทธภาวะอย่างนี้แล้ว ทรงรับคำ
อาราธนาของพระพรหม ทรงให้ (คือเรียก
ประชุม) ภิกษุแสนรูปผู้บวชพร้อมกับพระองค์
มาพร้อมหน้า แล้วทรงประกาศธรรมจักร
ณ ฌณฺชยอุทฺทยาน.

ตทา โภกฺกิสฺตสทสฺสสฺส ปจฺมาภิสฺมโย
อโหสิ. ตทา กิร มหาโทณนคเร โทโณ
นาม นาคราชา กงฺคาคีเร^๑ ปฏิวสฺติ
มหิพุธิโก มหานุภาโว มหาชเนน สกฺกโต
ครุฑโต มานีโต ปุชฺชิตฺโต. โส ยสฺมี วิสเย
ชนปทวาสิโน มนุสฺสา ตสฺส พลิกมฺมํ น
กโรนฺติ, เตสํ วิสยํ อวสฺเสน วา
อตีวสฺเสน วา สกฺขรวสฺเสน วา
วินาเสติ.

ครั้งนั้น ปลุมอภิสมัยได้มีแล้วแก่เทวดาและ
มนุษย์แสนโกฏิ. ได้ยินว่า ครั้งนั้น ณ มหา-
โทณนคร มีพญานาค (ตัวหนึ่ง) ชื่อว่าโทณะ
มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก มหาชนพากัน
สักการะเคารพนับถือบูชา อาศัยอยู่ที่ริมฝั่ง
แม่น้ำคงคา. มนุษย์ชาวชนบท ในท้องถื่นใด
ไม่ทำพิธีกรรมแก่พญานาคนั้น, มันยอม
ทำท้องถื่นของชาวชนบทเหล่านั้นให้เสียหาย
เพราะฝนแล้งบ้าง เพราะฝนตกชุกเกินไป
บ้าง หรือเพราะฝนลูกเห็บบ้าง.

อถ ตีรทสฺสโน นารโท สตฺถา
โทณสฺส นาคราชาสฺส วินยเน พุณฺํ ปาณินํ

ครั้งนั้น พระบรมศาสดานารทะผู้ทรง
เห็นฝั่ง (คือพระนิพพาน) ทรงเห็นธรรมเป็น

^๑ ส. อ. รทเท.

มจรฺตถวีสิตินํ ป.-ท.๒-๕

คุณสอวงศ์ อุลกะลิน
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปนิสัยยํ ทิสฺวา มหตา ภิกฺขุสํเพน อุปนิสัยของสัตว์จำนวนมากในคราวที่จะทรง
 ปรีวาริโต ตสฺส นาคราชสฺส นีวาสนฺ- แนะนำโทณนาคราช ทรงมีภิกษุสงฆ์เป็น
 จานมคมาลี. ตโต ตํ มนุสฺสา ทิสฺวา อันมากแวดล้อม ได้เสด็จไปยังสถานที่อยู่
 เอวมาหฺสุ "ภควา เอตฺถ โฆรวีโส ของนาคราชนั้น. ครั้นมนุษย์ทั้งหลายเห็น
 อุกฺคเตโช มหิตฺธิโก มหานุภาโว พระองค์แล้ว จึงได้กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้า-
 นาคราชา ปฏิวสฺติ, โส ตํ มา แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พญานาคมีพิษร้าย
 วิเหเจสฺสตี น คนฺตพฺพนฺ"ติ. ภควา ปน มีเดชกล้า มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก อาศัย
 เตสํ วจัน อสุณฺโต วิย อคมาลี. อยู่ในที่นี่, พญานาคนั้นจักทำร้ายพระองค์
 คนฺตฺวา จ ตตฺถสฺส นาคราชสฺส พระองค์ไม่ควรเสด็จไป." แต่พระผู้มีพระ-
 สกฺการตฺถาย กเต ปรมสฺสุริกนฺเต ภาคเจ้า ทรงทำเป็นเหมือนไม่ได้ยินถ้อยคำ
 ปุปฺผลนฺถเร นิสฺสิ. มหาชนโน กิร ของมนุษย์เหล่านั้นเสด็จไปแล้ว. ก็ครั้น
 "นารทสฺส จ มุนิราชสฺส โทณสฺส จ พระองค์เสด็จไปแล้ว ประทับนั่งบนเครื่อง
 นาคราชสฺส ทฺวินฺนมฺปิ ยุตฺธํ ลาดดอกไม้มากลิ่นหอมยิ่งที่พวกมนุษย์ทำไว้ ณ
 ปสฺสิสฺสํมา"ติ สนฺนิปฺติ. ที่นั้น เพื่อต้องการสักการะพญานาคนั้น.
 ได้ยินว่า มหาชนประชุมกันด้วยคิดว่า "พวก
 เราจักดูการรบ ระหว่างพระมุนีเจ้านารท
 กับโทณนาคราชทั้งสองฝ่าย."

อถ อหิณาโค มุณินาคํ ตถา นิสินฺนํ ลำคับนั้น งูตัวประเสริฐ (พญานาค)
 ทิสฺวา มกฺขํ อสฺหมาโน สนฺทิสฺสํมานกาโย แลเห็นพระมุนีผู้ประเสริฐประทับ(นั่ง) เช่นนั้น

คุณสอวงศ์ อุปลกะลิน
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

หตุวา ปฐปายี. ทสพลโอบี ปฐปายี. ปุน
 นาคราชา ปชชลิ. มุนิราชาปิ ปชชลิ.
 อถ โส นาคราชา ทสพลสุส สรีโรโต
 นิกขนุตาหิ ฐมชาลาหิ อติวีย กิลนุตสรีโร
 ทุกขิ อสหมาโน "วิสเวเคน น
 มาเรสุสามี"ติ วิส วิสสุชเชลิ. วิสสุส
 เวเคน สกโลปิ ชมพูทีโป วินสุเสยฺย.
 ตํ ปน วิส ทสพลสุส สรีเร เอกโลมมปิ
 กมุเปตุ นาสกฺขิ.

อดทนต่อความทรมานไม่ได้จึง (ออกมา)
 ปราภฏทวับังหวนควัน(คือทำให้ควันตลบขึ้น)
 แล้ว. แม่สมเด็จพระทศพลก็ทรงบังหวนควัน
 (ตอบ). พญานาคจึง (พนพิษออก) เป็น
 ไฟลุกไหม้ขึ้นอีก. ฝ่ายพระจอมมุนีก็ทรง
 (บันดาล) ให้เป็นไฟลุกไหม้ขึ้น (ตอบ).
 ลำคั้งนั้น พญานาคนั้นมีสรีระอันลำบากอย่าง
 หนักควยเปลวควันที่พุ่งออกมาจากพระสรีระ
 ของสมเด็จพระทศพล อดกลั้นความทุกข์อยู่
 ไม่ได้ จึงได้พนพิษออกมาควยหมายใจว่า
 "จักมาพระสมณะนั้น ด้วยกำลังเร็วของ
 พิษ." แม่ชมพูทวีปทั้งสิ้นจะพึงพินาศไปด้วย
 กำลังเร็วของพิษ. แต่ว่าพิษนั้นก็ไม่สามารถ
 ทำพระโลมา แม่เส่นหนึ่งในพระสรีระของ
 สมเด็จพระทศพลให้ไหวได้.

อถ โส นาคราชา "กา นุ โข สมณสุส
 ปวตฺตี"ติ โอลเณโต สรทสมเย สุริย
 วีย จนุทํ วีย จ ปริปุณฺณํ จพพณฺณาหิ
 พุทฺธรสุมิหิ วิโรจมานํ วิปฺปสนฺนวทนโสภ
 ภควนฺตํ ทิสฺวา "อโห มหิทฺธิโก วตายํ

ลำคั้งนั้น พญานาคนั้นแลอยู่ควยคิดว่า
 "พระสมณะจะเป็นอย่างไรหนอ" ก็แลเห็น
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีพระพักตร์งาม
 ผุดผ่องไพโรจน์ควยพระพุทธรัศมี มีวรรณะ
 ๖ ประการ คั้งควงอาทิตย์และควงจันทร์

มธุรัตถวิลาสินี ป. - ๗. ๒ - ๕

พลเอก เกรียงไกร ติษฐบรรจง
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

สมโณ, มยา ปน อุตฺตโน พลั
 อชานนฺเตน อปรทฺธนฺ"ติ จินฺเตตฺตฺวา ตาณฺ
 คเวสึ ภควนฺตฺเยว สรณมฺุปกณฺฺนิ. อถ
 นารโท มุนิราชา ตํ นาคราชา วิเนตฺวา
 ตตฺถ สฺนฺนิปตฺติสฺส มหาชนสฺส จิตฺตปุ-
 ปสาทนตฺถํ ยมกปาฏิหาริยํ อกาสิ. ตทา
 ปาณินํ นวฺติโกฏิสฺสหาสิ อรหฺตฺเต
 ปตฺติภูสฺสหาสิ. โส พุทฺติโย อภิสฺสมโย อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ :

เต็มดวงในฤดูแล้งฉะนั้น แล้วคิดว่า "โอ
 พระสมณะนี้ มีฤทธิ์มากจริงหนอ, แต่เราไม่
 รู้จักกำลังของตน ได้ผิดไปแล้ว" ทั้งนี้แล้ว
 จึงแสวงหาที่พึ่ง ได้ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า
 นั้นแลเป็นสัระณะ. ลำคั้นั้น พระนารท-
 พุทฺธเจ้า ผู้เป็นพระราชาแห่งเหล่าพระมุนี
 ได้ทรงแนะนำสั่งสอนพญานาคนั้น แล้วทรง
 ทำพระยมกปาฏิหาริย์ เพื่อจะทรงยังจิตของ
 มหาชนที่มาประชุมกัน ณ ที่นั้น ให้เลื่อมใส.
 ครั้นนั้น สัตว์ผู้มีปราณเกาหมื่นโกฏิ ตั้งอยู่
 ในพระอรหัต. นั้นเป็นอภิสัมัยครั้งที่ ๒.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑. "มหาโทณํ นาคราชา
 วินยฺนฺโต มหามุนิ
 ปาฏิเหรี ตทา กาสิ
 ทสฺสยฺนฺโต สเทวเก.

๑. "เมื่อครั้งพระมหามุนีทรงแนะนำพญา-
 นาคมหาโทณะ (ให้บรรลुकุณพิเศษ) นั้น
 พระองค์ได้ทรงกระทำ พระ(ยมก)-
 ปาฏิหาริย์ ให้โลกพร้อมทั้งเทวโลก
 เห็นกัน.

พลเอก เกรียงไกร ติษฐบรรจง
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๘. ตทา เทวมนุสฺसानัน
    คมฺหิ ฌมฺมปฺปกาสเน
    นวุติโกฏิสฺหสฺसानิ
    ตรีสุ สพฺพสฺสยณฺ"ติ.

ตตฺถ ปาฏิเหริ ตทาภาสีติ อภาสิ
ยมกปาฏิหาริยนฺติ อตุโธ. อยเมว วา
ปาโล. "ตทา เทวมนุสฺสา วา"ติปิ
ปาโล. ตตฺถ เทวมนุสฺसानนฺติ สามิอตุเถ
ปจฺจตฺตํ. ตสฺมา เทวานันฺ มนุสฺसानญจ
นวุติโกฏิสฺหสฺसानีติ อตุโธ. ตรีสุติ
อติกกมฺมึสุ.

ยทา ปน อตุตโน ปุคฺคํ นนฺทุคฺตร-
กุมารํ โอวทิ, ตทา อสีติยา
โกฏิสฺหสฺसानันฺ ตติยาภิสฺมโย อโหสิ. เตน
วคฺคํ :

๘. เมื่อครั้งพระองค์ ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักรแก่เหล่าเทวดา และมนุษย์
นั้น เทวดาและมนุษย์ เกาหมื่นโกฏิ
ได้ขามพนความสงสัยทั้งปวงแล้ว."

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
ปาฏิเหริ ตทาภาสิ แปลว่า ได้ทรงกระทำ
พระยมกปาฏิหาริย์. อีกอย่างหนึ่ง พระบาลี
ก็เหมือนกันนี้. พระบาลีว่า "ตทา
เทวมนุสฺสา วา" ดังนี้ก็มี. ในพระบาลีนั้น
ปฐมาวักตติ ลงในอรรถแห่งฉฐวิวัตติว่า
เทวมนุสฺसानัน. เพราะเหตุนี้ จึงแปลว่า
เทวดาและมนุษย์ เกาหมื่นโกฏิ. บทว่า
ขามพนแล้ว ได้แกกาวลวงแล้ว.

อนึ่ง เมื่อครั้งพระองค์ตรัสสอน
นั้นทอตุตรกุมารผู้เป็นราชบุตร ของพระองค์
นั้น, อภิสัมยัครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่เทวดา
และมนุษย์แปดหมื่นโกฏิ. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

พลเอก เกรียง ติษฐบรรจง
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๘. "ยมฺหิ กาเล มหาวิโร
 โฉวที สกมฺตรชฺชํ
 อสฺสึติโกฏิสฺสทสฺसानํ
 ตตฺติยาภิสฺมโย อหุ"ติ.

ยทา ปน อุลลโกฏิสฺสทสฺสคเร
 ภทฺทสาโล จ วิชิตฺมิตฺโต จ เทว
 พุราหุณฺณสฺสหายกา อมฺตรทํ คเวสฺमानา
 ปรีสฺสตี นิสฺสินฺนํ อตีวิสาร์ทํ^๑ นารทสฺมมา-
 สฺมพฺพุทฺธํ อทฺทสฺสํ. เต ภควโต กาเย
 ทฺวตฺตีสฺส มหาปรีสฺสทกฺขณานิ ทิสฺสุวา "อัย-
 โลเก วิวญฺจจฺโท สฺมมาสมฺพฺพุทฺโธ"ติ นิฏฺฐํ
 คนฺตุวา ภควตี สฺสชฺชาตสฺสทฺธา สปริวารา
 ภควโต สฺนฺตฺติเก ปพฺพชฺชิสฺสํ. เตสฺ
 ปพฺพชฺชิตฺวา อรทฺตํ ปตฺเตสฺสํ ภควา ภิกฺขุณฺ
 โกฏิสฺสทสฺสทสฺสมชฺเช ปาตีโมกฺขํ อุตฺทิสฺสิ.
 โส ปจฺโม สฺนฺนิปาโต อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ :

๘. "ในกาลที่พระนารทพุทธเจ้าวิบุรุษผู้-
 ยิ่งใหญ่ทรงสั่งสอนพระราชโอรสของ
 พระองค์นั้น อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ได้มีแล้ว
 แก่เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิ."

อนึ่ง ในกาลเมื่อพราหมณ์ผู้เป็นสหาย
 กัน ๒ คน คือ ภัททสาละ และวิชิตมิตตะ
 ในอุลลโกฏิสฺสทสฺสคเร กำลังแสวงหาหวังนำ
 คืออมตธรรม ได้พบพระนารทสัมมาสัมพุทฺธ-
 เจาผู้ทรงแก่กล้าอย่างยิ่ง ประทับนั่งอยู่
 ในบริษัท. พราหมณ์สองสหายนั้นแลเห็น
 พระมหาปรีสฺสทกฺขณ ๓๒ ประการ ในพระ-
 วรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ถึง
 ความมั่นใจว่า "ท่านผู้นี้เป็นพระสัมมา-
 สัมพุทฺธเจ้าในโลก (พระองค์) มีกิเลส
 เพียงตั้งว่าหลังคาอันเปิดแล้ว" ได้เกิด
 ศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพร้อมด้วย
 บริวารพากันบวชในสำนักของพระองค์. เมื่อ

^๑ ส. อ. อติวิย สารท.

พราหมณ์สองสหายนั้นบวช แล้วได้บรรลุ
พระอรหัตต์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
พระปาติโมกข์ ในท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ.
นั้นเป็น(สาวก)สันนิบาตครั้งที่ ๑. เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๐. "สนุนิปาตา ตโย อาลู่
นารทสฺส มเหสิโน
โกฏิสฺสทสฺสํ
ปจฺจโม อาสิ สฺมาคโม"ติ.

ยสฺมี สมเย นารโท สฺมมาสมฺพุทฺโธ
ฉาติสฺมาคเม อุตฺตโน ปณฺิธานโต ปญฺจาย
พุทฺธวํสี กเถสิ, ตทา นวุติโกฏิภิกฺขุ-
สฺสทสฺสํ ทฺุติโย สนฺนิปาโต อโหสิ. เตน
วุตฺตํ :

๑๐. "พระมเหสีเจ้านารทได้มีการประชุม
พระสาวก ๓ ครั้ง ครั้งแรกพระ-
สาวกแสนโกฏิมาประชุมกัน."

ในสมัยใด พระนารทสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าตรัสพระพุทฺธวงศ์ในสํมาคมแห่งพระญาติ
จำเดิมแต่ที่พระองค์ตั้งความปรารถนา(พระ-
โพธิญาณ), ในสมัยนั้น ภิกษุเก่าหมื่นโกฏิได้
มาประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

พลเอก เกรียง ติษฐบรรจง
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๑. "ยथा พุทธโธ พุทธคุณ
 สนิทานํ ปกาสะยิ
 นวุติโกฏิสหุสสานิ
 สมีสุ วิมลา ตทา"ตี.

ตตถ วิมลาตี วิคตมลา, ชีฆาสะวาตี
 อตุโถ.

ยथा ปน มหาโทณนาคราชสุส
 วินยเน ปสนุโน เวโรจโน นาม
 นาคราชชา กงฺคาย นทียา ติกาวุตฺตปฺปมาถ์
 สตุตฺตรตนมย์ มณฺทปํ นิมุมนิตฺวา สปริวารํ
 ภควนฺตํ ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา สปริวารโ
 สชนปเท^๒ อตุตโน ทานคฺคทสฺสสนฺตถาย
 นิมนฺเตตฺวา นาคนาฏกานิ จ ตาฬาวจเร
 วิวิธเวสาลงฺการธเร สนฺนิปาเตตฺวา
 มหาสกุภาเรณ ภควโต สปริวารสุส

๑๑. "เมื่อครั้งพระพุทธเจ้า ทรงประกาศ
 พระพุทธคุณพร้อมด้วยนิทาน (เหตุ
 ที่ตรัสพุทธคุณ) นั้น พระสาวก
 ผู้ปราศจากมลทินเก้าหมื่นโกฏิได้มา
 ประชุมกัน."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิมลา
 แปลว่า มีมลทินไปปราศแล้ว, คือเป็นผู้สิ้น
 อาสวะ.

อนึ่ง เมื่อครั้งพญานาคชื่อว่า เวโรจนะ
 ผู้เลื่อมใสในคราวทรงแนะนำมหาโทณนาค-
 ราช ได้เนรมิตมณฑปล้วนแล้วด้วยรัตนะ ๑
 ประการ สูงประมาณ ๓ คาพยุต^๑ ไว้ใน
 แม่น้ำคงคาแล้ว ทูลอาราธนาพระผู้มี-
 พระภาคเจ้า พร้อมทั้งภิกษุผู้เป็นปริวารให้
 ประทับนั่งในมณฑปนั้น (ตนเอง) พร้อมทั้ง
 ปริวาร ได้เชิญชวนพวกนาคพร้อมด้วยชาว
 ชนบทมา เพื่อต้องการให้ที่ศานาทานอันเลิศ

^๑ โป. ม. วิมลัน, ชีฆาสะวานนฺติ.

^๑ ๑ คาพยุต = ส่วนที่สี่ของโยชน์.

^๒ โป. สพุเพ ชนปเท.

มหาทาน อทาลี. โภชนาวสาเน ภควา
มหาคงคิ โอตาเรนโต วย อนุโมทน-
มกาลิ. ตทา ภตฺตานุโมทเน ๑ ฌมฺมํ สุตฺวา
ปสฺนนานํ เอหิภิกขุปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตานํ
อสีติภิกขุสฺตสฺสสฺลํ มชฺเฌ ปาติโมกฺขํ
อุทฺทิสฺสิ, โส ตติโย สนฺนิปาโต อโหสิ.
เตน วุตฺตํ :

ของตน แล้วให้พวกนาคนักพ่อนำ และ
นักดนตรีผู้ทรงไว้มิ่งเครื่องแต่งตัว และ
เครื่องอลังการต่าง ๆ มาประชุมกันแล้วได้
ถวายมหาทานแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อม
ทั้งภิกษุบริวารด้วยมหาสักการะ. ในเวลา
นั้นเสร็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำ
อนุโมทนา ดูกิ่งเทวดาผู้วิเศษยังมหาคงคา
ให้หลังไหลลงมาฉะนั้น. ครั้นนั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าได้ทรงแสดงพระปาติโมกข์ ใน
ท่ามกลางภิกษุแปดสิบแสน ผู้ซึ่งฟังธรรมใน
การอนุโมทนาภัตตาหารแล้วเลื่อมใส พากัน
บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา. นั้นเป็น(สาวก)
สันนิบาตครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑๒. "ยทา เวโรจโน นาโค
ทานํ ททาติ สตุณฺโณ
ตทา สมิสุ ชินปุตฺตา
อสีติสฺตสฺสสฺลโย"ติ.

๑๒. "เมื่อครั้งพญานาคชื่อเวโรจนะ ถวาย
ทานแด่พระบรมศาสดา นั้น พระชิน-
บุตร (คือพระสาวก) แปดสิบแสน
มาประชุมกัน."

๑ ส. อ. ภตฺตานุโมทเน.

ตถุถ อสีตีสตสหัสสียโยติ สตสหัสสานัน
อสีตียโย.

ตทา อมหากั โภธิสตุโต อสิปพชชั
ปพพิชิตวา หิมวัตตปสุเส อสุสมั
มาเปตวา ปญจสุ อภิญญาสุ อญจสุ
สมาปคตัสสุ จ จินณวลี หุตวา ปฏิวสติ.
อถ ตสมั อนุกมฺพาย นารโท ภควา
อสีตียา อรหนตโกฎีหิ ทสหิ จ
อนาคามิผลญฺเจหิ จุปาสกสหัสเสหิ
ปริวโต ตํ อสุสมปทํ อคมาลี.

ตาปโส ภควนฺตํ ทิสฺวาว ปมุทิตททโย
สปริวารสุส ภควโต นิवासตุถาย อสุสมั
มาเปตวา สกกรตฺตึ สตุถุคฺคณํ กิตฺเตตฺตวา
ภควโต ฌมฺมกถํ สุตฺตวา ปุนทิวเส
อุตฺตรกฺกุรํ ฌนฺตฺตวา ตโต อาหารํ
อาหาริตฺตวา สปริวารสุส พุทฺธสุส มหาทานํ
อทาลี.

บรรคาบทเหล่านั้น บทว่า อสีตีสต-
สหัสสียโย แปลว่า แปลสิบแสน.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของเรา
บวชเป็นพระฤาษี เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ
สั่งสมไว้แล้วในอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘
สร้างอาศรมอาศัยอยู่ที่ข้างหิมวัตตบรรพต.
ต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้านารทะทรงมี
พระกรุณาในพระบรมโพธิสัตว์นั้น ทรงมี
พระอรหันต์แปลสิบโกฏิ และอุบาสกผู้ตั้งอยู่
ในอนาคามิผลหนึ่งหมื่นแหวดล้อม ไต่เสด็จไป
ยังอาศรมบทนั้น.

พระคาบสพอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น
ก็มีเหตุภัยบังเกิด สร้างอาศรมเพื่อเป็นที่
ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งภิกษุ
ที่เป็นบริวารแล้วสรรเสริญพระคุณของพระ-
บรมศาสดาตลอดราตรีทั้งสิ้นได้ฟังธรรมกถา
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นวันรุ่งขึ้นได้ไป
ยังอุตฺตรกฺกุรทวิปนำอาหารมาจากที่นั้น แล้ว
ไต่ถวายเป็นมหาทาน แด่พระพุทธเจ้าพร้อมทั้ง
ภิกษุผู้เป็นบริวาร.

พล เอก เหริยญฺ คิษฺฐบรรจง
สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

เอวี่ สตุตาทั มหาทานั ทตุวา หิมวณฺตโต พระบรมโพธิสัตว์ครั้งใดถวายมหาทานสิ้น ๑
 อนุคฺมึ โลหิตจฺนุหนั อาทริตุวา เตน วันอย่างนี้แล้ว นำจันท์แดงอันหาคามีได้มา
 โลหิตจฺนุทเนน ภควนฺตํ ปุเชลลิตฺติ. ตทา นั จากหิมวันตบรรพต บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทสฺพลอ อมรนรปริวฺโต ฐมฺมกถึ กเถตุวา ด้วยจันท์แดงนั้น. ครั้งนั้น สมเด็จพระทศพล
 "อนาคเต โคตโม นาม พุทฺโธ ทรงมีเทวดาและมนุษย์แวดล้อม ตรัสธรรม-
 ภวิสฺสตี"ติ พุยาภาสี. เตน วุตฺตํ : กถาแล้ว ทรงพยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์นั้น
 ว่า "คาบสฺมึนฺนิจักเป็ฯพระพุทฺธเจ้า มีพระ-
 นามวาโคตมะ ในอนาคต." เพราะเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๑๓. "อหิ เตน สมเยน
 ชฺฌิลอ อุกฺคตาปโน
 อนุตฺตลิกฺขจโร อาลึ
 ปญฺจาภิญญาสุ ปารคฺค."

๑๔. ตทาปาหิ อสมสมฺ
 สสมฺ สปริชฺชนึ
 อนุนฺปาเนน ตปฺเปตุวา
 จนฺทเนนาภิปุชฺชึ."

๑๓. "สมัยนั้นเราตถาคต เป็นชฎิลถึงฝั่ง
 (สำเร็จ) อภิญญา ๕ มีคบะกล้า
 เหาะไปได้ในกลางหาว."

๑๔. แม้ครั้งนั้น เราตถาคตก็ได้อังคาส
 พระนารทพุทธเจ้า ผู้หาบุคคลใด
 เสมอเหมือนมิได้ พร้อมด้วยพระสงฆ์
 (และ)บริวารชน(คืออุบาสกอุบาสิกา)

๑๕. โสปี มํ ตทา พุยาภาลี
 นารโท โลกนายโก
 อปริเมยฺยิตโต กปฺเป
 พุทฺโธ^๑ โลเก ภวิสฺสตี.

๑๖. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหฺสฺสาม สฺมมุขา อิมํ.

๒๗. ตสฺสํหาญํ วจันํ สุตฺวา
 ภยฺโย หาสฺเตตฺว^๒ มานสํ
 อธิฏฺฐหึ^๓ วตํ อุกฺกํ
 ทสฺปารมิปุริยา^๓ตี.

ให้อิมหนํทวฺยขาวและนํแลวไตบุชา
 ทวฺยไมจันหน (แดงอันลํค่า) โดย
 เคารพ.

๑๕. พระบรมโลกนายกนารทพุทธเจ้า แม่
 พระองค์นั้น ก็ได้ทรงพยากรณ์เรา
 ตถาคตในคราวนั้นว่า ในกัปอันจะนับ
 ประมาณมิได้ตั้งแต่นี้ไป ชฎินี้จักเป็น
 พระพุทธเจ้าในโลก.

๑๖. พระตถาคตจักตั้งความเพียรฯลฯพวก
 เราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน ในศาสนา
 ของพระหนอพระพุทธเจ้าพระองค์นี้.

๒๗. เราตถาคต ได้ยินพระคำรัสของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แล้ว
 เราเริงใจยิ่งนัก จึงได้อธิษฐานพรต
 อย่างแรงกล้าเพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
 ใพบริบูรณ์."

^๑ ฉ. อ. อัย พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

^๒ ก. หาสฺเตตฺวาน. ^๓ ก. วตตํ.

ตตถ ตทาปาหนติ ตทาปี อหิ.
อสมสมฺนติ อสฺมา นาม อตีตา พุทฺธา,^๑
 เตหิ อสฺเมหิ สฺมึ ตฺลฺยํ อสมสมฺ. อถฺวา
 อสฺมา วิสฺมา, สฺมา อวิสฺมา สาธโว,
 เตสุ อสมสมฺเสสุ สโม "อสมสมฺสโม"ติ
 วตฺตพฺเพ เอกสฺส สฺมสทฺทสฺส โลปํ กตฺวา
 วตฺตฺนฺติ เวทิตพฺพํ, อสฺมา วิสฺมสมฺนฺติ
 อตฺโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตทาปาหิ
 ตັตฺถเป็น ตทาปี อหิ (แปลว่า แม่ในกาล
 นั้นเราตถาคต). บทว่า อสมสมฺ มีวินิจฉัย
 ว่าจะ พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้วชื่อว่า
 อสมมา (ไม่มีบุคคลใดเสมอเหมือน),
 (ไฉน) พระนารทพุทธเจ้าผู้เสมอ คือ
 เทียบเทียบกับพระพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้ซึ่งไม่มี
 บุคคลใดเสมอเหมือน ชื่อว่าอสมสมฺ (แปลว่า
 ผู้เสมอกับพระพุทธเจ้า ซึ่งไม่มีผู้ใดเสมอ).
 อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า พระพุทธเจ้าผู้ไม่มี
 บุคคลใดเสมอเหมือน คือปราศจากผู้เสมอ,
 สาธุชนทั้งหลายเป็นผู้มีบุคคลเสมอ มิใช่ผู้
 ปราศจากบุคคลเสมอ, พระนารทพุทธเจ้า
 เป็นผู้เสมอ ในพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้
 เสมอกันผู้ไม่มีบุคคลใดเสมอเหมือนเหล่านั้น
 เมื่อควรตรัสว่า "อสมสมฺสโม" บัณฑิตพึง
 ทราบว่า พระองค์ตรัสโดยลบ สัมคัพท์เสีย
 หนึ่งศัพท์, ผู้เสมอกับพระพุทธเจ้าผู้ไม่มี
 บุคคลใดเสมอและปราศจากบุคคลใดเสมอ.

^๑ ส. อ. อตีตานาคตา พุทฺธา.

สปริชชนนฺติ สอุปาสกชนํ. "โสปี มํ ตทา
 นรมรฺรณํ มชฺเฌ พฺยาภาสิ จกฺขุมา"ติปิ
 ปาโง, โส อุตฺตานตฺโตว. ภิโย
 หาเสตฺว มาสนฺติ อุตฺตริมฺปิ หาเสตฺวา^๑
 โตเสตฺวา หทยํ. อธิฏฺฐหิ วตฺ อุกฺกนฺติ
 อุกฺกํ วตฺ อธิฏฺฐาสี. "อุตฺตรํ วตฺมธิฏฺฐาสี
 ทสฺปารมิปุริยา"ติปิ ปาโง.

บтва สปริชชนํ แปลว่า พรอมทั้งชนผู้เป็น
 อุปาสกอุปาสิกา. พระบาลีว่า "โสปี มํ
 ตทา นรมรฺรณํ มชฺเฌ พฺยาภาสิ จกฺขุมา"คั้งนี้
 ก็มี, พระบาลีนี้มีเนื้อความงาย. บาท-
 พระคาถาว่า ภิโยหาเสตฺว มาสนฺติ แปลว่า
 ยังเหตุให้เราเริ่งคือยินดียิ่งขึ้น. บาทพระ
 คาถาว่า อธิฏฺฐหิ วตฺ อุกฺกํ แปลว่า เรา
 ตถาคตใดอธิฐานพรตอย่างแรงกล้า. พระ-
 บาลีว่า "อุตฺตรํ วตฺมธิฏฺฐาสี ทสฺปารมิปุริยา"
 คั้งนี้ก็.

ตสฺส ปน ภควโต นารทสฺส
 ฌณฺวตี นาม นครํ อโหสิ, สฺเทโว
 นาม ชตฺติโย ปิตา, อโนมา นาม
 มาตา, ภทฺทสาโล จ ชิตฺมิตฺโต จ
 เทว อุกฺกสํวกา, วาเสฏฺโง นาม
 อุกฺกสาโก, อุตฺตรา จ ผกฺกุนี จ เทว
 อุกฺกสํวิกา, มหาโสณฺรฺกฺโข โโพธิ, สรีรํ
 อฏฺฐาสีตีหตฺตฺตฺเพธํ อโหสิ. ตสฺส

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 นารทพระองค์นั้น ชื่อว่า ฌณฺวตี, บรม-
 ฌัทรียทรงพระนามว่า พระเจ้าสุทเว
 เป็นพระบิดา, พระเทวีพระนามว่าพระนาง
 อโนมา เป็นพระมารดา, พระอัครสาวก
 ทั้งสองคือ พระภทฺทสาละและพระชิตฺมิตตะ,
 พระอุปัฏฺฐาก ชื่อพระวาเสฏฺโง, พระอัคร-
 สาวิกาทั้งสองคือพระอุตฺตราและพระผกฺกุนี,

^๑ ส. ภาเวตฺวา.

สรীরปภา นิจจ โยชนี ผรติ,
 นวุติวสุสสหัสسانی อายุ, ตสุส ปน
 วิชิตเสนา นาม อคฺคมเหสี, นนุทุตฺตร-
 กุมารโ นามสุส ปุตุโต อโหสิ, วิชิต
 วิชิตาวี วิชิตาภิราโมติ ตโย ปาสาทา
 อเหตุ. โส นวสุสสหัสسانی อการ
 อชฺฌาวลี. โส ปทสาว มหาภินิกฺขมน
 นิกฺขมีติ. เตน วุตฺตํ :

ต้นโสนะใหญ่เป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, ทรง
 มีพระสรীরสูง ๘๘ ศอก. พระรัศมีแห่ง
 พระสรীরของพระองค์ ปกแผ่ไปหนึ่งโยชน์
 เป็นนิตย์, ทรงมีพระชนมายุเก้าหมื่นปี,
 หนึ่งพระอัครมเหสีของพระองค์มีพระนามว่า
 พระนางวิชิตเสนา, พระองค์มีพระโอรส
 พระนามว่านนทอตุตตรกุมาร, ทรงมีปราสาท
 ๓ องค์ คือ วิชิตปราสาท วิชิตาวีปราสาท
 วิชิตาภิรามปราสาท. พระองค์ครอง
 มราวาสวิสัยเก้าพันปี. พระองค์เสด็จออก
 มหาภิเนษกรรมณด้วยพระบาทนั่นเอง. เพราะ
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๓๐. "นกริ ธญฺญวตี นาม
 สุเทโว นาม ชตฺตโย
 อโนมา นาม ชนิกา
 นารทสุส มเหสีโน.

๓๐. "พระนกร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นี้) มีชื่อว่า ธัญญวตี กษัตริย์
 พระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ เป็น
 พระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระมเหสีเจ้านารทพระนามว่าพระ-
 นางอโนมา.

๓๕. ภททสาโล ชิตมิตโต
 อเหตุ อคฺคสาวกา
 วาเสฏฺโฐ นามุปฏฺฐาโก
 นารทสฺส มเหสีโน.

๓๖. อุตฺตรา ผคฺคฺนี เจว
 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โพิธิ ตสฺส ภควโต
 มหาโสโณติ วุจฺจติ.

๓๗. อฏฺฐาสีติริตนาณิ
 อจฺจคฺคโต มหามุณี
 กญฺจนคฺคฺขิยสงฺกาโส^๑
 ทสฺสทสฺสี วิโรจติ.^๒

๓๘. ตสฺส พุยามปฺปภา กายา^๓
 นิทฺธาวติ ทิโสทิสฺ
 นินฺนตรํ ทิวารคฺคิ
 โยชนํ ผรเต สทา.^๔

๓๕. พระภททสาโลเถระ และพระชิตมิตต-
 เถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระ
 ชื่อว่า วาเสฏฐะ เป็นพระอุปัฏฐาก
 ของพระมเหสีนารทพุทธเจ้า.

๓๖. พระอุตตราเถรี และพระผคคฺนีเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่ประทับ
 ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-
 องค์นั้น ชาวโลกเรียกความหาโสณะ.

๓๗. พระมหามุนีทรงมีพระวรกายสูง ๘๘
 ศอก ทรงมีพระรูปโฉมงดงามเหมือน
 เครื่องประดับมีค่ามากทำด้วยทองคำ
 (อันวิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ) ทรงแผ่
 พระรัศมีรุ่งโรจน์ไปทั่วหมื่นโลกธาตุ.

๓๘. พระรัศมี ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 นารทะพระองค์นั้น ชานออกจาก
 พระวรกาย ปกแผ่ไปทั่วทุกทิศไกล
 โยชน์หนึ่งไม่ขาดสาย ทั้งกลางวัน

^๑ ฉ. กญฺจนคฺคฺขิยสงฺกาโส.

^๒ อี. วิโรจถ. ^๓ ก. พุยามปฺปภากายา.

^๔ อี. ทิสวา.

กลางคืน ในกาลทุกเมื่อ คุจุพระรัศมี
ยาววาหนึ่ง (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ของเราทั้งหลาย).

๔๐. น เกจิ เตน สมเยน
สมนุตา โยชเน ชนา
อุกุกาปทีเป อุษุชา เณติ
พุทธรสีหิ โอตถญา?

๔๐. สมัยนั้น ในระยะโยชน์หนึ่งโดยรอบ
ชนเหล่าไร ๆ ก็ตาม อันพระพุทธรัศมี
ปกแผ่ไปถึงไม่ต้องจุดคบเพลิง หรือ
ดวงประทีป.

๔๑. นวุติวสุสสหัสสานิ
อายุ วิชชติ ทาวเท
ทาวตา คิฏจมาโน โส
ตาเรลิ ชนตัม พหุ.

๔๑. ครั้นนั้นมนุษย์ทั้งหลายมีอายุเก่าหมื่นปี
พระนารทพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรง
ดำรงอยู่ (เป็นเวลานานถึง) เพียงนั้น
ได้ทรงยังหมูชนเป็นอันมากให้ข้ามพน
(ทวงแห่งคัมภีร์ บรรลุพระนิพพาน)
แล้ว.

๔๒. ยถา อุษุหิ คคนัน
วิจิตตัม อูปโสภติ
ตถเว สาสนัน ตสฺส
อรหนเตหิ โสภติ.

๔๒. ทองฟางามวิจิตรด้วยหมุกดาว ฉนั้นใด
พระศาสนา ของพระนารทพุทธเจ้า
พระองค์นั้น ถึงดงามด้วยพระอรหันต์
ทั้งหลายเหมือนฉนั้นนั้น.

๑ ก. โอตถตา.

๔๓. สัสสารโสถ์ ตรณาย

เสสเก ปฏิปนฺนเก

ธมฺมเสถ์ ทพฺหิ กตฺวา

นิพฺพุโต โส นรธาโสโก.

๔๓. พระนารทพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่กว่านรชน
พระองค์นั้น ทรงสร้างสะพาน คือ
พระธรรม(มรรค ๘) ไว้อย่างมั่นคง
เพื่อจะยังชนผู้ปฏิบัติที่เหลื่อ (คือ
เสขบุคคลและกัลยาณบุคคล) ให้ข้าม
พนกระแสน้ำ(คือทองทะเล)แห่งสังสาร
(วัฏ) เสถ็จสู่พระนิพพานแล้ว.

๔๔. โสปี พุทฺโธ อสมสโม

เตปิ ชีณาสฺวา อตุลเตชา

สพฺพํ ตมนฺตรหิตํ

นฺนุ วิตฺตา สพฺพสงฺขารา"ติ.

๔๔. พระพุทธเจ้า ผู้ทรงหาบุคคลเสมอ
เหมือนมิไคแม่พระองค์นั้น และทั้ง
พระชีณาสพฺพผู้มีเดช (คือศีล สมาธิ
ปัญญา) หาบุคคลเทียบเท่ามิไค
แม่เหล่านั้นทั้งหมด ไคอันตรธานไป
แล้ว สังขาร(สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง)
ทั้งปวงเป็นของว่างเปล่า (ไม่เที่ยง
ตั้งอยู่มิไคมิเป็นแก่นสาร)มิใช่หรือ."

ตตฺถ

กณฺจนคฺคิยสงฺกาโสติ

วิวิธรตนวิจิตฺตกณฺจนมยคฺคิยสทิสฺสรูปโสโก.

ทสฺสทสฺสี วิโรจตีติ ตสฺส ปภาย

ทสฺสทสฺสีปี โลกธาตุ วิโรจตี, วิราชตีติ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กณฺจนคฺคิย-

สงฺกาโส แปลว่า ทรงมีพระรูปร่างเหมือนกับ

เครื่องประดับทำด้วยทองคำอันล้ำค่า ซึ่ง

งามวิจิตรด้วยรัตนะชนิดต่าง ๆ. บทพระ-

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

อตฺโต. ตเมวตฺถํ ปกาเสนฺโต ภควา
"ตสฺส พุยามปฺปภา กายา นิทฺธาวัตติ
ทีโสทีสนฺ"ติ อาน. ตตฺถ พุยามปฺปภา
กายาติ พุยามปฺปภา วียาติ พุยามปฺปภา,
อมฺหากํ ภควโต พุยามปฺปภา วียาติ
อตฺโต.

กาลาว่า สว่างไสวไปทั่วหมื่นโลกธาตุ
ความว่า โลกธาตุหมื่นก็สว่างไสวคือ
รุ่งเรืองด้วยพระรัศมีของพระนารทพุทธเจ้า
พระองค์นั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะ
ทรงประกาศเนื้อความนั้นแล จึงตรัสว่า
"ตสฺส พุยามปฺปภา กายา นิทฺธาวัตติ
ทีโสทีสนฺ" (แปลว่า พระรัศมีของพระนารท-
พุทธเจ้าพระองค์นั้นชานออกจากพระวรกาย
ทั่วทุกทิศ ดุจพระรัศมีว่าหนึ่ง). บาทพระ-
กาลาว่า พุยามปฺปภา กายา ในพระคาถา
นั้นมีวิเคราะห์ว่าชื่อว่า พุยามปฺปภา เพราะ
อรรถว่า เพียงดั่งพระรัศมีว่าหนึ่ง, อธิบาย
ว่า ดุจดั่งพระรัศมีว่าหนึ่งของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าของเราทั้งหลาย.

น เกจฺจิติ เอตฺถ น-กาโร
ปฏิเสธตฺโต, ตสฺส อชฺชาเลนฺติ-สทฺเทน
สมฺปนฺโน ภูจฺจพฺโพ. อุกฺกาติ ทนฺนทีปิกา.
อุกฺกา วา ปทีเป วา เกจฺจปิ ชนา น
อชฺชาเลนฺติ น ปชฺชาเลนฺติ. กสฺมาติ
เจ ? พุทฺธสรูปฺปาย โองาสิตฺตฺตา.

น อักษรในบทว่า น เกจ นี้ มี
อรรถว่า ปฏิเสธ, น อักษรนั้น บัณฑิตพึง
เห็นว่า สัมพันธ์เข้ากับศัพท์ว่า อชฺชาเลนฺติ.
บทว่า อุกฺกา แปลว่า ดวงประทีปมีตาม.
ชนไร ๆ ก็ตามไม่ตองจุด คือ ไม่ตองตาม
คบเพลิงหรือดวงประทีป. หากถามว่า

มธุรัตถวิลาสินี ป.-พ.๒-๑๐

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

พุทธรสีหิ พุทธรสมีหิ. โอดตญาติ เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะพระรสมี
อธิกตา?

เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะพระรสมี
แห่งพระสรีระของพระพุทธเจ้า สองสว่าง.
บทว่า พุทธรสีหิ แปลว่า พระพุทธรสมี
ทั้งหลาย. บทว่า โอดตญา แปลว่า ปกแผ่.

อุพฺพหิติ ตาราทิ, ยถา ตาราทิ
คคนตลํ วิจิตฺตํ โสภตติ, ตเถว ตสฺส
สาสนํ อรหนฺเตหิ วิจิตฺตํ อุปโสภตฺตี
อตุโถ. สํสารโสถํ ตฺรณายาติ
สํสารสาครสฺส ตฺรณตฺถํ.

บทว่า อุพฺพหิ แปลว่า ทาว, อธิบายว่า
ทองฟ้า งามวิจิตรด้วยทาวทั้งหลาย ฉนฺใด,
พระศาสนาของพระนารทพุทธเจ้า พระองค์
นั้น ก็งามวิจิตรด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย
เหมือนฉนฺนั้น. บทพระคาถาว่า สํสารโสถํ
ตฺรณาย แปลว่า เพื่อข้ามสาครคือ สํสาร.

เสสเก ปฏฺปนฺนเกติ อรหนฺเต จเปตฺวา
กลฺยาณปฺนุชฺชเนหิ สทฺธิ สเส
เสกฺขปฺกฺคเลติ อตุโถ. ธมฺมเสตฺตุนฺติ
มกฺคเสตฺตํ, เสสฺปฺกฺคเล สํสารโต ตาเรตฺตํ
ธมฺมเสตฺตํ จเปตฺวา กตสฺพพิจฺโจ หุตฺวา

บทพระคาถาว่า ชนฺนุปฏิบัติที่เหลือ ไต่แก
เสกขบุคคลที่เหลือ รวมทั้งกัลยาณปฺนุชฺช
ทั้งหลาย ยกเว้นพระอรหันต์. บทว่า สํพาน
คือพระธรรม ไต่แก สํพานคือ มรรค,
อธิบายว่า พระนารทพุทธเจ้าทรงทอด

๑ ส. อ. ม. โอดตญาติ โอดตญาว
อธิกตา.

ปรีนิพายีติ อตุโถ. เสสึ เหฎฐา สะพานคือ พระธรรมไว เพื่อจะยังบุคคล
 วุตตคฺคา สพุตฺถ อุตฺตานเมวาติ. ที่เหลือให้ข้ามพ้นจากสังสาร พระองค์ทรง
 เสร็จกิจทั้งมวลแล้วเสด็จสู่ปรินิพพาน. คำ
 ที่เหลือในที่ทุกแห่งข้างนั้น เพราะได้
 กล่าวไวแล้วในบทหลังแล.

นารทพุทฺธวํสวณฺณา นิฎฺฐิตา.

พรรณนาพระนารทพุทธวงศ์ จบ.

นิฎฺฐิตอ นวโม พุทฺธวํโส.

จบพระพุทฺธวงศ์ที่ ๙.

๑๒. ปฐมุตตรพุทธวิสาณณา

นารทพุทธสฺส สาสนํ นวุทิวสฺส-
สฺสสฺสานิ^๑ ปวตฺติตฺตฺวา อนฺตรธาณิ. โส
จ กปฺโป วินสฺสิตฺถ. ตโต ปรี กปฺปานํ
อสงฺเขยฺยํ พุทฺธา โลเก น อปฺปชฺชิสฺสุ.
พุทฺธสฺสญฺโฆ วิคตพุทฺธาโลกิ อโหสิ.

ตโต กปฺเปสฺสุ จ อสงฺเขยฺเยสฺสุ วิทิวตฺเตสฺสุ
อิโต กปฺปสฺตสฺสสฺสมตฺถเก เอกสฺมิ กปฺเป
เอโก วิชิตฺมาโร โอิหิตภาโร เมรุสาโร
อัสสาโร สตฺตสาโร สพฺพโลกุตฺตโร
ปทุมุตฺตโร นาม พุทฺโธ โลเก อุตฺปาที.

๑๒. พรรณนาพระปฐมุตตรพุทธวงศ์

พระศาสดาของพระนารทพุทธเจ้าเป็น
ไปได้นานเก้าหมื่นปี ก็อันตรธานไป. และ
กัปนั้นก็พินาศสิ้น. ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายก็ไม่เสด็จอุบัติขึ้นในโลกตลอดอสง-
ไชยกัป. อสงไชยกัปนั้นก็เป็นอันว่างเปล่า
จากพระพุทธเจ้า ปราศจากแสงสว่างแห่ง
พระพุทธเจ้า.

และต่อจากนั้น เมื่อล่วงอสงไชยกัปไปแล้ว
ในที่สุดแสนกัปแต่กัปนี้ ในกัปนี้มีพระพุทธ-
เจ้าพระองค์หนึ่งพระนามว่า พระปฐมุตตร
เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก (พระองค์) ทรง
ชำนาญ ทรงแปลงภาระ (คือขันธภาระ)
ได้แล้ว ทรงมีธรรมเป็นสาระ (คือแก่นสาร)
ดุจเขาพระสุเมรุ ไม่ทรงเวียนเกิดเวียน-
ตายทรงเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งหลาย (และ)
ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าชาวโลกทั้งปวง.

^๑ ส. อ. ปญจนวุทิวสฺสสฺสานิ, โป. ม.
ปญจนวุทิวสฺสสฺสสฺสานิ.

อเหตุ. วสุทตฺตา เทวิปฺปมุขานํ อิตฺถินิ พระองค์ทรงมีปราสาท ๓ องค์ มีชื่อว่า
 สตสฺสหาสนิ วิสฺตีสฺสหาสนิ จ นรวาหนปราสาท ยสฺวาหนปราสาท วสวัตฺตี-
 ปจฺจุปฺภุจิตานิ อเหตุ.

ปราสาท อันเหมาะแก่ฤดูทั้งสาม. ทรงมี
 หลิ่งแสนสองหมื่น ซึ่งมีพระนางวสุทตฺตาเทวี
 เป็นประมุข คอยเฝ้าบำเรอ.

โส วสุทตฺตาย เทเวีย ปุคฺเต เมื่อราชบุตรของพระนางวสุทตฺตาเทวี พระ
 สฺพพคฺคณานุคฺตเร อุตฺตรกุมารเ นาม นามว่าอุตฺตรกุมารผู้ยกเยี่ยมด้วยคุณทั้งปวง
 อุปฺปนฺเน จตฺตาริ นิमितฺตานิ ทิสฺวา สมภพแล้ว พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น
 "มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิสฺสามิ"ติ จินฺเตสิ. นิมิต ๔ (คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย บรรพชิต)

ตสฺส จินฺติตมฺตฺเตว วสวัตฺตินามโก ทรงดำริว่า "เราจักออกสู่มหาภิเนษ-
 ปาสาโท กุมภการจกฺกํ วิย อากาสํ กรมณฺ." พอพระองค์ทรงดำริแล้วเท่านั้น
 อพฺภุคฺคณฺตฺวา เทววิมานมิว ปุณฺณจฺนฺโท ปราสาทซึ่งมีชื่อว่า วสวัตฺตี ก็ทะยานขึ้นสู่
 วิย จ คคนตเลน คณฺตฺวา โพธิรุกฺขํ อากาศ เปรีียบเหมือนจักร (คือแป้น) ของ
 มชฺฌเ กโรนฺโต โสภิตพฺพุทฺธวํสวณฺณนาย ช่างหม้อฉะนั้น ล่องลอยไปทางท้องฟ้า
 อาคตปาสาโท วิย ภูมียํ โอตริ. เหมือนเทพวิมาน และเหมือนพระจันทร์
 วันเพ็ญฉะนั้น แล้วลอยลงบนพื้นดินทำตนโพธิ
 ไให้อยู่ท่ามกลาง คูดั่งปราสาท ที่มาใน
 พรรณนาพระโสภิตพฺพุทฺธวงศ์ฉะนั้น.

PHELPS DODGE THAILAND CO., LTD.

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

มหาปุริโส กิร ตโต ปาสาทโต ไถยัณว่า พระมหาบุรุษเสด็จลงจาก
 โอตริตฺวา ๑ อรหตุตฺตชฎทานิ กาสายานิ ปราสาทนั้นแล้ว ทรง (นง) หมผายอม
 วตุทานิ เทวหตุตฺตียานิ ปารูปิตฺวา ตตุเถว ควณนำผาด อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ซึ่ง
 ปพฺพชิ. ปาสาทโ ปนาคนฺตุวา เทวคากวาย ทรงบรรพชาแล้ว ณ ที่นั้นเอง.
 สกฺกุจฺจาเนเยว อฏฺฐาสี. มหาสตุเตน ส่วนปราสาทก็ไต่ (ลอยกลับ) มาประคิษฐาน
 สหคตฺยา ปริสํยา จเปตฺวา อิตฺถิโย อยู่ ณ ที่เดิม. ชนทั้งหมดในบริษัทที่ไปพร้อม
 สพฺเพ ปพฺพชิสฺสุ. กับพระมหาสัตว์กเวณพวกสตรี ไต่พากัน
 บวชแล้ว.

มหาปุริโส เตหิ สห^๒ สตุตฺตาหิ ปธานจริยํ พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญเพียรสิ้น ๗ วัน
 จริตฺวา ๑ วิสาขปฺุณฺณมาเย อุชฺเชนินิกเม พรอมควยบรรพชิตเหล่านั้น ครั้นวันเพ็ญ
 รุจฺจานนฺทเสฏฺฐิธิตฺยา ทินฺนํ มรฺุปายาสํ เดือน ๖ เสวยขาวมรฺุปายาสที่ธิดาของ
 ปริภุญชิตฺวา สาลวเน ทิวาวิหารํ กตฺวา รุจฺจานันทเศรฺษฐีในอุชฺเชนินิกมถวาย ประทับ
 สํายณฺหสมเย สุมิตฺตาชีวเกณ^๓ ทินฺนา สํารามฺุพระอิริยาบถตอนกลางวัน ในป่า
 อฏฺฐ ตินฺมฏฺฐิโย กเหตุวา สลลโพธิ์ สาละ ครั้นเวลาเย็น ทรงรับญา ๘ กำ
 อุกฺคนฺตุวา ตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ซึ่งสุมิตตาชีวกถวายเป็นแล้ว เสด็จเข้าไป
 อฏฺฐตฺตีสหตุตฺตวิตุตฺตํ ตินฺนสนฺธํ สนฺธริตฺวา ยังต้นสนโพธิ์พุกษ์ ทรงทำประทักษิณต้นสน

^{๑-๑} ส. อ. เอตฺถนฺนเร อิเม ปาธา นตฺถิ.

^๒ โป. สตุต.

^๓ โป. สจฺจิตฺตาชีวเกณ.

ตทา กิร ทสฺสทสฺสจกฺกวาพพฺภนฺตร^๑ ไฉนินฺวา ฝนดอกปทุมไต่ตกลงมาในกาลครั้ง
 สกฺลมุปี อลงฺกโรนฺตํ วิย ปทุมวสฺสํ นั้น คุจประทับส่วนที่เป็นภายในหมื่นจักรวาล
 วสฺสิ. เตน วุตฺตํ : แม้ทั้งสิ้น. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-

เจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑. "นารทสฺส อปฺเรน
 สมุพฺพุโธ ทฺวิปทฺตุตโม
 ปทฺมุตฺตโร นาม ชิโน
 อกฺโขโก สาคฺรูปโม.

๑. "ในกาลต่อจากพระนารทพุทธเจ้าได้มี
 พระสัมพุทธเจ้าพระนามวาปทุมุตตระ
 ทรงเป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทวิบาททั้ง-
 หลาย ทรงชำนาญวิชาคืออภิลัส
 ไม่มีความหวั่นไหว ทรงมีพระคัมภีร์-
 ภาพ (ความลึกซึ้ง) เปรียบดวย
 มหาสมุทร.

๒. มณฺทกปฺโป วา^๒ โส อาสิ
 ยมฺหิ พุทฺโธ อชายถ
 อุตฺสนฺนกุสฺลา ชนตา
 ตมฺหิ กปฺเป อชายถา"ติ.

๒. ก็กับที่มีพระพุทธองค์เสด็จอุบัติขึ้นเป็น
 คุจมัดทกัปปิ หมูชนที่ใดสิ่งสมกุศลไว
 จึงเกิดแล้วในกัปปนั้น."

^๑ โป. ทสฺสทสฺสจกฺกวาพคพฺภนฺตร.

^๒ ก. โป. จ.

ตตฺถ สาครูปโมติ สาครสทิสกมฺภีร-
 ภาโว. มณฑกปโป วา โส อาสีติ เอตฺถ
 ยสฺมี กปฺเป เทว สมนฺมาสมฺพุทฺธา
 อปฺปชฺชนฺติ; อยฺม มณฑกปโป นาม.
 ทฺวิโร หิ กปฺโป สฺถกปโป อสฺถกปโป
 จาติ. ตตฺถ สฺถกปฺเป พุทฺธปฺเจกพุทฺธ-
 จกฺกวตฺติโน น อปฺปชฺชนฺติ. ตสฺมา
 คุณฺวณฺตปฺปคฺคสฺถกปโป "สฺถกปโป" ติ
 วุจฺจติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาครูปโม
 แปลว่า ทรงมีพระคัมภีรภาพ (ความลึกซึ้ง)
 เช่นกับ (สมุทร) สาคร. ในบาทพระคาถา
 ว่า มณฑกปโป วา โส อาสี นี้ มีวินิจฉัยว่า
 ในกัปปิใดมีพระสมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น
 ๒ พระองค์, กัปปินี้ชื่อมณฑกัปป. แท้จริงกัปปิ ๒
 อย่างคือ สฺถกัปป ๑ อสฺถกัปป ๑. บรรดากัปป
 ทั้งสองนั้น ในสฺถกัปป ไม่มีพระพุทธเจ้า
 พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ
 เสด็จอุบัติขึ้น. เพราะเหตุที่กัปปนั้นว่างจาก
 บุคคลผู้มีพระคุณ ฉะนั้น ท่านจึงเรียกกัปป
 นั้นว่า "สฺถกัปป."

อสฺถกปโป ปญฺจวิโร สารกปโป
 มณฑกปโป วรกปโป สารมณฑกปโป
 ภาทกปโปติ. ตตฺถ ^๑ คุณฺสารสทิสโต
 กปโป ^๒ คุณฺสารูปาทกสฺส คุณฺสารชนนสฺส

อสฺถกัปปิ ๕ อย่างคือสารกัปป มณฑกัปป
 วรกัปป สารมณฑกัปป ภัทรกัปป. ในบรรดา
 กัปปเหล่านั้น กัปปที่ประกอบด้วยคุณอันเป็น
 แกนสาร ท่านเรียกว่า "สารกัปป" เพราะ

^๑ โป. สี. อี. อปฺปชฺชนฺติ สมพฺพลา วา.
^{๒-๒} ฉ. คุณฺสารรหิต กปฺเป, สี. อี.
 คุณฺสฺถกปโป.

เอกสุส สุมมาสมุพุทธสุส ปาตุภาเวน ความปรากฏขึ้น แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 "สารกบโป"๑ ติ วุจจติ. พระองค์หนึ่ง ทรงยังคุณอันเป็นแก่นสารให้
 เกิดขึ้น และทรงเป็นที่เกิดแห่งคุณอันเป็น
 แก่นสาร.

ยสุมี ปน กบเป เทว โลกนายกา ส่วนในกัปใด ได้มีพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระ-
 อุปปชชุนติ, โส "มณฑกบโป"๑ ติ วุจจติ. นายกแห่งโลกเสด็จอุบัติขึ้น ๒ พระองค์,
 กัปนั้นท่านเรียกว่า "มณฑกัป."

ยสุมี กบเป ตโย พุทธา อุปปชชุนติ, ในกัปใดมีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น ๓ พระ-
 เตสุ ปจโม ทุติย พุทธาโรติ, ทุติโย องค์, ใน ๓ พระองค์นั้น องค์ที่ ๑ ทรง
 ตติยนติ, ตตถ มนุสสา ปมุทิตททยา พยากรณ์องค์ที่ ๒, องค์ที่ ๒ ทรงพยากรณ์
 อตุตนา ปตฺถิตปณิธานวเสน วรยนติ? องค์ที่ ๓, ในการที่ทรงพยากรณ์นั้น มนุษย์
 ตสุมา "วรกบโป"๑ ติ วุจจติ. ทั้งหลายมีใจบังเหิง ย่อมพากันปรารธนา
 ฅวยอำนาจแห่งปณิธาน ซึ่งตนปรารธนา
 แล้ว. เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกกัปนั้นว่า
 "วรกัป."

ยตุถ ปน กบเป จตุตาโร พุทธา หนึ่ง ในกัปใดได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น
 อุปปชชุนติ, โส ปุริมกบโปโต ๔ พระองค์, กัปนั้นท่านเรียกว่า "สาร-

๑ โป. วรํ ปตฺถยยนติ.

วิสิฏฐตรตฺตา สารตรตฺตา "สารมณฑ-
กปโป"ติ วุจฺจติ. ยสฺมี กปฺเป ปญฺจ
พฺพธา อปฺปชฺชุนฺติ, โส "ภทฺทกปโป"ติ
วุจฺจติ. โส ปน อติทุลฺลโภ.

มณฑกัปป" เพราะเป็นกัปปที่ประเสริฐกว่า
มีคุณเป็นแก่นสารยิ่งกว่ากัปปก่อน ๆ. ในกัปปใด
ได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นถึง ๕ พระองค์,
กัปปนั้นท่านเรียกว่า "ภัทธกัปป." แต่
ภัทธกัปปนั้นเป็นกัปปที่หาได้ยากอย่างยิ่ง.

ตสฺมี ปน กปฺเป เยภฺยุเยน สฺตฺตา
กลฺยาณสุขพฺพลา โหนฺติ. เยภฺยุเยน
ติเหตุกา กิเลสฺกฺขมฺ กโรนฺติ, ทฺุเหตุกา
สุคติคามิโน โหนฺติ, อเหตุกา เหตุ
ปฏฺิลภนฺติ. ตสฺมา โส กปฺโป
"ภทฺทกปโป"ติ วุจฺจติ. เตน วุคฺคํ
"อสุณฺณกปโป ปญฺจวิโร"ติอาทิ.
๑ วุคฺคตฺถเฑหฺตํ โปราณฺเหหิ :

อนึ่ง โดยมากสัตว์ทั้งหลายในกัปปนั้น เป็นผู้
มากด้วยกัลยาณธรรมและความสุข. สัตว์ที่
เป็นติเหตุกะ (มีเหตุ ๓ คือ อโลภะ อโทสะ
อโมหะ) ย่อมทำความสิ้นกิเลสได้โดยมาก,
สัตว์ที่เป็นทเหตุกะ (มีเหตุ ๒ คือ อโลภะ
อโทสะ) ย่อมดำเนินไปสู่สุคติ, สัตว์ที่เป็น
อเหตุกะยอมได้ซึ่งเหตุ. เพราะฉะนั้น
กัปปนั้นท่านเรียกว่า "ภัทธกัปป." เหตุนี้
ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "อสุณฺณกัปปมี ๕
อย่าง." สมจริงดังคำที่ท่านโบราณจารย์
กล่าวไว้ว่า :

๑ โป. สี. ฮี. เอตฺถนฺตเร ฮิเม
ปาจา นตฺถิ.

๑ อเหตุกะ หมายความว่า ไม่มีเหตุทั้ง ๖
คือ โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ
อโมหะ.

๑"เอโก พุโธ สารกบฺเป
มณฑกบฺเป ชินา ทเว
วรกบฺเป ตโย พุธา
สารมณฑเต จตุโร พุธา
ปญจ พุธา ภททกบฺเป
ตโต นตฺถาธิกา ชินา"ติ^๑

"ในสารกัปมีพระพุทธเจ้า พระองค์
เดียว ในมณฑกัปมีพระชินเจ้า ๒
พระองค์ ในวรกัปมีพระพุทธเจ้า
๓ พระองค์ ในสารมณฑกัปมี
พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ใน
ภททกัปมีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์
พระชินเจ้ามิได้มีมากเกินกว่านั้น."

ยสฺมี ปน กบฺเป ปทุมุตฺตรทสฺพล
อุปฺปชฺชิ, โส สารกบฺโปปิ สมาน
คุณสมฺปตฺติยา มณฑกบฺปสฺทิสฺตฺตา
"มณฑกบฺโป"ติ วุตฺโต. โอบมมตฺเต
^๒วา-สทฺโท ทฺนุจพฺโพ. อุตฺสนนฺกุตฺลาติ
อุปจิตฺปญฺญา. ชนฺตาติ ชนฺสมฺภูโ.

อนึ่ง สมเด็จพระทศพลปทุมุตตรระเสด็จ
อุบัติขึ้นแล้วในกัปไต, กัปนั้นแม่จะเป็น
สารกัป (แต่) ท่านก็เรียกว่า "มณฑกัป"
เพราะมีคุณสมบัติเช่นกับมณฑกัป. วา-ศัพท์
บัณฑิตพึงเห็นว่า ลงในอรรถแห่งอุปมา.
บทว่า อุตฺสนนฺกุตฺลา ไทแก่ ผู้มีบุญอันสั่งสม
ไวแล้ว. บทว่า ชนฺตา แปลว่า หมูชน.

ปทุมุตฺตรโร ปน ปุริสฺสุตฺตรโร ภควา
สฺตฺตาหิ โพรธิปลฺลงฺเก วิดีนาเมตฺวา

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตรระ
ผู้ประเสริฐสุดกว่าบุรุษทั้งหลาย ประทับ ณ

๑-๑ โป. ส. อ. เอตฺถนฺตเร อิม
ปารฺชา นตฺถิ. ^๒ โป. ปน จ.

"ปลวีย์ ปาท์ นิกฺขิปีสุสามี"ติ ทกฺขิณฺ
 ปาท์ อภินิหริ. อถ ปลวีย์ ภินฺทิตฺวา
 วิมลโกมลเกสรกณฺณิกานิ ชลชามลาวิก-
 วิปุลปลาसानิ ถลชานิ ชลชานิ อญฺจหีสฺสุ.
 เตสํ กิร ฐุรปตฺตานิ นวฺติหตฺถานิ
 เกสรานิ ทีสหตฺถานิ กณฺณิกา
 ทฺวาทสหตฺถา เอเกกสฺส นวฆฺภูปฺปมาณา
 เรณโว อเหสฺสุ. สตฺถา ปน อพฺเพชโต
 อญฺจปณฺณาสหตฺถโถ อโหสิ. ตสฺส อภินฺ
 พาทานมนฺตรํ. อญฺจารสหตฺถํ นลาภุ
 ปญฺจหตฺถํ หตฺถปาทา เอกาทสหตฺถา
 อเหสฺสุ. ตสฺส เอกาทสหตฺถเณ ปาเทณ
 ทฺวาทสหตฺถาย กณฺณิกาย อกฺกนฺตมตฺตาย
 นวฆฺภูปฺปมาณา เรณโว อญฺจหิตฺวา
 อญฺจปณฺณาสหตฺถํ สรียปฺปเทสํ อุกฺคณฺตฺวา
 มโนสิลาจฺจณฺณวิจฺจณฺณิตํ วิย กตฺวา
 ปจฺจโจตฺถรณฺติ. ตทฺฐปาทาย สตฺถา
 ปทฺมุตฺตโรเตวว โลกเ ปณฺณายิตฺถาติ
สํยุตฺตภาณกา วทนฺติ.

โพธิบัลลังก์ตลอด ๑ วัน ทรงเหยียดออกซึ่ง
 พระบาทเบื้องขวา ด้วยพระคำริว่า "เรา
 จักวางเท้า(เหยียด)บนแผ่นดิน." ครั้งนั้น
 บัวซึ่งเกิดบนบก (และ)เกิดในน้ำมีดอก
 เกสร และฝัก อันโรมลทิน มีใบใหญ่
 โรมลทิน ไม่บกพร่อง เกิดในน้ำ ไต่ชำแรก
 แผ่นดินผุดขึ้น (รองรับพระบาท). พระ-
สังยุตตภาณกาจารย์ กล่าว (อธิบาย) ว่า
 ไต่ขึ้นว่า กลีบดอกบัวเหล่านั้น ซึ่งอยู่ใกล้
 (พระบาท) มีขนาด ๕๐ ศอก เกสรบัวมี
 ขนาด ๓๐ ศอก ฝักบัวมีขนาด ๑๒ ศอก
 ละอองเกสรของดอกบัวแต่ละดอก ๆ จุน้ำ
 ไต่ประมาณ ๘ หมอ. อนึ่ง พระบรมศาสดา
 มีพระวรกายสูง ๕๘ ศอก. ระหว่างพระ-
 พาทาทั้งสองของพระองค์ (ยาว) ๑๘ ศอก
 พระนลาฏ (กว้าง) ๕ ศอก พระหัตถ์และ
 พระบาท (ยาว) ๑๑ ศอก. พอเมื่อพระองค์
 ทรงเหยียดฝักบัวซึ่งมีขนาด(กว้าง) ๑๒ ศอก
 ด้วยพระบาท (ยาว) ขนาด ๑๑ ศอกแล้ว
 เท่านั้น ละอองเกสรซึ่งจุน้ำไต่ประมาณ ๘

คุณชมพูนุท วรคิลก

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

หมอ ก็ไต่ฟุ้งขึ้นทวมทั่วส่วนแห่งพระสรীরะ
ซึ่งสูงประมาณ ๕๘ ศอก กุจจุณแห่งมโนศิลา
ที่ย้อยละเอียดยณะนั้น. อาศัยเหตุนี้
พระบรมศาสดาจึงทรงปรากฏแล้วในโลกว่า
พระปทุมุตตรระนั้นแล.

อถ สัพพโลกุตตโร ปทุมุตตโร
ภควา พรหมายาจนี สมปฏิจันติวา
ธมฺมเทสนาย ภาชนญเต สตุเต
โธโลเกนุโต มิถิลนคเร เทวล
สุชาตญจาติ เทว ราชปุตเต
อุปนิสฺสยสมฺปนฺเน ทิสฺวา ตงฺขณฺณเฆว
อนิลปนฺเน คนฺตฺวา มิถิลุยฺยานเ
โอริตฺตฺวา อุยฺยานปาเลน เทวปิ
ราชกุมารเ ปกโกสาเปสิ. เตปิ จ
"อมฺหากํ ปิตุจฺฉาปุตฺโต ปทุมุตฺตรกฺุมารโ
ปพฺพชิตฺวา สมฺมาสมฺโพธิํ ปาปุณฺติวา
อมฺหากํ นครํ สมฺปตฺโต, หนฺต นํ มย
ทสฺสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสามา"ติ สปริวารว
ปทุมุตฺตรํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตรระ
ผู้ประเสริฐสุดกว่าชาวโลกทั้งปวง ทรงรับ
คำทูลขอร้องของพระพรหมแล้ว ทรงตรวจดู
สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นอุจฺฉาสนะ (รองรับ) พระ-
ธรรมเทศนา ไต่ทอดพระเนตรเห็นราชบุตร
ทั้งสองในมิถิลนคร คือเทวลกุมารและสุชาต-
กุมาร ผู้สมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย จึง
เสด็จ (เหาะ) ไปทางท้องฟ้าในขณะนั้น
ทันที แล้วเสด็จลงที่มิถิลอุทยาน รับสั่งให้
คนเฝ้าอุทยานไปเรียกราชกุมารทั้งสองมา.
ฝ่ายพระราชกุมารทั้งสองเมื่อนั้น คำริว่า
"พระปทุมุตตรกุมารผู้เป็นพระโอรส ของ
พระปิตุจฺฉาเจาของเราทั้งหลาย ทรงผนวช
แล้วบรรลุประสัมมาสมฺโพธิญาณ เสด็จถึง

มธุรัตถวิลาสสิน ป.-ท.๒-๑๑

คุณชมพูนุท วรคิลก
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ปริวาเรตฺวา นิสีทิสฺสุ. ตทา ทสฺพลอ เตหิ
 ปริวุโต ตาราคณปริวุโต ปุณฺณจฺนุโท วีย
 วิโรจมาโน ตตฺถ ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ,
 ตทา โภภิสฺสทสฺสํ ปจฺโม
 ฐมฺมาภิสฺสมโย อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

พระนครของเราแล้ว, เอาเถิด พวกเรา
 จักเข้าไปเฝ้าเยี่ยมพระองค์" ดังนี้แล้ว
 พร้อมทั้งบริวารเข้าไปเฝ้านั่งห้อมล้อมพระผู้
 มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระ. ครั้นนั้น สมเด็จพระ
 พระศัพท ทรงมีชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว
 ทรงไฟโรจน์อยู่ เหมือนพระจันทร์วันเพ็ญมี
 หมุกดาวแวดล้อมอยู่ฉะนั้น ทรงประกาศพระ-
 ธรรมจักร ณ ที่นั้น, ครั้นนั้น ธรรมาภิสัมมัย
 ครั้งแรกได้มีแล้ว แก่เทวดาและมนุษย์
 แสนโกฏี. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๓. "ปทุมุตฺตรสฺสํ ภควโต
 ปจฺเม ฐมฺมเทสฺเน
 โภภิสฺสทสฺสํ
 ฐมฺมาภิสฺสมโย อหุ"ติ.

๓. "ในคราวที่พระผู้มีพระภาคปทุมุตตรพุทธ-
 เจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก ธรรมาภิ-
 สมมัย (การตรัสรู้ธรรม) ได้มีแล้ว
 แก่เทวดาและมนุษย์แสนโกฏี."

อถาปเรน สมฺเขน สรททาปส-
 สฺมาคเม มหาชนํ นิริยสฺนฺตา เปน
 สฺนฺตาเปตฺวา ฐมฺมํ เทเสนฺโต

ครั้นสมมัยต่อมาอีก พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงยังมหาชนให้เรารอน (เกรงกลัว) ต่อ
 การเผาไหม้ในนรกแล้ว ทรงแสดงธรรม

คุณชมพูนุท วรคิลก
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

สตฺตตฺตฺตีสตฺตสฺสสฺสขุ เข สตฺตกาเย ในสํมาคมแห่งสรวทคาบสแล้ว ทรงยังหมุ่สัตว์
 ฌมฺมามคฺติ ปาเยสิ, โส ทฺตฺติโย นั้บไตสามล่านเจ็ดแสนให้ตมมตธรรมแล้ว,
 ฌมฺมาภิสมโย อโหสิ. เตน วุคฺตํ : นั้นเป็นธรรมภัสมัยครั้งที่ ๒. เพราะเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๔. "ตโต ปรมฺปิ วสุสนฺเต
 ตปฺปยนฺเต จ ปาณินโน
 สตฺตตฺตฺตีสตฺตสฺสสฺสํ
 ทฺตฺติยาภิสมโย อหฺมฺติ."

๔. "ตอจากนั้น เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์
 ทรงหลังฝน (คืออมตธรรม) และ
 ทรงยังเหล่าสัตว์ให้เอิบอิมอยู่ อภิ-
 สมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่เทวดาและ
 มนุษย์สามล่านเจ็ดแสน."

ยทา ปน อานนฺทมหาราชาวี สตียา อนึ่ง เมื่อครั้งพระเจ้าอานันทมหาราช
 ปุริสสฺสสฺสเสหิ วีสตียา อมฺจฺเจหิ จ สฺตฺติ พร้อมด้วยบุรุษสองหมื่น และอำมาตย์ ๒๐ คน
 ปทุมุตฺตรสฺส สฺมมาสมฺพุทฺธสฺส สฺนฺติเก (เสด็จไป) ปราภฏพระองค์ที่มีถิลนคร
 มิถิลนคเร ปาตุรโหสิ. ปทุมุตฺโตร จ ในสำนักของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า.
 ภควา เต สฺพเพ เอหิกฺกขุปฺพชฺชชาย และพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตรระ ทรงยัง
 ปพฺพาเชตฺวา เตหิ ปริวุโต คนฺตฺวา ชนเหล่านั้นทั้งหมด ให้บวชด้วยเอหิกฺกขุ
 ปิตฺตฺสฺสคฺหํ กุรุมาโน หิสฺวตียา ราชธานียา บรรพชา ทรงมีภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม เสด็จ
 วสฺติ. ตตฺถ โส อมฺหากํ ภควา วีย ไปทำการสงเคราะห์พระบิดา ประทับอยู่ใน
 กปิลปุเร กคนตเล รตนจฺงกเม หงสฺวคีราชธานี. ณ ที่นั้น พระองค์ก็เสด็จ

มธุรัตถวิดาลินี ป.-พ.๒-๑๑

บริษัทชัยมิตเอ็นจิเนียริ่ง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

คตฺถ อานนท อุปลงฺกมตี ปิตรี
 อานนุทธราชานํ สนฺธาย วุตฺตํ. อาหนีตี
 อภินิ. อาหเตติ อาหตาย.
อมต เกริมหิตี อมตเกริยา, ลิงฺควิปฺลลาโส
 ทฺยฺญพฺโพ. "อาเสวิเต"ตีปี ปาโจ,
 ตสฺส อเสวิตายาติ อตุโถ. วสสนฺเต
ธมฺมวฺญฺญจียาติ ธมฺมวสฺสํ วสฺสนฺเตติ
 อตุโถ. อิทานิ อภิสสมยกรณฺุบายํ
 ทสฺสเสนฺโต :

ในพระกาลานั้น คำว่า เสด็จเข้าไป
เฝ้าพระเจ้าอานนทะ พระองค์ตรัสหมายถึง
 พระเจ้าอานนทะผู้เป็นพระบิดา. บทว่า
อาหนี แปลว่า ทรงลั่นเกรี. บทว่า อาหเต
 แปลว่า ตี. บทว่า อมต เกริมหิ แปลว่า
 เมื่อกลองอมตเกรี, ศัพท์ว่า อมตเกริมหิ นั้น
 บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นลิงควิปลาส. พระบาลี
 ว่า "อาเสวิเต" คัมภีร์มี, ความแห่งพระ-
 บาลีนั้นว่า ทรงเสด็จจนคุณแล้ว. บาทพระ-
 กาลว่า วสสนฺเต ธมฺมวฺญฺญจียา แปลว่า
 ทรงหลังฝน คือธรรม. บัดนี้ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงอุบายอันเป็น
 เหตุกระทำอภิสมัย (คือตรัสรู้) จึงตรัสว่า :

- ๑. "โอวาทโก วิญญาปโก
 ทารโก สพฺพปาณินํ
 เทสนากุสโล พุทฺโธ
 ตาเรสี ชนตํ พหุ"ติ

- ๑. "พระพุทธเจ้าผู้ฉลาดในเทศนา พระ-
 องค์จึงทรงเป็นโอวาทกะ (คือผู้ทรง
 แสดงอานสังส์ ของพระไตรสรณคมน์
 และศีลเป็นตน) ทรงเป็นวิญญาปกะ
 (คือผู้ทรงชี้ชัดอริยสัจ ๔)(และ)ทรง
 เป็นตารกะ (คือผู้ทรงยังเหล่าสัตว์
 ไหขามพนโธฆะ ๔) ของเหล่าสัตว์

อาห.

บริษัทชัยมิต เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิดาลีน ม.-ท.๒-๑๑

ทั้งปวง ทรงยังฝูงชนเป็นอันมากให้
ขามปน (หวงแห่งคัมภีฬาบรรลุประ-
นิพพาน) แล้ว."

ตตถ โอรุวาทโกตี สรรณสีลลชตุตงค-
สมาทานคณานิสส์วณณนาย โอรุวทศีตี
โอรุวาทโก. วิณฺณูปโกตี จตุสจจ
วิณฺณา เปตีตี วิณฺณูปโก, โพธโก.
ตารโกตี จตุโรฆตารโก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอรุวาทโก
เมื่อรรณวิเคราะหว่า พระพุทธรเจ้าชื่อว่าทรง
เป็นพระโอรุวาทกะ เพราะอรรณว่าทรง
สั่งสอนด้วยการพรรณนาคณานิสส์ของสรณะ
ศีล และการสมาทานชุกค. บทว่า วิณฺณา-
ูปโก เมื่อรรณวิเคราะหว่า ชื่อว่าทรงเป็น
พระวิณฺณูปกะ เพราะอรรณว่าใหญ่แจจ
สัจ ๔, คือให้ตรัสรู้. บทว่า ทรงยังสัตว์
โอรุวาม คือทรงยังสัตว์โอรุวามกิเลสเพียงคัง
หวงนำ (คือโอรุวะ) ๔.

ยทา ปน สตุถา มิถิลนคเร
มิถิลยยา เน โกฏิสตสทสฏิกุชुकณมชฺเช
มาฆปุณณมาย ปุณณจनुทสทิสวทโน
ปาตีโมกข์ อุตฺทิสี, โส ปจโม สนนีปาโต
อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

อนึ่ง เมื่อครั้งพระบรมศาสดาผู้ทรงมี
พระพักตร์ เช่นกับพระจันทร์เพ็ญเดือนมาฆะ
ทรงแสดงพระปาติโมกข์ ในท่ามกลางหมู่
ภิกษุแสนโกฏิ ณ มิถิลอุทยาน ในมิถิลนคร,
นั้นเป็นสันนิบาตครั้งแรก. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

บริษัทชัมมิตเอนิจ เนียรัง จำกัต
สร้างคณบัพพระคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา

๘. "สนุนิปาตา ตโย อาลั
ปฐมุตตรสุส สตฺถุโน
โกฏิสทสทสุสานัน
ปจโม อาลี สมากโม"ติ.

ยทา ปน ภควา เวภารปพตฺถุญ
วสุสาวาสี วลีตฺวา ปพฺพตสนฺทสุสนคฺถ
อาคตสุส มหาชนสุส ฐมฺมึ เทเสตฺวา
นวุติโกฏิสทสุสานิ เอหิกฺขุภา เว
นปพฺพาเชตฺวา เตหิ ปริวุโต ปาติโมกฺข
อุทฺทิสฺสี, โส ทฺติโย สนฺนิปาโต อโหสิ.
เตน วุคฺคํ :

๘. "ยทา พุทฺโธ อสมสโม
วลี^๑ เวภารปพฺพเต
นวุติโกฏิสทสุสานัน
ทฺติโย อาลี สมากโม"ติ.

๘. "(ในพระศาสนาของ)พระปฐมุตตระ-
ศาสดา ได้มีการประชุมพระสาวก
๓ ครั้ง ครั้งแรกมีพระสาวกแสนโกฏิ
มาประชุมกัน."

อนึ่ง เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับจำพรรษา ณ ยอดเขาเวภาระ ทรง
แสดงธรรมแก่มหาชน ที่พากันมาดูงานแสดง
(มหรสพ) บนภูเขา ทรงยังชนเกาหมื่นโกฏิ
ให้บวชโดยความเป็นเอหิกขุ ทรงมีภิกษุ
เหล่านั้นแวดล้อมได้ทรงแสดงพระปาติโมกข์,
นั้นเป็น(สาวก)สันนิบาตครั้งที่ ๒. เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๘. "เมื่อคราวที่ พระพุทธเจ้าผู้ไม่มี
บุคคลใดเสมอเหมือน ประทับอยู่ที่
เวภารบรรพตนั้น พระสาวกเกาหมื่น
โกฏิได้มาประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒."

^๑ อ. วสตี.

ปุน ภควติ คุณวติ ตีโลกนาเถ
 มหาชนสฺส พนฺธนโมกฺขํ คุรุมาเน
 ชนปทจาริกํ จรมาเน อสีติโกฏิสฺสสุสานํ
 ภิกฺขุณฺํ สนฺนิปาโต อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระ-
 คุณผู้ทรงเป็นพระนาถะแห่งโลกทั้งสาม ทรง
 ทำการปลดปล่อยมหาชน ให้พ้นจากกิเลส
 เครื่องผูกมัด เสด็จจาริกไปยังชนบท ภิกษุ
 แปรหมื่นโกฏิได้มาประชุมกันแล้ว. เพราะ
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๑๐. "ปุน จาริกํ ปกฺกนฺเต
 ความนิคมรฏฺจโต
 อสีติโกฏิสฺสสุสานํ
 ตติโย อาสิ สมากโม"ติ.

ตตฺถ ความนิคมรฏฺจโตติ ความนิคม-
 รฏฺเจหิ. อยเมว วา ปาโง, ตสฺส
 ความนิคมรฏฺเจหิ นิภฺขมิตฺวา ปพฺพชิตานนฺติ
 อตฺถโถ.

๑๐. "ต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จจาริก (ไป
 ยังชนบท) พระสาวกทั้งหลาย (ที่
 ออกบวช) จากบ้านนิคมและแควน
 ทั้งหลายแปรหมื่นโกฏิได้มาประชุมกัน
 เป็นครั้งที่ ๓."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ความนิคม-
รฏฺจโต แปลว่า จากความนิคมและแควน
 ทั้งหลาย. อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีก็อย่าง
 เดียวกันนี้, ความแห่งพระบาลีนั้นว่า
 ผู้ออกบวชจากความนิคมและรัฐทั้งหลาย.

ตทา อมหากั โภธิสตโต ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ของพวกเรา
 อเนกธนโกฏิโก ชฎิโล^๑ นาม ชื่อชฎิลมีทรัพย์หลายโกฏิ เป็นผู้ปกครอง
 มหารฐิโก หุตุวา พุทธูปมุขสุส สัมสุส แคว้นใหญ่ ไถถวายทานอันประเสริฐพร้อม
 สัจวาริ^๒ วรทานมหาสิ. โสปี ตัง ทั้งจักรแดพระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็น
 ภคฺตานุโมทนาวสาเน "อนาคเต ประมุข. เมื่อสิ้นสุดการอนุโมทนาภักดิ์ พระ-
 กปฺปสฺตสฺหสฺมตฺถเก โคตโม นาม พุทฺโธ ผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตรระแม่พระองค์นั้นทรง
 ภวิสฺสตี"ติ พุยาภาสิ. เตน วุตุตฺติ : พยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์นั้นว่า "ท่านชฎิล
 นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า มีพระนามว่าโคตมะ
 ในที่สุดแสนกัปในอนาคต." เพราะเหตุนั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๑๑. "อหิ เตน สมฺเขน
 ชฎิโล^๑ นาม ฐิโก
 สัมพุทฺธูปมุขิ สัม
 สภคฺตํ หุสฺสมทาสหิ^๒

๑๑. "สมัยนั้น เราตถาคตมีชื่อว่า ชฎิล
 เป็นผู้ครองแคว้น ไถถวายภักดิ์อาหาร
 แดพระสงฆ์มีพระสัมพุทธเจ้าทรงเป็น
 ประมุข.

^๑ ส. อ. ชฎิโก.

^๒ ก. ทาสีห.

๑๒. โสปี มํ พุทฺโธ พุยาภาลี
 สัมมชฺเฌ นิสีทีย
 สตสฺสเส อีโต กปฺเป
 อัยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๓. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหฺสฺสาม สฺมมุขฯ อิมํ.

๒๖. ตสฺสาปี วจนํ สุตฺวา
 อุตฺตริ วตมธฺมฺจหิ
 อกาสิ^๑ อุกฺคทพฺหํ ธิตี
 ทสฺปารมิปุริยา"ติ.

๑๒. พระพุทฺธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับ
 นิ่งในท่ามกลางสงฆ์ แล้วได้ทรง
 พยากรณ์เราตถาคตว่า ในแสนกัปแต่
 นี้ไป ท่านชฎิลนี้จักเป็นพระพุทฺธเจ้า.

๑๓. พระตถาคตจักตั้งความเพียรฯลฯ พวก
 เราก็กเกิดพร้อมหน้ากัน ในศาสนา
 ของพระหนอพระพุทฺธเจ้าพระองค์นี้.

๒๖. เราตถาคตได้ยินพระดำรัสของพระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้าแม่พระองค์นั้นแล้วได้
 อธิษฐานปรตยั้งขึ้น ทั้งได้ทำความ
 เพียรให้มันคงยั้งขึ้น เพื่อบำเพ็ญ
 บารมี ๑๐ ไทบริบูรณ์."

ตตฺถ	<u>สมฺพุทฺธปฺปมุขํ</u>	<u>สํนฺติ</u>	บรรดาบทเหล่านั้น	บาทพระคาถาว่า
พุทฺธปฺปมุขสฺส	สํสฺส,	สํมิอฺตุเถ	<u>สมฺพุทฺธปฺปมุขํ</u>	<u>สํ</u> แปลว่า
อุปฺโยควจนํ.	<u>สภตฺตํ</u>	<u>ทสฺสสมฺทาสฺนฺติ</u>	พระพุทฺธเจ้าทรงเป็นประมุข,	แต่พระสงฆ์มี
				ทุกิตยาวิภัตติ

^๑ อี. อกาสิ มคฺคํ.

สจิวรํ ภคฺคํ อทาสี อหนฺติ อตุโถ. ลงในอรรถแห่งฉฐวิภคฺติ. ส่องบทว่า สภคฺคํ
 อุกคทพฺหนฺติ อติทพฺหํ. ธิติโนติ วีริยํ ทสฺสมทาสํ แปลว่า เราตถาคตไฉนถวาย
 อกาสินฺติ อตุโถ. ภัตฺตอาหารพร้อมทั้งจิวร. บทว่า อุกคทพฺหํ
 แปลว่า มั่นคงอย่างยิ่ง. บทว่า ธิติ ความว่า
 เราตถาคตไฉนทำความเพียร.

ปทุมุตฺตรสฺส ปน ภควโต กาเล หนึ่ง ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ติตฺถิยา นาม นาเหสุ. สพฺเพ ปทุมุตฺตระ ขึ้นชื่อว่าเคียดชังทั้งหลายมิได้
 เทวมนุสฺสา พุทฺธเมว สรรณคมฺสุ. เตน มีเลย. เทวคาและมนุษย์ทั้งปวงได้ถึง
 วุตฺตํ : พระพุทธเจ้าเท่านั้นว่าเป็นสรณะ. เพราะ
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๒๑. "พฺยาหตา ติตฺถิยา สพฺเพ
 วิมฺนา ทุมฺมนา ตทา
 น เตสํ เกจิ ปริจฺรณฺติ
 รฏฺฐโต นิจฺจฺจนฺติ เต.

๒๑. "ในกาลครั้งนั้น พวกเคียดชังพากัน
 เสียใจกลุ่มใจ ถูกกำจัดมานะ และ
 ความเยอหยิ่งหมดสิ้น (เพราะ)
 ไม่มีใครบำรุงพวกเขา บางพวก
 ก็พากันขับไล่พวกเขาออกไปเสียจาก
 แวนแควน.

๒๘. สัพเพ ตตฺถ สมากนฺตฺวา
 อุปคณฺฐุ พุทฺธสนฺติเก
 ทฺวํ นาโถ มหาวีร
 สรณฺ โหหิ จกฺขุมา.

๒๙. อนุกมฺปกโก การุณิกโก
 หิเตสึ สัพฺพปาณินํ
 สมฺปตฺเต ติตฺถิเย สัพฺเพ
 ปญฺจสึเล ปติฏฺจหปี?

๓๐. เอวํ นีรากุลํ อาสิ
 สุณฺณกํ ติตฺถิเยหิ ตํ
 วิจิตฺตํ อรหนฺเตหิ
 วสึฏฺเฑหิ ตาทิหิ"ติ.

๒๘. เคียรถียฺทั้งหมดไคมาประชุมกัน ณ
 ที่นั้นแล้ว พวกเข้เข้าไปยังสำนักของ
 พระพุทธเจ้าทูลว่า ข้าแต่พระวีรบุรุษ
 ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงมีพระจักขุ ขอพระ-
 องค์จงเป็นที่พึ่งอาศัย (ของพวกข้า
 พระองค์) ควฺยเถิด.

๒๙. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรง
 มีพระหฤทัยกรุณาปรานี แสวงหา
 ประโยชน์แก่อกุลแก่สรรพสัตว์ ทรง
 ยังเคียรถียฺทั้งหมดที่เ้าเ้า ให้ตั้งอยู่
 ในคิล ๕.

๓๐. พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า-
 นั้น ไม่อากุล วางจากหมู่เคียรถียฺ
 เป็นศาสนางามวิจิตรควฺยพระอรหันต์
 ผู้มีความเชี่ยวชาญ(ในสมาธิและญาณ)
 ทรงตาทิคุณควฺยประการอย่างนี้."

๑ ฉ. ปติฏฺจหปี.

ตตฺถ พยาหตาติ วิทมานทปฺปา.
ติตฺถิยาติ เอตฺถ ติตฺถํ เวทิตพฺพํ,
 ติตฺถกโร เวทิตพฺโพ, ติตฺถิยา เวทิตพฺพา.
 ตตฺถ สสฺสตาทีทฺฐิจิวเสณ ตรนฺติ เอตฺถาติ
ติตฺถํ, ลหฺธิ. ตสฺสา ลหฺธิยา อุปฺปาทโก
ติตฺถกโร, ติตฺถเ ถวา ติตฺถิยาติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พยาหตา
 แปลว่า ผู้มีมานะและความเยอหยิ่งถูกกำจัด
 แล้ว. ในบทว่า ติตฺถิยา นี้ บัณฑิตพึงทราบ
 ติตฺถะ(ลัทธิ), พึงทราบติตฺถกร(เจ้าลัทธิ),
 พึงทราบ ติตฺถิยะ (เดียรธีย์). บรรดา
 คำทั้ง ๓ นั้น ชื่อว่า ติตฺถะ เพราะอรรถ
 วิเคราะห์ว่า เป็นที่ขาม (ดิ่งลง) ไปด้วย
 อำนาจทิลฺล มีสัสสตทิลฺล (ความเห็นว่าเที่ยง)
 เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลาย, คือลัทธิ. บุคคล
 ผู้ยังลัทธินั้นให้เกิดขึ้นชื่อว่า ติตฺถกร, บุคคล
 ที่มี (ทิลฺลิ่งลง) ในติตฺถะ ชื่อว่า ติตฺถิยะ
 ฉะนั้นแล.

ปทุมุตตรสฺส กิร ภควโต กาเล ติตฺถิยา
 นาเหสุ. เย ปน สฺนฺติ, เตปิ อีทิสฺสา
 อเหสุตฺติ ทสฺสนตฺถํ "พยาหตา
 ติตฺถิยา"ติอาที วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ.
วิมฺนาติ วิรูปมานสา. ทุมฺมนาติ ตสฺเสว
 เววจนํ. น เตสํ เกจิ ปริจฺจรณฺตีติ เตสํ
 อญฺญติตฺถิยานํ เกจิปิ ปุริสา ปริกมฺมํ น
 กโรนฺติ, น ภิกฺขุ เทนฺติ, น สกฺกโรนฺติ,

ได้เห็นว่า กาลสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ปทุมุตตระ ไม่มีพวกเดียรธีย์เลย. อนึ่ง
 บัณฑิตพึงทราบว่า พระองค์ตรัสคำเป็นต้นว่า
 "พวกเดียรธีย์ถูกกำจัดมานะ และความ
 เยอหยิ่ง" ก็เพื่อแสดงว่าเดียรธีย์เหล่าใด
 ยังมีเหลืออยู่ เดียรธีย์แม่เหล่านั้นก็ได้เป็น
 ผู้เช่นนี้. บทว่า วิมฺนา แปลว่า มีใจผิดรูป
 (คือกลุ่มใจ). บทว่า ทุมฺมนา เป็นไวพจน์

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

น ครุํ กโรนุติ, น มาเนนุติ, น
 ปุเชนุติ, น อาสนา วุญจนุติ, น
 อญชลิกมฺมํ กโรนุตีติ อตุโถ. รฺฏฺจโตติ
 สกกรรฺฏฺจโตปิ? นิจฺจนุติ นีหฺรนุติ,
 อุตฺสาเทนุติ เตสํ นิวาสํ น เทนุตีติ
 อตุโถ. เตติ ติตฺถิยา.

(คำที่ใช้แทนกัน) ของบพว่า วิมนานัน
 นั้นเอง. บพพระคาถาว่า ไม่มีใครบำรุง
พวกเขา ความว่า บุรุษแม่พวกไหน ๆ ก็ไม่
 ทำบริกรรม(นวดพื้นเป็นต้น)แก่อัญเเคียรถึย
 เหลานั้น, ไม่ให้ภิกษาหาร, ไม่สักการะ,
 ไม่ทำความเคารพ, ไม่นับถึอ, ไม่บูชา,
 ไม่ลุกจากอาสนะ (ต้อนรับ), ไม่ทำอัญชลี-
 กรรม. บพว่า รฺฏฺจโต ความว่า แม่จาก
 แวนแควนทั้งสิน. บพว่า นิจฺจนุติ แปลว่า
 นำออกไป, อธิบายว่า ไล่ออกไป คือไม่ให้
 ที่พักอาศัยแก่อัญเเคียรถึยเหลานั้น. บพว่า เต
 หมายถึง เเคียรถึยทั้งหลาย.

อุปคณฺฐํ พุทฺธสนฺติเกติ เอวํ เตหิ
 รฺฏฺจวาสิหิ มนุสฺเสหิ อุตฺสาทียมานา
 สพฺเพปิ อญฺจติคฺคฺถิยา สมากนฺตุวา
 ปทุมุตฺตรทสพลเมว สรณฺมคฺมฺสฺ. "ตฺวํ
 อมฺหากํ สตุถา นาโถ คติ ปฺรายนํ

บพคาถาว่า พากันเข้าไปยังสำนัก
ของพระพุทธเจ้า ความว่า อัญเเคียรถึย
 แม่ทั้งหมด ถูกมนุษย์ชาวแวนแควนเหลานั้น
 ขับไล่อู้อย่างนี้ จึงมาประชุมกัน แล้วถึง
 สมเเค็จพระทศพลปทุมุตฺตรระ ว่าเป็นสรณะ.

๑ ส. อ. สกรรฺฏฺจโตปิ.

สรณนุ"ติ เอวํ วตฺวา สรณมคัมสุติ อธิบายว่า พวกเดียรถีย์ได้พากันกราบทูล
 อตุโธ. อย่างนี้ว่า "พระองค์เป็นพระบรมศาสดา
 เป็นที่พึ่ง เป็นคติ เป็นที่พำนัก เป็นสรณะของ
 พวกข้าพระองค์" ตั้งนี้แล้ว ได้ถึง (ซึ่ง
 พระองค์) เป็นสรณะ.

อนุกมฺปทีติ อนุกมฺปโก. กรุณาย จรทีติ ผู้โดยยอmgrุณา เหตุณั้ณผู้ณั้ณชื้อ อนุกัมปะกะ
การุณโก. สมฺปตฺเตติ สฺมาคเต (ผู้กรุณา). ผู้ใด ยอmprะพฤติในกรุณา
 สรณมฺปคเต ติตฺถิเย. ปญฺจสีเล ปติฏฺจหีติ เหตุณั้ณผู้ณั้ณชื้อ การุณิกะ (ผู้ปรานี). บทว่า
 ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺจาเปสีติ อตุโธ. สมฺปตฺเต แปลว่า เดียรถีย์ที่มาเฝ้า คือ
นिरากุลนฺติ อนากุลํ, อญฺเณหิ ลหฺธิเกหิ ผู้เขาถึงสรณะแล้ว. บาทคาถาว่า ปญฺจสีเล
 อสมฺมิสฺสนฺติ อตุโธ. สุณฺณกนฺติ สุณฺณํ วิตฺตํ ปติฏฺจหิ แปลว่า ให้ตั้งอยู่ในเบญจศีล.
 เตหิ ติตฺถิเยหิ. ตนฺติ ตํ ภควโต บทว่า นिरากุล แปลว่า ไม้อากุล, คือ
 ส่าสนนฺติ วจนเสโส ทฏฺจพฺโพ. วิจิตฺตนฺติ ไม่เจือปนด้วยเดียรถีย์ผู้ถือลัทธินอกพระพุทธ-
 วิจิตฺตวิจิตฺตํ. วสีฏฺเตหิ วสีภาวปฺตฺเตหิ. ศาสนา. บทว่า สุณฺณก แปลว่า วาง
 คือเปลวจากเดียรถีย์เหล่านั้น. ในบทว่า
ตน นี้ บัณฑิตพึงเห็นคำที่เหลวว่า ตํ ภควโต
 ส่าสนํ (แปลว่า ศาสนาของพระผู้มี
 พระภาคเจ้านั้น). บทว่า วิจิตฺต แปลว่า
 งามวิจิตร. บทว่า วสีฏฺเตหิ แปลว่า
 ถึงความเป็นผู้มีมีความเชี่ยวชาญ.

คุณสมศักดิ์ ตั้งมหาสุกร
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสุส ปน ปทุมุตตรสุส ภควโต
 หัสวดี นาม นคร อโหสิ. ปิตา ปนสุส
 อานนุโท นาม ขตุติโย, มาตา สุชาตา
 นาม เทวี, เทวโล จ สุชาโต จ เทว
 อคฺคสาวกา, สุมโน นามปฏฺจาโก,
 อมิตา จ อสฺมา จ เทว อคฺคสาวิกา,
 สลลรฺกฺโข โโพธิ, สรีโร อฏฺจปณฺณาส-
 หตฺถุเพธ อโหสิ, สรีรปฺภา จสุส
 สมฺนฺตา ทฺวาทส โยชนานิ คณฺหิ,
 วสุสสฺตสฺหสฺสํ आयุ อโหสิ,

วสุทตฺตา นาม อคฺคมเหสี, อุตฺตโร นาม
 ปุตุโต อโหสิ. ปทุมุตฺตโร ปน ภควา
 ปรมาริราเม นนฺทาราเม กิร
 ปรินิพฺพุโต. ธาตุโย ปนสุส น วิกีรีสุ.
 สกลชฺมุทฺธิปฺวาสิโน มนุสฺสา สฺมาคฺมม
 ทฺวาทสโยชนุเพธ สฺตฺตฺรตนมฺย
 เจติยมกฺสุ. เตน วุตฺตํ :

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ปทุมุตตรระพระองค์นั้นมีชื่อว่า หงสวดี. และ
 บรมกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าอานันฺทะ
 เป็นพระบิดาของพระองค์, พระเทวีพระ-
 นามว่า พระนางสุชาตา เป็นพระมารดา,
 พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระเทวละและ
 พระสุชาตะ, พระอุปัฏฺฐากชื่อว่า พระสุมนะ,
 พระอัครสาวิกาทั้งสอง คือพระอมิตาและ
 พระอสฺมา, ต้นสนเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้,
 พระสรีระสูง ๕๘ ศอก, และพระรัศมี
 แหงพระสรีระของพระองค์ปกแผ่ไปไกล ๑๒
 โยชน์โดยรอบ, ทรงมีพระชนมายุหนึ่งแสนปี,

พระอัครมเหสี มีพระนามว่า พระนาง
 วสุทตฺตา, พระราชบุตรมีพระนามว่า อุตฺตร-
 กุมาร. อนึ่ง ไฉนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ปทุมุตตรระ เสด็จสู่ปรินิพพานที่นันทาราม อัน
 เป็นที่นารื่นรมย์ใจยิ่งนัก. พระบรมสารีริก-
 ธาตุของพระองค์ไม่กระจ่ายไป. มนุษย์
 ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น มารวมชุมนุมกันสร้าง

คุณสมศักดิ์ ตั้งมหาศุภกร
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

พระเจดีย์สูง ๑๒ โยชน์ ล้วนแล้วด้วยรัตนะ
๗ ประการ. เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๓๑. "นคร หัสวัตตี นาม

อานนโท นาม ขตุติโย

สุชาตา นาม ชนิกา

ปทุมุตตรสุส สตุถโน^๑.

๓๑. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ปทุมุตตรระพระองค์นี้) มีชื่อว่าหงส์วัตตี
กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าอานันทะ
เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
พระปทุมุตตรบรมศาสดา พระนามว่า
พระนางสุชาตา.

๓๖. เทวโล^๒ จ สุชาโต จ

อहेสุ อคฺคสาวกา

สุมนโน นามุปฏฺจาโก

ปทุมุตตรสุส มहेสิโน^๓.

๓๖. พระเทวโลและพระสุชาตเถระ

เป็นพระอัครสาวก พระอุปัฏฐากของ
พระปทุมุตตรมเหสีเจ้า มีชื่อว่าพระ-
สุมนะ.

๓๗. อมิตา อสฺมา เจว

อहेสุ อคฺคสาวิกา

๓๗. พระอมิตาเถรี และพระอัสมาเถรี

เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่เป็นที่

^๑ อี. ปทุมุตตรมเหสีโน.

^๒ ก. เทวโล.

^๓ ก. สตุถโน.

- โพธิ ตสฺส ภควโต
สลโลติ ปวฺจจติ.
๓๙. อฏฺฐปณฺณาสรตฺนํ
อจฺจุคฺคโต มหามุณี
ภณฺจนคฺคฺขิยสงฺกาโส
ทวตฺตีสวรสกฺขโณ.
๔๐. กุญฺญา กวญฺญา ภิตฺตีสึ จ
รฺกฺขขา นคฺคิลุจฺจยา
น ตสฺส้าวรณํ อตฺถิ
สมนฺตา ทฺวาทสโยชเน.
๔๑. วสฺสสฺตสฺสทสฺसानิ
อายุ วิชฺชติ ทาวเท
ทาวตา ทิฏฺฐมาโน โส
ตาเรสิ ชนตํ พฺหุ.
๓๙. พระมหามุณี ทรงมีพระวรกายสูง
๕๕ ศอก ทรงมีพระ (มหาปุริส)
ลักษณะอันประเสริฐ ๓๒ ประการ
ทรงงดงามเหมือนเครื่องประดับ ทำ
ด้วยทองคำอันวิจิตรควยรัตนะต่างๆ.
๔๐. พระรัศมีแห่งพระสรีระ ของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ปกแผ่โดยรอบตลอดที่
๑๒ โยชน์ กำแพง บานประตู
ฝาเรือน ต้นไม้ และภูเขาคีลา
กล่าวคือขุนเขา ปิดกั้นพระรัศมีแห่ง
พระสรีระนั้นหาได้ไม่.
๔๑. มนุษย์ทั้งหลายในครั้งนั้น มีอายุแสนปี
พระพุทธองค์ทรงดำรงอยู่ (เป็น
เวลานานถึง) เพียงนั้น ทรงยังหมูชน
เป็นอันมากให้ขามพน (หวังแห่งคัมภี
บรรรุพระนิพพาน) แล้ว.

๔๒. สันตาทเรตฺวา พุชฺชนํ^๑
ฉินฺทิตฺวา สัพพสํสยํ
ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนุโธว
นิพฺพุโต โส สสาวโก"ติ.

๔๒. พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสาวกทรง
ตัดความสงสัยสิ้นทั้งมวล ทรงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ขามพน (วัฏสงสาร)
ทรงรุ่งเรืองแล้วดุจกองไฟ เส่ก็จ
เข้าสู่พระนิพพานแล้ว."

ตตฺถ นคฺลิลฺลจฺยยาติ นคฺสงฺขาทา
ลิลฺลจฺยยา. อาวฺรณฺนติ ปฏิจฺจาทนํ
ติโรกรณํ. ทฺวาทสโยชเนติ สมนฺตโต
ทฺวาทสโยชเน จาเน ภควโต สรีรปฺปภา
ผริตฺวา รตฺตินฺทิวํ ติฏฺฐตีติ อตฺถโธ.
เสสฺสกาถาสฺ สัพฺพตฺถ ปากฺกเมวาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้นบทรว่า นคฺลิลฺลจฺยยา
แปลว่า ภูเขาคิน กล่าวคือขุ่นเขา. บทรว่า
อาวฺรณฺน แปลว่า การปิดกั้น คือกั้นไว้
ภายนอก. บทรว่า ๑๒ โยชฺน ความว่า
พระรัศมีแห่งพระสรีระ ของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าแผ่ไปในที่ ๑๒ โยชน์โดยรอบ สถิต
อยู่ตลอดทั้งคืนและวัน. ในกาถาที่เหลือทุก
บทปรากฏแล้วทั้งนั้นดังนี้แล.

อิโต ปฏฺจาย ปารมิปฺรณาทิปุณฺปุ-
ปฺนาคตมตฺถํ สงฺขิปิตฺวา วิเสสฺสตฺถเมว

ตั้งแต่พระปทุมุตตรพุทธวงศ์ไป ข้าพ
เจ้าจักย่อเนื้อความที่มีมาซ้ำ ๆ กัน เช่น

^๑ ก. พุชฺชนํ.

วตฺวา คมิสฺสาม. ยถิ ปน วุตฺตเมว การบำเพ็ญพระบารมีเป็นต้น แล้วกล่าว
 ปุณฺปุณฺนี วกฺขาม, กทา อนฺตํ คมิสฺสตี อัย เจเพาะแต่ข้อความที่แปลกกันเท่านั้น คำเนิน
 สํวณฺณาคี. เรื่องไป. ก็ถ้าหากว่าข้าพเจ้าจักกล่าว

เนื้อความที่กล่าวไว้แล้วนั้นแล้วซ้ำแล้วซ้ำอีก,
 เมื่อไรสังวรณานี้จึงจะจบเล่า ดังนี้แล.

ปทุมุตฺตรพุทฺธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระปทุมุตตรพุทธวงศ์ จบ.

นิฏฺฐิตอ ทสโม พุทฺธวํโส.

จบพุทธวงศ์ที่ ๑๐.

๑๓. **สุเมธพุทธวิสวณฺณา**

ปทุมุตตเร ปน สมมาสมพุทฺธ
ปรีนิพุเต สาสเนปิสฺส อนฺตรหิต
สตุตติกปฺปสฺสหฺสฺसानิ^๑ พุทฺธา นุปฺปชฺชิสฺสุ,
พุทฺธสุณฺณานิ อเหตุ. อิตฺโต ปฏฺจาย
ตีสกปฺปสฺสหฺสฺसानํ มตฺถเก เอกสฺมี กปฺเป
สุเมโธ สุชาโต จาติ เทว สมมา-
สมพุทฺธา นิพฺพตฺติสฺสุ.

ตตฺถ อธิคตเมโธ สุเมโธ นาม
โพธิสตุโต ปารมิโย ปุเรตฺวา ตฺสิตฺปุเร
นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จวิตฺวา สุตฺสสนนฺคเร
สุทฺตฺตสฺส นาม รณฺโณ อคฺคฺคมเหสิยา
สุทฺตฺตาย นาม เทเวีย กุจฺฉิสฺมี ปฏฺิสนฺธิ
คเหตุวา ทสนฺนํ มาสํ อจฺจเยน

๑๓. **พรรณนาพระสุเมธพุทธวงศ์**

อนึ่ง เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ปทุมุตตรเสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว ทั้งเมื่อ
พระศาสนาของพระองค์อันตรธานไปแล้วไม่
มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นเลยตลอด(ระยะ
เวลา)เจ็ดหมื่นกัป, กัปเหล่านี้จึงเป็นระยะ
เวลาว่างจากพระพุทธเจ้า. เมื่อสุดสาม-
หมื่นกัป ตั้งแต่กัปนี้ไปพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒ พระองค์ คือพระสุเมธะ ๑ พระสุชาตะ ๑
เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน.

ในพระพุทธเจ้าสองพระองค์นั้น พระบรม-
โพธิสัตว์ผู้ได้บรรลุมะธา (คือปรีชาจำกัด
กิเลส) พระนามว่า พระสุเมธะ ทรง
บำเพ็ญพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จไป
บังเกิดในกุสุมิตบุรี จุตฺจากกุสุมิตบุรีนั้นแล้วทรง
ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระเทวีพระนาม

^๑ ส. อ. สตุตติกปฺปสฺสหฺสฺसानิ.

บริษัทนิเวศนสงฆสภา จำกัด
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิลาสินี ม.-พ.๒-๑๒

สุทนต์สนุยุยานะ ตรีณทิวสโกโร วีย ว่า พระนางสุทนต์ตา พระอัครมเหสีของ
สลิลธรวิวรรคโต มาตุกัจฉิตโต นิกุมมิ. พระราชาพระนามว่า พระเจ้าสุทนต์ตะ ใน
สุทนต์สนนกร เมื่อครบกำหนดเทศมาส์ก็ประสูติ
จากพระครรภ์พระมารดา ในสุทนต์สนอุทยาน
เหมือนพระอาทิตย์อ่อน ๆ โคจรออกจาก
กลีบเมฆ ฉะนั้น.

โส นววสุสสหัสสานิ อकारี อชฎาวลี. พระบรมโพธิสัตว์นั้น ทรงครองพระราชาวิสัย
ตสฺส กิร สุจันทนภณฺจนสิริวฑฺฒนนามกา สิ้นกาลเก้าพันปี. ได้ยินว่า พระบรม-
ตโย ปาสาทา อเหตุ. สุมนมหาเทวีป- โภธิสัตว์นั้นทรงมีปราสาท ๓ องค์ มีชื่อว่า
ปมุขานิ อฏฺจตฺตาศีส อิตฺถิสหฺสฺสานิ สุจันทนปราสาท กัญจนปราสาท และ
ปจฺจุปฏฺจิตานิ อเหตุ. สิริวฑฺฒนปราสาท. ทรงมีหญิงสี่หมื่นแปดพัน
ซึ่งมีพระนางสุมนมหาเทวีเป็นประมุข คอย
เฝ้าบำเรอ.

โส จตฺตารี นิमितฺตานิ ทิสฺวา พระสุเมธบรมโพธิสัตว์พระองค์นั้นได้
สุมนเทเวีย ปุณฺพสุมิตฺเต นาม ปุตฺเต ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ (คือ คนแก่
ชาเต หตฺถิยานเนน มหาภินิกุมมนํ คนเจ็บ คนตาย บรรพชิต) แล้ว เมื่อ
นิกุมมิทฺวา ปพฺพชิ. มนุสฺसानญฺจ ราชบุตรของพระนางสุมนเทวี พระนามว่า
โกฏฺฐิตมฺนุปพฺพชิ. ปุณฺพสุมิตฺตกุมารประสูติแล้ว ได้เสด็จออก
มหาภิเนษกรรมถวญราชยานช้าง ผนวชแล้ว.
และมนุษย์ร้อยโกฏิได้บวชตาม.

บริษัทนิวสงบสำราญ จำกัด
สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

โล เตหิ ปริวโต อฏฐมาเส^๑ พระบรมโพธิสัตว์นั้น ทรงมีบรรพชิต
 ปธานจริย จริตฺวา วิสาขปฺญณฺมาย รอยโกฏินั้นแวดล้อม ทรงบำเพ็ญเพียร
 นกุลนิกเม นกุลเสฏฺฐิฉีตฺยา ยินฺนํ สิ้นกาล ๘ เดือน ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖
 มรฺุปายาสํ ปรีกฺขชิตฺวา สาลวเน เสวยข้าวมรฺุปายาสที่ธิดา ของนกุลเศรษฐี
 ทิวาวิหารํ วิตินาเมตฺวา สิริวฑฺฒาชีวเกน ในนกุลนิกมถวาย แล้วประทับสำราญพระ-
 ทินฺนา อฏฺฐติณฺมุฏฺฐิโย คเหตุวา อิริยาบถตอนกลางวัน ฦปาไม้สาละ ทรงรับ
 นีปโพิธฺมุเล วิสฺติหฺตฺถวิตฺถคํ ติณฺสนฺนํ ฦภา ๘ กำ ซึ่งสิริวฑฺฒาชีวกถวาย ทรงลาด
 สฺนฺนริตฺวา สมารํ มารพลํ วิธมิตฺวา เครื่องลาดฦภากว้าง ๒๐ ศอก ฦ โคนต้น
 อภิสฺมโพิธฺ ปาปฺณิตฺวา "อเนกชาติสํสาร์ ประคู้ อันเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ ทรง
 ๆเปฯ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา"ติ อุทานํ กำจัดไพรพลมาร พรอมทั้งพญามารใดแล้ว
 อุทาเนตฺวา สฺตฺตสฺตฺตาหํ โพิธฺมีเปเยว ทรงบรรลुพระอภิสมโพิธฺญาณแล้ว ทรงเปล่ง
 วิตินาเมตฺวา อฏฺฐเม สฺตฺตาเห พุรฺหฺมุโน พระอุทานว่า "จึงได้เที่ยวเวียนตายเวียน-
 ฌมฺมเทสฺนายาจันํ สมฺปฏฺิจฺฉิตฺวา เกิด นับชาติไมถวน ฯลฯ เราตถาคตถึง
 ภพพฺุคฺคเล โอลเณฺโต อตฺตโน ความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว" ดังนี้
 กนิฏฺฐภาตักกํ สฺรณฺกุมารญฺจ สพฺพกามิ- แล้วประทับ ฦ ที่ใกล้ต้นโพธิ์ตลอด ๗ สัปดาห
 กุมารญฺจ อตฺตนา สฺหฺธิ ปพฺพชิตานํ ในสัปดาหที่ ๘ ทรงรับคำทูลอาราธนาแสดง
 ภิกฺขุชฺชนญฺจ โกฏิสฺตํ จตฺสจฺจธมฺมปฏฺิเวธ- ธรรมของพระพรหมแล้ว ทรงตรวจดูบุคคล
 สมฺตฺเถ ทิสฺวา อากาเสน กนฺตฺวา ผู้สมควรอยู่ ก็ไต่ทอดพระเนตรเห็นสรณ-

^๑ ฉ. อหฺมมาสํ.

มรฺุคตวิลาสินี ป. - ๗. ๒ - ๑๒

คุณทองล้วน ชิวสานัน
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๒. ปสนุนเนตโต สุมุโข
 พรหา อชฺช ปตาปวา
 หิเตลี สพฺพสตฺตานิ
 พหุ โมเจลี พนฺธนา.

๒. พระองค์ทรงมีพระเนตรแจ่มใส มี
 พระพักตร์งาม(ดุจดวงจันทร์เต็มดวง
 ในฤดูร้อน) มีพระวรกายสูงใหญ่
 มีพระวรกายตรง(ดุจพรม) ทรงมี
 พระวรกายเปล่งปลั่ง ทรงแสวงหา
 ประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ทรง
 เปลื้องสัตว์เป็นอันมากให้พ้นแล้วจาก
 กิเลสเครื่องผูกสัตว์ไว้ (คือสังโยชน์
 ๑๐).

๓. ยทา พุทฺโธ ปาปฺณิตฺวา
 เกวลํ โปธิมุตฺตมํ
 สุตฺตสนฺมฺหิ นคเร
 ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ.

๓. เมื่อครั้งพระพุทธองค์ทรงบรรลुพระ-
 โปธิญาณอันอุดมสิ้นเชิงแล้วนั้น พระ-
 องค์ได้ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ
 เมืองสุทิสสนนคร.

๔. ตสฺสาปิ^๑ อภิสฺมยา ตีณิ
 อเหตุํ ฐมฺมเทสเน
 โภกฺกิสฺตสฺสทฺสฺสานํ
 ปจฺมาภิสฺมโย อหุ"ติ.

๔. อภิสมัย (ในพระคำสนา) ของพระ-
 สุเมธพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ได้มีมา
 ๓ ครั้ง ในคราวที่พระองค์ ทรงแสดง
 ธรรม(พระธรรมจักร)ปฐมอภิสมัยได้
 มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ."

^๑ ฉ. ตสฺสาภิสฺมยา.

ตตถ อุคฺคเตโชติ อุคฺคเตโช.
ปสฺนุนเนตฺโตติ สุฏฺฐ ปสฺนุนนยโน,
 ไรวิทฺวา มชฺชิตฺวา จปิตมณิกุพิกา วีย
 ปสฺนุนานิ เนตฺตานิ โหนฺติ. ตสฺมา โส
 "ปสฺนุนเนตฺโต"ติ วุตฺโต. มุหฺลิตินิหฺนึล-
 วมลสุขุมปชฺมาจิตฺตูปสฺนุนนยโนติ อตฺโต.
 "สุปฺปสฺนุนปณฺจนยโน"ติปิ วุตฺตุํ วฏฺฏติ.
สุมุโขติ ปริปุณฺณสรทสมยจฺนทิสวทโน.
พฺรหาติ อฏฺฐาสีติหตฺถปฺปมาณสรีรตฺตา
 พฺรหา มหนฺโต, อญฺเฬหิ อสํชาธณ-
 สรีรปฺปมาโยติ อตฺโต. อชฺชติ พฺรหฺมุชฺช-
 คตฺโต อชฺชเมว อคฺคตฺสรีโร เทวนคเร
 สมุสฺสิตฺตฺวณฺโตรณสทิสวรสรีโรติ อตฺโต.
ปตาปวาติ วิชฺโชตมานสรีโร. หิเตสฺสิติ
 หิตคเวสฺสิ. อภิสฺมยา คฺฉิณฺตี อภิสฺมยา
 ตโย, ลิงฺควิปุลลาโส กโตติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุคฺคเตโช
 แปลว่า ทรงมีพระเศวกลา. บทว่า ปสฺนุน-
เนตฺโต แปลว่า ทรงมีพระนัยนาแจ่มใสดี,
 พระเนตรแจ่มใส เป็นเหมือนดวงแก้วมณีที่
 ชำระล้างขัดสีแล้วตั้งไว้นั้น. เพราะฉะนั้น
 พระพุทธเจ้าสุเมธะพระองค์นั้น ท่านจึง
 กล่าวว่า "ทรงมีพระเนตรแจ่มใส."
 อธิบายว่า ทรงมีพระเนตรแจ่มใสดี อันรวม
 ไวซึ่งความอ่อนโยนสีกำสนิท และขนตาอัน
 ละเอียดยไรมลทิน. สมควรจะกล่าวว่า "ทรง
 มีพระเนตร ๕ ประการอันแจ่มใสดี." บทว่า
มีพระพักตร์งาม ได้แก่ ทรงมีพระพักตร์ดุจ
 ตั้งดวงจันทร์เต็มดวงในฤดูร้อน. บทว่า มี
พระวรกายสูงใหญ่ ความว่า ชื่อว่ามีพระ-
 วรกายสูงใหญ่ คือโตใหญ่ เพราะทรงมี
 พระสรীরะสูงประมาณ ๘๘ ศอก, อธิบายว่า
 ทรงมีขนาดพระสรীরะไม่ทั่วไป กับพระพุทฺธ-
 เจ้าพระองค์อื่น ๆ. บทว่า มีพระวรกาย
ตรง ความว่า ทรงมีพระวรกายตรงดุจตั้ง
 พระพรหม คือ มีพระสรীরะสูงตรง ทรงมี
 พระสรীরะอันประเสริฐ เช่นเดียวกับเสา

คุณทองลวน ชิวสาธน์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ระเนียดทองคำ ที่ยกขึ้นไว้ในเทวนคร.
 บทว่า ปตาปวา แปลว่า ทรงมีพระสร้อยระ
 เปล่งปลั่ง. บทว่า หิตเตสี แปลว่า ทรง
 เส้าหาประโยชน์แก่กุล. ส่องบทว่า
อภิสมยา ตีณิ แปลว่า อภิสมัย ๓ ครั้ง,
 ทานทำให้เป็นลิงควิปลาต.

ยทา ปน ภควา กุมภกณฺณสทิสานู-
 ภาวํ กุมภกณฺณํ นาม มนุสฺสภกฺขํ ยภฺขํ
 มหาภูวิมุเข สนฺทิสฺสมานโฆรสร์ริ
 วตฺตนิอฺภูวิสฺสจาร์ ปจฺฉินฺทิตฺตวา ปวตฺตมานํ
 ปจฺจุสฺสมเย มหากรุณาสมาปตฺติ
 สมาปชฺชิตฺตวา ตโต วุฏฺจาย โลกํ
 โอโลเกนฺโต ทิสฺวา เอกโกว
 อสฺหาโย ตสฺส ยภฺขสฺส ภวนํ กนฺตฺตวา
 อนฺโต ปวิสฺสิตฺตวา ปณฺณตฺเต สิริสยเน
 นิสฺสีทิ. อถ โข โส ยภฺโข มภฺขํ
 อสฺหมานิ ทณฺทาหโต โฆรวิสฺโส อาสิวิโส
 วีย สํภุทฺโธ ทสฺพลํ ภิสฺสาเปตฺตกาโม
 อตฺตโน อตฺตภาวํ โฆรตรํ กตฺตวา
 ปพฺพตสทิสํ สีสํ กตฺตวา สุริยมณฺฑลสทิสานิ

อนึ่ง เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงเข้าพระมหากรุณาสมาบัติ ทรงออก
 จากพระมหากรุณาสมาบัตินั้นแล้ว ทรงตรวจ
 ดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ไต่ทอดพระเนตรเห็น
 ยักษ์ตนนั้น แล้วเสด็จเข้าไปภายในประทับ
 เช่นเดียวกับยักษ์กุมภกณฺณํ ปราภุราจอันน่า
 สะพึงกลัวที่ปากดงใหญ่ ตัดขาดทางสัญจร
 ไปมาในดงอยู่ พระองค์เป็นผู้ ๆ เดี่ยว
 เท่านั้นไม่มีพระสหาย เสด็จไปยังที่อยู่ของ
 ยักษ์ตนนั้น แล้วเสด็จเข้าไปภายในประทับ
 บนที่นอนอันมีสิริที่ปลาดไว้แล้ว. ครั้นยักษ์นั้น
 ออกกั้นการลอบหลู่ไม่ได้ โกรธจัด เหมือน
 อสรพิษมีพิษร้ายถูกตีควายไม่ฉะนั้น ต้องการ
 จะยังสมเด็จเจ้าพระทศพลให้เกรงกลัว ไต่

คุณบรรเจิด เศษะอินทราวังศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

อกุขีนิ นิมนิตฺวา นงฺกสฺสึสฺสทิสฺสาคีทิสฺส-
 วิปุลตีชิตฺทาจาโย กตฺวา โอลมฺพนีลวิปุล-
 วิสโมทโร ตาลกฺขณฺธสทิสฺสพาทุจิปฺภูกวิรูป-
 วงฺกนาโส ปพฺพตพิลสทิสฺสวิปุลรตฺตมฺโข
 ฐลปิํกฺลขรผฺรุตฺสเกโส อติภยานกทสฺสโน
 หุตฺวา อากนฺตฺวา สฺมุเมธสฺส ภควโต
 ปฺรโต จตฺวา ปฐฺพายนฺโต ปชฺชฺชนฺโต
 ปาสาณปพฺพตคฺคิชาลสฺสลิททฺทมณาริกายุจฺ-
 คารวาลุกปฺปการา นววิธา วสฺสวฺภูจฺโย
 วสฺสเสตฺวาปิ ภควโต โลมคฺคตฺตมฺปิ
 จาเลตฺถุ อสฺสโกนฺโต "ภควนฺตํ ปญฺหํ
 ปุจฺฉิตฺวา มาเรสฺสามี"ติ อापวโก วย
 ปญฺหํ ปุจฺฉิ.

จำแลงอรรถภาพของมณีใ้หนาสะพียงกล้วมากขึ้น
 จำแลงคิริระไพคฺลายุเขา เนรมิตนัยันตา
 ทั้งสองข้างไพคฺลายุทวงอาทิตยฺ จำแลง
 เขี้ยวยาวไพใหญ่แหลมคมยิ่ง กลายหัวคั่นไค
 จำแลงทองโตไพใหญ่ไมสฺมำเสมอ (เป็นคฺลั่น)
 มีสีเขี้ยว (ย่น) ยอยลง มีเขนคฺลายุลำตาล
 และมีจฺมูกแบนราบ ผิดรูปทั้งคฺงอ มีปาก
 กว้างสีแดงคฺลายุชองภูเขา มีเส้นผมไพใหญ่
 สีเหลืองแข็งกระด้าง ฐนากล้วยิ่งนักมายืน
 เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าสฺมุเมธะ
 บังหวนควัน (มีไฟ) ลูกโพลง ทั้งยังหาฝน
๘ ชนิด มีประการต่าง ๆ คือกหาฝนกอนหิน
 หาฝนภูเขา หาฝนเปลวเพลิง หาฝนน้ำ
 หาฝนเปือกตม หาฝนเถาถาน หาฝนอาวุธ
 (มีหอก คาบ เป็นตน) หาฝนถานเพลิง
 และหาฝนทราย ไพคฺลายุทวงมาแลวแต่ไมอาจ
 ทำแม่สีกวาลายพระโลมาของพระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าไพไหวไพคฺจิงทูลถามปัญหาคฺจอาฟวก
 ยักษคฺวยคิควา "เราถามปัญหาพระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าแลว จักมาเสี้ยว."

คุณบรรเจิด เตชะอินทราวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา

อด ภควา ปถาพยากรณณ ตํ ยกขํ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแนะนำ
 วินยมุปนาลี. ตโต ทุตติยทิวเส กิรสฺส ให้ยักษ์นั้นรู้จัก(ระเบียบ)วินัย ด้วยการทรง
 รกฎวาสิโน มนุสฺสา สกฏฺหาริเตน ๑ ภคฺเตน พยากรณ์ปัญหา. ได้เห็นว่าในวันที่สองจากนั้น
 สห ราชกุมารํ อahrtิวา ยกฺขสฺส อทฺสฺ. มนุษย์ชาวแวนแควน นำราชกุมารพร้อมด้วย
 อด ยกฺโข ราชกุมารํ พุทฺธสฺส อทาลี. ชาวสุกเต็มเกี่ยวมาให้แก่ยักษ์. ครั้นแล้ว
 อฏฺวิทฺวาเร จิตฺมฺนุสฺสา ภควนฺตํ ยักษ์ก็ได้ถวายราชกุมาร แด่พระพุทธเจ้า.
 อฺปสงฺกมฺมึสุ. ตทา ตสฺมึ สฺมาคเม ทสฺพลอ พวกมนุษย์ที่ยืนอยู่ปากทางเขาดง พวกนั้นเข้า
 ยกฺขสฺส มโนนุกฺลํ ๑ มฺมํ เทเสนฺโต ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. ครั้นนั้น
 นวุติโกฏิสหฺสฺสานํ ปาณินํ ๑ มฺมจกฺขํ สมเด็จพระทศพลกำลังทรงแสดงธรรม อัน
 อฺปฺปาเทสิ, โส ทุตฺติโย ๑ มฺมาภิสฺมโย ๑ อนุกุลแก่ใจของยักษ์ในสมาคมนั้นอยู่ ทรง
 อโหสิ. ๑ เตน วุตฺตํ : ยังธรรมจักขุ(ดวงตาเห็นธรรม) ให้เกิดขึ้น
 แก่สัตว์เก่าหมื่นโกฏิ, นั้นเป็นธรรมาภิสัมมัย
 ครั้งที่ ๒. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๕. "บุนาปรํ กุมภกณฺณ
 ยกฺขํ^๒ โส ทมยํ ชิโน
 นวุติโกฏิสหฺสฺสานํ
 ทุตฺติยาภิสฺมโย อหุ"ติ.

๕. "ต่อมาอีกครั้ง พระชินเจ้าพระองค์นั้น
 ทรงทรมานยักษ์ชื่อกุมภกณฺณ อภิสัมมัย
 ครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์
 เก่าหมื่นโกฏิ."

^๑ ส. อ. ม. สกฏฺหาริเตน. ^๒ ก. ยกฺขณฺจ.

ยथा ปน อุปการिनคเร ลีรินนท-
นุยุยานे जत्तारि सज्जानि पकास्यि, तथा
अस्ति गोष्ठीसत्सहस्रानां तत्तिये चममागिस्मयो
ओहोसि. तेन वृत्तं :

อนึ่ง เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงประกาศสัจจะ ๔ ในลีนันทนอุทยาน
ณ อุปการินครนั้น ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มี
แล้วแก่สัตว์แปดล้านโกฏิ. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๖. "ปุณาปรํ อमितยโส
จตุสจ्जํ ปกาसยि
अस्ति गोष्ठीसहस्रानां
तत्तियामिस्मयो ओहु"ति.

๖. "ต่อมาพระชินเจ้าผู้มีพระยศ(บริวาร)
นับมิได้ (พระองค์นั้น) ทรงประกาศ
สัจจะ ๔ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่
เทวดาและมนุษย์แปดล้านโกฏิ."

सुमेधसुसापि भक्वतो तयो
सावकसन्निपाता ओहेसु. प्लमसन्निपाते
सुहस्रसन्नक्रे गोष्ठीसत्तชีणास्वा ओहेसु.
पुन तेवग्गुणे पपुपते गलिनत्तुत्ते तुत्तिये
नवृत्तिगोष्ठीयो. पुन तत्तिये भक्वति जारिकं
जग्गमाने अस्ति गोष्ठीयो ओहेसु. तेन
वृत्तं :

(ในพระศาสนา) แม่ของพระผู้มี-
พระภาคเจ้าสุเมธะ ก็ได้มีสาวกสันนิบาต
๓ ครั้ง. ในปฐมสันนิบาตได้มีพระชีณาสพ
ร้อยโกฏิ (มาประชุมกัน) ในสุทิสสนนคร.
ครั้งที่ ๒ เมื่อคราวกรานกลืนที่เทวัญบรรพต
มีพระชีณาสพมาประชุมกัน ๘๐ โกฏิ. ครั้งที่ ๓
เมื่อคราวพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริก
ต่อไปอีก มีพระชีณาสพมาประชุมกัน ๘๐ โกฏิ.
เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำ
เป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

คุณบรรเจิด เศษะอินทราวังศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

๑. "สนธิปาตา ตโย อาสุ^๑
 สุเมธสุส มเหสีโน
 ชีณาสวานัน วิมลานัน
 สนฺตจิตฺตาน ตาทินัน.
๒. "พระสุเมธมเหสีเจ้า ไฉมมีการประชุม
 พระสาวก ล้วนเป็นพระชีณาสพ
 ปราศจากมลทิน มีจิตสงบ ทรง
 ตาทิคุณ (รวม) ๓ ครั้ง.
๓. สุตฺสสนัน นาม นคร^๒
 อุปคณฺฉิ ชีโน ยทา
 ตทา ชีณาสวา ภิกฺขุ
 สมิสุ สตโกฏิโย.
๔. เมื่อครั้ง พระชินเจ้าเสด็จเข้าไปยัง
 เมืองสุทฺสสนนกรนั้น ภิกษุชีณาสพ
 ร้อยโกฏิมาประชุมกันแล้ว.
๕. ปุณาปรี เทวภูฏ
 ภิกฺขุณฺณ กจินฺตฺตเต
 ตทา นวุติโกฏิณัน
 ทฺติโย อาสิ สมากโม.
๖. ต่อมา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลถึงที่
 ภูเขาทิวภูฏ ครั้งนั้นพระชีณาสพ
 เกาสิบโกฏิมาประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒.
๗. ปุณาปรี ทสพโล
 ยทา จรฺติ จาริกัน
 ตทา อสีติโกฏิณัน
 ตติโย อาสิ สมากโม"ติ.
๘. ครั้นต่อมา เมื่อครั้งพระศัพทเสด็จ
 เทียวจาริกไปนั้น พระชีณาสพแปด-
 สิบโกฏิ ไฉมาประชุมกันแล้วเป็น
 ครั้งที่ ๓."

^๑ ก. สุตฺสสนมฺหิ นคร,

อี. สุตฺสสนัน นคร วร.

ตทา อมหากั โภธิสตุโต อุตฺตโร
 นาม สพุชฺชนุตฺตโร มาณโว หุตฺวา
 นินฺทิตฺวา จปีตํเยว อสีติโกฏิธํ
 วิสุสฺสชฺเขตฺวา พุทฺธปฺมุขสุส สัมสุส
 มหาทานํ ทตฺวา ตทา ทสฺพลสุส ธมฺมํ
 สุตฺวา สรณฺสุ ปตฺติฏฺจาย นิกฺขมิตฺวา
 ปพฺพชิ. โสปี นํ สตุถา โภชนานุโมทนํ
 กโรนฺตุโต "อนาคเต โคตโม นาม พุทฺโธ
 ภวิสุสฺสตี"ติ พฺยาภาสิ. เตน วุตฺตํ :

๑๑. "อหิ เตน สมเยน

อุตฺตโร นาม มาณโว
 อสีติโกฏิโย มยฺหิ
 มเร สนนิจิตฺ ธิ.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของพวกเรา
 เป็นมาณพผู้ประเสริฐกว่านรชนทั้งปวง มีชื่อ
 ว่า อุตฺตระ สละทรัพย์แปดสิบกัฏฐาทานเก็บ
 สะสมไว้ถวายมหาทานแก่พระสงฆ์ มีพระ-
 พุทฺธเจ้าทรงเป็นประมุข สดับธรรมของ
 สมเด็จพระทศพลในเวลานั้นแล้ว ได้ตั้งอยู่
 ในสัณณะ ๓ ออกบวชแล้ว. พระบรมศาสดา
 แม่พระองค์นั้น เมื่อจะทรงทำอนุโมทนาใน
 การถวายพระกระยาหาร ได้ทรงพยากรณ์
 พระบรมโพธิสัตว์นั้นว่า "ในอนาคต อุตฺตร-
 มาณพนี้จักเป็นพระพุทฺธเจ้า มีพระนามว่า
 โคตมะ." เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-
 เจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์)
 ว่า :

๑๑. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นมาณพชื่อว่า
 อุตฺตระ ทรัพย์ของเราที่เก็บสะสมไว้
 ในเรือนมีถึง ๘๐ กัฏฐ.

คุณหญิงสุเนตร พงษ์โสภณ
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๒. เกวลี สัพพี ทตุวาน
สัสเม โลกนายเก^๑
สรณิ ตสฺสุปคณฺหิ^๒
ปพฺพชฺชญจากรุโรจยิ^๓.

๑๒. เราตถาคต ไถถวายทรัพย์สิ้นทั้งหมค
แดพระบรมโลกนายก^๑ พรอมควย
พระสงฆ์ แลวไถเขาดึงพระองคเป็น
สรณะ ไถขึ้นชมยั้งนั้ในการบรพชา
(คือการออกบวช).

๑๓. โสปี มํ พุทฺโธ พุยาภาสิ
กโรนุโต อนุโมทนา
ตีสกปฺปสทฺสสมฺหิ
อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสติ.

๑๓. พระพุทธเจ้าแม่พระองคนี้ เมื่อทรง
กระทำอนุโมทนา ไถพยากรณ์เรา
ตถาคตว่า ในสามหมื่นกัปี อุตตร-
มาณพนี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑๔. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
เหสุสาม สมฺมุขา อิมํ.

๑๔. พระตถาคตจักตั้งความเพียร ๆลฯ
พวกเราจักเกิดพรอมหน้ากัน ใน
ศาสนา ของพระหนอพระพุทธเจ้า
พระองคนี้.

พฺยากรรมคภา วิตุถา เรตพฺพา.

บัณฑิตพึงยังพระคาถาพยากรณ์ให้พิสคาร.

มธุรัตถวิลาสินี บ. - พ. ๒ - ๑๓

^๑ อ. โลกนายก.
^๒ ก. ปพฺพชฺช อภิโรจย.
^๓ ก. ตทา.

ตตฺถ สนฺนิจิตฺต นินฺทิตฺตํ นินฺทิตฺตํ นินฺทิตฺตํ
เกวลนฺติ สกฺลนฺติ อตฺตโณ. สพฺพนฺติ
อเสสโต ทตฺวา. สํสเมตฺติ สํสํสํสํ.
ตสฺสํสํสํสํ ตํ อุกฺกณฺณํ, อุกฺกณฺณํ
สํมิมฺวณฺณํ. อภิโรจยฺนิตฺติ ปพฺพชฺชํ. ตีสกฺกปฺ-
สทสฺสํสํ ตีสกฺกปฺสทสฺสํสํ อตฺตโณ.
อตฺตโณ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺนิจิตฺ
แปลว่า เก็บโดยอาศัยการสะสมไว้. บทว่า
เกวลํ แปลว่า ทั้งสิ้น. บทว่า ทงฺหมค
ไคแก หมายว่า จนไม่เหลือเลย. บทว่า สํสเม
แปลว่า พร้อมทั้งพระสงฆ์. บทว่า ตสฺสํสํสํ
แปลว่า เข้าถึงพระองค์, ญฺฐิวิภักตฺติลงใน
อรรถกถาวิภักติ. บทว่า ไคชฺชนํชมยฺงนํ
คือ(หมายถึง)บวชแล้ว. บทว่า ตีสกฺกปฺ-
สทสฺสํสํ ความว่า เมื่อล่วงสามหมื่นกับ.

ตตฺถ ปน สุเมธสฺสํ ภควโต สุตฺสํสํ
นาม นครํ อโหสิ, สุตฺตโต นาม ราชา
บิดา, มาตา สุตฺตตา นาม, สรโณ จ
สพฺพกาโม จ เทว อคฺคสาวกา, สาคโร
นามุปฺภูจฺจาโก, รามา จ สุรามา จ
เทว. อคฺคสาวิกา, มหานิปฺรฺกฺโข โโพธิ,
สรีรํ อญฺจาสีตฺติหตฺตฺตฺตฺตํ อโหสิ, อายุ
นวุตฺติสฺสทสฺสํสํ, นวุตฺติสฺสทสฺสํสํ
อการํ อชฺฌาวสิ, สุมนา นามสฺส
อคฺคกมฺเหสิ, ปุนพฺพสุมิตฺตโต นาม ปุตฺตโต,

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
สุเมธะพระองค์นั้นชื่อว่า สุตฺสํสํ, พระ-
ราชาพระนามว่า พระเจ้าสุทฺตตะ เป็น
พระบิดา, พระมารดาพระนามว่า พระนาง
สุทฺตตา, พระอัครสาวกทั้งสองคือพระสรณะ
และพระสัพพกามะ, พระอุปัฏฺฐาก ชื่อว่า
พระสาคระ, พระอัครสาวิกาทั้งสองคือ
พระราม่าและพระสุรามา, คนประคองใหญ่
เป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, ทรงมีพระสรีระ
สูง ๘๘ ศอก, ทรงมีพระชนมายุเก่าหมื่นปี,

มธุรัตถวิภักติ ป. - พ. ๒-๑๓

คุณสุนทร คงศิริ
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

หตุถิยาเนน นิกฺขมิ. เสถิ คากาสุ. ทรงครองพรอวาสวิสัยเก้าพันปี, พระอัคร-
 ทิสฺสตี. เตน วุตฺตํ : มเหสีของพระองค์ พระนามว่า พระนาง
 สุมณา, พระราชบุตรพระนามว่า ปุณฺณพ-
 สุมิตตะ, พระองค์เสด็จออกผนวช ควฺย
 ราชยานข้าง. คำที่เหลือปรากฏอยู่ในคากา
 ะทั้งหลายแล้ว. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ-
 ภาควะเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคากา(ประพันธ์)
 ว่า :

๓๐. "สุทฺตฺสนํ นาม นครํ
 สุทฺตโต นาม ขตุติโย
 สุทฺตตา นาม ชนิกา
 สุมฺเมธสฺส มเหสีโน.

๓๕. สฺรณฺโณ จ สพฺพกาโม จ
 อเหตุํ อคฺคสาวกา
 สาคโร นามุปฺภวจาโก
 สุมฺเมธสฺส มเหสีโน.

๓๐. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 สุมะณะนี้) ชื่อว่า สุทิสฺสนะ กษัตริย์
 พระนามว่า พระเจ้าสุทิตตะ เป็น
 พระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระมเหสีเจ้าสุเมณะ พระนามว่า
 พระนางสุทิตตา.

๓๕. พระสรณเถระและพระสัพพกามเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่า
 พระสาคระ เป็นพระอุปัฏฐากของ
 พระมเหสีเจ้าสุเมณะ.

๓๖. รามา เจว สุรามา จ
 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โโพธิ ตสฺส ภควโต
 มหานีโปตี วุจฺจติ.

๓๖. พระรามาดเริ และพระสุรามาเดริ
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่ประทับ
 ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระ
 องค์นั้น ชาวโลกเรียกว่า มหานีปะ
 (ไม้ประคู้ใหญ่).

๓๘. อฏฺฐาสีติริตนานิ
 อจฺจุคฺคโต มหามุณี
 โอิภาเสติ ทิสสา สพฺพา
 จนฺโท ตารคณฺเณ ยถา.

๓๘. พระมหามุนี ทรงมีพระวรกายสูง
 ๘๘ ศอก ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่าง
 ใสวอยู่ เหมือนพระจันทร์สว่างใส
 ในหมูกาวณะนั้น.

๓๙. จกฺกวัตฺติมณิ นาม
 ยถา ตปฺติ โยชนํ
 ตเถว ตสฺส รตนํ
 สมนฺตภา ผรตี โยชนํ.

๓๙. ชื่อว่า ดวงแก้วมณีของพระเจ้าจักร
 พรดิ ยอมส่องสว่างตลอดโยชนหนึ่ง
 ฉนั้นใด รัตนะคือพระรัศมีแห่งพระผู้มี
 พระภาคเจ้าพระองค์นั้นก็แผ่ไปตลอด
 โยชนหนึ่งโดยรอบ เหมือนฉนั้นนั้น.

๑ ก. นิมฺพรุกฺโขติ, ฮ. มหานิมฺโพติ.

๔๐. นวติวสุตสหัสสานิ
 อายุ วิชชติ ทาวเท
 ทาวตา ตัญญาโน โส
 ตาเรสิ ชนตํ พุํ.

๔๑. เตวิชชชณพิณณเห
 พลปตฺเตหิ ตาทิหิ
 สมากุลมิตํ อาสิ
 อรหนฺเตหิ สาสนํ^๑.

๔๒. เตปิ สพฺเพ อมิตยสา
 วิปฺมุคฺตา นิรูปฺธิ
 ฌาณาโลกํ ทสฺสยิตฺวา
 นิพฺพุตา เต มหายสา^๑ติ.

๔๐. มนุชฺชํทงฺหลายในครั้งนั้น มีอายุเก่า
 หนึ่งปี พระพุทธองค์ดำรงอยู่ (เป็น
 เวลานาน)ถึงเพียงนั้น ทรงยังหมุ่ชน
 เป็นอันมาก ไหขามพน (หวงแห่ง
 คัมภารรลุพระนิพพาน) แล้ว.

๔๑. พระศาสนานี้ ได้คับคั่งไปด้วยพระ-
 อรหันต์ทั้งหลาย ผู้ได้วิชา ๓ และ
 อภิญญา ๖ ถึงแล้วซึ่งผละ (คือฤทธิ์)
 ทรงตาทีคุณ.

๔๒. พระอรหันต์ทั้งหมดแม่เหล่านั้นล้วนแต่
 เป็นผู้มียศ (คือบริวาร) นับมิได้
 หลุดพ้นแล้วไม่มีอุปธิ^๑ ท่านผู้มียศใหญ่
 เหล่านั้น ได้แสดงให้ปรากฏแสง-
 สว่างคือญาณ (ปัญญา) แล้วเข้าสู่
 พระนิพพาน."

^๑ ฉ. สาธุหิ.

^๑ อุปธิ ๔ คือ ๑. กิเลสอุปธิ (กิเลส)
 ๒. กามคุณอุปธิ (กามคุณ) ๓. อภิสังขาร-
 รูปธิ (เหตุแห่งการเวียนเกิด)
 ๔. ชันฐอุปธิ (ชันธ ๕).

ตตถ จนฺโท ตารกณ ยถา
 ยถา นาม คคเน ปรีปฺณจนฺโท
 ตารากณ โอภาเสติ ปกาเสติ,
 เอวเมว สพฺวาปี ทิสา โอภาเสตีติ
 อตุโธ. เกจิ "จนฺโท ปนฺนรโส ยถา"ติ
 ปจฺนติ, โส อุตฺตานตุโธว.

บรรคาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
เหมือนพระจันทร์สว่างไสวในหมึกขาว ความ
 ว่า พระจันทร์เต็มดวงในทองฟ่ายอมส่อง
 สว่าง คือ แจ่มกระจ่างในหมึกขาวฉันใด,
 พระมหามุนีก็ทรงส่องสว่าง ไปทั่วทุกทิศ
 เหมือนฉันนั้น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 "จนฺโท ปนฺนรโส ยถา" (แปลว่า เหมือน
 พระจันทร์วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ฉะนั้น), พระบาลี
 นี้มีเนื้อความงายแล.

จกฺกวตฺติมณิ นามาติ ยถา นาม
 จกฺกวตฺติरणฺโณ มณिरตฺนํ จตุหตฺถายามํ
 สกฺกฺขนาภิสฺมปริณํหา จตุราสีติมณิสฺสสฺสปริ-
 วารํ ตารากณปรีวตฺตสฺส สรทสมยปรีปฺณ-
 รชนิกฺรสฺส ลีริสฺมุทฺยโสภํ อวฺหยฺนตฺมิว
 เวปฺลุลปพฺพตโต^๑ ปรมรมณียทสฺสนํ
 มณिरตฺนมาคจฺจติ, ตสฺสเสว อากจฺจนฺตสฺส

บาทพระคาถาว่า ชื่อว่า ดวงแก้วมณี
ของพระเจ้าจักรพรรดิ ความว่า รัตนะคือ
 แก้วมณีของพระเจ้าจักรพรรดิ ยาว ๔ ศอก
 กว้างขนาดค้อมเกวียน มีดวงแก้วมณีแปดหมื่น
 สี่พันเป็นปริวาร ดุจเรียกมาซึ่งความงาม
ที่เกิดจากลีริแห่งพระจันทร์เต็มดวง ในฤดู
 สารท ซึ่งมีหมึกขาวแวดลอม เป็นรัตนะคือ

มธุรัตถวิดาลินี บ.-พ.๒-๑๓

^๑ โป. ม. วิปุลปพพตโต.

สมนตโต โยชนปุปมาณิ โโอกาส อภา
ผรติ, เอวเมว ตสฺส สฺเมธสฺสาปิ
ภควโต สรฺรโต อภารตนิ สมฺนตโต
โยชนํ ผรตีติ อตุโณ.

แกวมณีนํชาชนนํารนรมย์ใจยิ่งนัก (ลอย)มา
จากภูเขาวายุพลบรรพต, เมื่อรัตนะคือ
แกวมณีของพระเจ้าจักรพรรดินั้น (ลอย)มา
อย่างนี้ รัศมีก็ไต่ปกแผ่ไปสู่ที่ว่างประมาณ
โยชน์หนึ่งโดยรอบฉันใด, รัศมีคือพระ-
รัศมีจากพระสรฺระ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
สฺเมธะ แม่พระองค์นั้น ก็ปกแผ่ไปตลอด
โยชน์หนึ่งโดยรอบเหมือนฉันนั้น.

เทวیشชณพิณฺณเณหีติ เทวیشเชหิ
ฉพิณฺณเณหิ จาติ อตุโณ. พลปฺตเตหีติ
อิทธิพลปฺตเตหิ. ตาทิหีติ ตาทิภาวปฺ-
ปฺตเตหิ. สฺมากุลนฺติ สงฺกิลณฺ, เอกกาสา
วปชฺโชตํ. อิทฺนติ สาสนํ
สนฺธายาห, มหิตลํ วา. อมิตยสาติ
อมิตปริวารา, อตุลภิตฺติโมโส วา.
นิริรูปตีติ จตุรูปตีวิริหิตา. เสสเมตฺถ
คาถาสฺ สพฺพตฺถ ปากฺกเมวาติ.

บาทพระคาถาว่า เทวیشชณพิณฺณเณหิ
แปลว่า มีวิเศษ ๓ และอภิญา ๖. บทว่า
พลปฺตเตหิ แปลว่า ผู้บรรลุแล้วซึ่งกำลัง
คือฤทธิ์. บทว่า ตาทิหิ แปลว่า ผู้บรรลุ
ความเป็นผู้คงที่. บทว่า สฺมากุลํ แปลว่า
เกลื่อนกล่น, คือรุ่งเรืองด้วยผากาสาว-
พัสตร์ เป็นอันเดียวกัน. บทว่า อิทฺ นี้
พระองค์ตรัสหมายถึงพระศาสนา, อีกอย่าง
หนึ่งหมายถึงพื้นแผ่นดิน. บทว่า มียศนํบิไมไต
ไตแกมบริวารนํบิไมไต, อีกอย่างหนึ่งว่า

มีเกียรติก็ยกกอง ไม่มีใครเทียบเท่า. คำว่า
ไม่มีอุปธิ ไต่แก ผู้เวนจากอุปธิ ๕.^๑ คำที่
เหลือในคาถาทั้งหลายนี้ ปราภฏชัดเจนแล้ว
ทงนนในทงปวงดงนแล.

สุเมธพุทธวิสวณณา นิฎสิตา.

พรรณนาพระสุเมธพุทธวงศ์ จบ.

นิฎสิโต เอกาทสโม พุทธวิโส.

จบพุทธวงศ์ที่ ๑๑.

---

^๑ อุปธิ ๕ คือ กิเลสอุปธิ (กิเลส)
กามคุณอุปธิ (กามคุณ) อภิสังขารูปธิ
(เหตุแห่งการเวียนเกิด) ชันฐอุปธิ
(ชั้น ๕).

๑๔. สุชาติพุทธวิสาณณา

ตโต ตสฺสาปรภาเค ตสฺมีเยว
มณฺทกปฺเป อนฺนุพฺพเพน อปริมิตายุเกสุ
สตฺเตสุ อนฺนุกฺกเมน ปริหายิตฺวา
นวุตฺวิสฺสสฺสทฺสสาเยเกสุ ชาเตสุ ^๑สุชาติรูป-
กาโย ปริสุทฺธชาโต ^๑สุชาโต นาม
สตฺถา โลเก อุตฺปาติ.

โสปี ปารมิโย ปุเรตฺวา ตฺลิตฺปุเร
นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จวิตฺวา สุมฺงฺคฺลนฺคเร
อฺกฺกตฺสฺส นาม รณฺโณ กุเล ปภาวติยา
นาม อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิตฺสฺมี ปฏฺิสฺนฺธิ
คเหตฺวา ทสฺนฺนํ มาสํนํ อจฺจเยน
มาตฺตูกุจฺฉิตฺโต นิภฺขมิ. นามคฺคฺคหฺนทิวเส
จสฺส นามํ กโรนฺตา ^๒ สกฺลชฺมฺพุทฺธิเป

๑๕. พรรณนาพระสุชาติพุทธวงศ์

ถัดจากนั้น ในกาลต่อจากพระสุเมธ-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อสัตว์ทั้งหลายใน
มณฑลที่ป่านั้นแล มีอายุยืนจนกำหนดนับไม่ได้
โดยลำดับ (แล้ว) กลับมีอายุลดน้อยลงเป็น
ชั้น ๆ จนมีอายุเพียงเกาหมื่นปี พระบรม-
ศาสดาพระนามว่า พระสุชาติ ผู้มีพระ-
รูปกายอันสมภพมาดี ทรงมีพระชาติกำเนิด
อันบริสุทธิ์ อุดมคติขึ้นแล้วในโลก.

พระบรมศาสดาแม่พระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญ
พระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จไปบังเกิดใน
ดุสิตบุรี จุตฺติจากดุสิตบุรีนั้นแล้วทรงถือปฏิสนธิ
ในพระครรภ์ของพระอัครมเหสี พระนามว่า
พระนางปภาวดี ในราชสกุลของพระราชา
พระนามว่า พระเจ้าอูกคตะ ฌ สุมังคฺลนฺคร
เมื่อครบกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระ-

^{๑-๑} โป. ปริสุทฺธชาตฺตฺรูปกาโย.

^๒ ฉ. กโรนฺโต.

สพฺพสตฺตทานํ สุขี ชนยนฺโต ชาโตติ ครรภฺพระมารดา. อนึ่ง ในวันชานพระ-
"สุชาโต" เตววสุส นามมกฺสุ.

นาม มวลพระประยูรญาติ เมื่อจะชาน
พระนามพระกุมารนั้น ไตชานพระนาม
พระองค์ว่า "พระสุชาติกุมาร" นั้นแหละ
เพราะพระกุมารประสูติมา ทรงยังความสุข
ให้เกิดแก่สรรพสัตว์ทั่วทั้งชมพูทวีป.

โส นวสุสสหัสสานิ อการํ อชฺฌาวลี.
สิรี อุปสิรี สิรินฺนโท จาติ ตสุส ตโย
ปาสาทา อเหตุ. สิรินฺนทาเทวิปฺมุขานิ
เตวีสติ อิตฺติสหัสสานิ ปุจฺจุปฺภูจิตานิ
อเหตุ.

พระสุชาติกุมารนั้น ทรงครองภราวาสวิสัย
สิ้นกาลเกापันปี. พระองค์มีปราสาท ๓ องค์
คือ สิรีปราสาท ๑ อุปสิรีปราสาท ๑
สิรินันทปราสาท ๑. ทรงมีหญิงสองหมื่น-
สามพันซึ่งมีพระนางสิรินันทาเทวีเป็นประมุข
คอยเฝ้าบำเรอ.

โส จตฺตาริ นิमितฺตานิ ทิสฺวา
สิรินฺนทาเทเวีย อุปเสเน นาม ปุตฺเต
อุปฺปนฺเน หัสฺวหิ^๑ นาม วรฺตฺตฺรจฺกรมารุยฺห
มหาภินิภฺขมฺนํ นิภฺขมิตฺวา ปพฺพชิ. ตํ ปน
ปพฺพชนฺตํ มนุสฺसानํ โภภฺมิ อนุปพฺพชิ.

พระสุชาติกุมารนั้น ทอดพระเนตร
เห็นนิมิต ๔ (คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย
บรรพชิต)แล้ว เมื่อพระราชบุตรพระนามว่า
อุปเสนะ ประสูติจากพระนางสิรินันทาเทวี
พระองค์ ไตเสด็จขึ้นประทับมาตัวประเสริฐ
ชื่อหังสวหะ เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ทรง

^๑ โป. หัสวสภ.

ผนวชแล้ว. เมื่อพระองค์ทรงผนวชอยู่นั้น
มนุษย์หนึ่งโกฏิก็ไต่บวชตามแล้ว.

อด โส เตหิ ปริวุโต นว มาเส
ปธานจริย์ จริตฺวา วิสาขปุณณมย
๑สิรีนนุทนคเร สิรีนนุทนเสฏฺฐิสฺส^๑
ธิตาย ทินฺนํ ปรมมธฺรํ มธฺปายาสํ
ปริภุชฺชิตฺวา สาลวเน ทิวาวิหารํ
วีตินา เมตฺวา สายณฺหสมเย สุนฺนทาชีวเกน
ทินฺนา อญฺจ คิลมฺภุจฺฉโย คเหตุวา
เวฬุโพธิ อุปสงฺกमितฺวา เตตฺถีสหตฺถวิตฺถตํ
คิลสนฺธํ สนฺธริตฺวา สุริเย ธรรมาเนเยว
สมารํ มารพลํ วิธมิตฺวา สมฺมาสมฺโพธิ
ปฏิวิชฺฌิตฺวา สพฺพพุทฺธานุจฺฉินฺนํ อุทานํ
อุทาเนตฺวา สตฺตสฺตฺตาทํ โพธิสมฺเปเยว
วีตินา เมตฺวา พุรฺหุมนา อายาจิโต^๒
อตุตฺตโน กนิฏฺฐภาติกํ สุทฺสฺสนกุมารํ
ปุโรหิตปฺตฺตํ เทวกุมารญฺจ จตฺสจฺจธมฺม-

ครั้งนั้น พระองค์ทรงมีบรรพชิตเหล่านั้น
แวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญความเพียรตลอด
เก้าเดือน ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖ เสวยข้าว
มธฺปายาสซึ่งมีรสอร่อยอย่างยิ่ง ที่ธิดาของ
สิรีนนุทนเศรษฐี ในสิรีนนุทนครถวายแล้ว
ประทับสำราญพระอิริยาบถในเวลากลางวัน
ณ ป่าสาละ ครั้นเวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ
ซึ่งสุนันทาชีวกถวาย พระองค์เสด็จเข้าไป
ยังต้นไม้ อันเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ ทรง
ลาดเครื่องลาดหญ้ากว้าง ๓๓ ศอก เมื่อ
พระอาทิตย์ยังลอยเด่นอยู่นั้นเอง ทรงกำจัด
ไทรพลมาร พร้อมทั้งพญามารได้แล้ว ทรง
แหงตลอดพระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงเปล่ง
พระอุทาน ซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรง
ปฏิบัติตามกันมาแล้ว ประทับใกล้ต้นไม้โพธิ์

๑-๑ โป. สุรินฺทนคเร สุรินฺทเสฏฺฐิสฺส.

๒ โป. อชฺฌินฺโฉ.

คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ปฏิวาธสมตฺเถ ทิสฺวา อากาเสน คนฺตุวา
 สุมฺงฺกลนฺครสมฺเป สุมฺงฺกลยฺยาเน
 โอตฺริตฺวา อุกฺขานปาเลน อตฺตโน ภาตึกฺ
 สุตฺสฺสนฺกุมารํ ปุโรหิตปฺตฺตํ เทวกุมารญฺจ
 ปกฺโกสาเปตฺวา เตสํ สปริวารานํ มชฺเฌ
 นิสฺสินฺโน ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ. ตตฺถ
 อสีตฺติยา โกฏฺฐิณํ ฐมฺมาภิสฺมโย อโหสิ. อัย
 ปจฺมาภิสฺมโย อโหสิ.

นั้นเองตลอด ๗ สัปดาห์ เมื่อพระพรหมทูล
 อาราธนาได้ทรงเห็นสุทนต์สนกุมารพระกนิษฐ-
 ภาดาของพระองค์และเทวกุมารบุตรปุโรหิต
 ว่าสามารถแทงตลอดสังกรรม ๔ ได้จึงเสด็จ
 ไปทางอากาศลง ณ สุ่มังกลอุทยาน ใกล้
 สุ่มังกลนคร รับสั่งให้คนเฝ้าพระอุทยาน
 เรียกสุทนต์สนกุมาร พระภาดาของพระองค์
 และเทวกุมารบุตรปุโรหิตมาเฝ้า ประทับ
 นั่งในท่ามกลางกุมาร ทั้งสองนั้นพร้อมด้วย
 บริวาร ทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว.
 ธรรมาภิสัมย์ได้มีแล้วแก่สัตว์ทั้งหลาย (นับ
 ได้) แปรสิบโกฏี ณ ที่นั้น. นี้เป็นปฐม
 อภิสัมย์.

ยทา ปน ภควา สุตฺสฺสนฺยฺยาน-
 ทฺวาเร มหาศาลมฺมุเล ยมกปาฏิหาริย์
 กตฺวา เทเวสุ ทาวตีสเสสุ วสุสาวาสํ
 อูปากมิ, ตทา สตฺตตฺตฺตีสสทฺสฺสานัน^๑
 ฐมฺมาภิสฺมโย อโหสิ. อัย พุติโย

อนึ่ง ในคราวที่ พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้นสาละใหญ่
 ใกล้ประตูสุทนต์สนอุทยาน แล้วเสด็จขึ้นไป
 (ประทับ) จำพรรษาในหมู่เทวคาชั้นดาว-
 ดิ่งชั้น ๕ ธรรมาภิสัมย์ได้มีแล้ว แก่เทวคา

^๑ ส. อ. สตฺตตฺตฺตีสสทฺสฺสานัน.

อภิสมโย อโหสิ. ยทา ปน สุชาโต และมนุษย์ทั้งหลายสามล้านเจ็ดแสน. นี้เป็น
ทศพล ปิตุสนุติกั อคมาสิ, ตทา อภิสมัยครั้งที่ ๒. อนึ่ง เมื่อครั้งพระสุชาต-
สกุจิสตสหัสสานั ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. ทศพล ไต่เสด็จไปยังสำนักพระบิดานั้น
อัย ตติโย อภิสมโย อโหสิ. เตน ธรรมาภิสมัยได้มีแล้วแก่สัตว์ทั้งหลายหกล้าน.
วคฺคํ : นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑. "ตตฺถเว มณฺทกปฺปมฺหิ
สุชาโต นาม นายโก
สีหฺนุสฺสภฺกฺขนุโธ^๑
อปฺปเมยฺโย ทูราสโท.

๒. จนฺโทว วิมฺโล สุทฺโธ
สตรํสีว ปตาปวา^๒
เอวํ โสภติ สมฺพุทฺโธ
ชลนฺโต ลิริยา สทา.^๓

๑. "ในมัตถกัปนั้นแล ได้มีพระบรมนายก
พระนามว่า สุชาตพุทธเจ้า ทรงมี
พระหนุ(คาง)คุดคางราชสีห์ ทรงมี
ลำพระศองามคุดลำคอโคอุสภะ ทรง
มีพระคุณหาประมาณมิได้ ยากที่บุคคล
จะเทียมถึงได้.

๒. พระพุทธเจ้าผู้พร้อมทรงงามเปล่ง-
ปลั่ง ด้วยพระสิริ ในกาลทุกเมื่อ
เหมือนดวงจันทร์หมดจด ปราศจาก
มลทิน เหมือนดวงอาทิตย์ทรงกลด
ฉะนั้น.

^๑ ก. สีหฺนุ อฺสภฺกฺขนุโธ.

^๒ อ. ตาปวา. ^๓ อ. ปภา.

๓. ปาบุณิตุวาน สมุพฺพุโ
 เกวลี โภธิมุตฺตม
 สุมงฺกฺลมุหิ นกเร
 ฌมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ.

๔. เทเสนเต ปวรี ฌมฺม
 สุชาเต โลกนายเก
 อสีติโกฏี อภิสมีสุ
 ปจฺเม ฌมฺมเทสเน.

๕. ยทา สุชาโต อมิตยโส
 เทเว วสุสมุปากมิ
 สตฺตตฺตีสสทสฺสํ^๑
 ทุติยาภิสมโย อหุ.

๖. ยทา สุชาโต อสมสโม^๒
 อุปกจฺฉิ ปิตุสนฺตีก
 สญฺจิสสทสฺสํ
 ตติยาภิสมโย อหุ^๓ติ.

๓. พระสัมพุทฺธเจ้า ทรงบรรลุปุริ-
 ญาณอันอุดมสิ้นเชิง ทรงประกาศ
 พระธรรมจักร ในเมืองสุมังคลนคร.

๔. ในคราวที่พระองค์ ทรงแสดงธรรม
 ครั้งแรก เมื่อพระบรมโลกนาย
 สุชาติพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมอัน
 ประเสริฐอยู่ เทวดาและมนุษย์แปด
 สิบโกฏีไตรสรุธรรมแล้ว.

๕. ในกาลที่พระสุชาติพุทธเจ้า ผู้มีพระ-
 ยศอันนับมิได้ เสด็จจำพรรษาใน
 เทวโลก อภิสมายครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่
 เทวดาและมนุษย์สามล้านเจ็ดแสน.

๖. ในกาลที่ พระสุชาติพุทธเจ้า ผู้หา
 บุคคลเสมอมิได้ เสด็จไปยังราช-
 สำนักของพระบิดานั้น อภิสมายครั้งที่ ๓
 ได้มีแล้วแก่ เทวดาและมนุษย์หกล้าน."

^๑ ก. เทเสนโต..สุชาโต โลกนายโก.

^๒ ส. อ. สตฺตตฺตีสสทสฺสํ.

^๓ ก. อสมโม.

ตตฺถ ตตฺถ มณฺทกปฺปมฺหิตี ยสฺมึ
มณฺทกปฺเป สุเมโธ ภควา อุปฺปนฺโน,
ตตฺถ กปฺเป สุชาโตปิ ภควา
อุปฺปนฺโนติ อตุโธ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
ในมณฑกัปปนั้นแล ความว่า พระผู้มีพระภาค-
เจ้าสุเมธะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในมณฑกัปปิ,
พระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาตะก็เสด็จอุบัติขึ้นใน
กัปปนั้นแล.

สีหหนุติ สีหสฺส วีย หนุ อสุสฺสติ สีหหนุ.
สีหสฺส ปน เหฏฺฐิมหนุเมว ปฺณณํ โหติ,
น อุปริมํ. อสุสฺส ปน มหาปุริสสฺส สีหสฺส
เหฏฺฐิมหนุ วีย เทว ปริปุณฺณานิ
ทฺวาทลียํ ปกฺขสฺส จนฺทสฺสติ โหนติ.
๑ เตน วุตฺตํ "สีหหนุ"ติ?

บทว่า สีหหนุ มีวิเคราะห์ว่า พระองค์ทรง
พระนามว่า สีหหนุ เพราะอรรถว่า ทรง
มีพระหนุคูกางราชสีห์. ก็คางราชสีห์
เฉพาะส่วนล่างเท่านั้นที่เต็ม, ส่วนบน
ไม่เต็ม. แต่พระหนุ(คาง)ของพระมหาบุรุษ
พระองค์นั้น เต็มทั้งสองส่วน เช่นเดียวกับ
พระจันทร์ในคืนขึ้น ๑๒ คำ แห่ง (ศุกร์)
ปักข์ เหมือนคางส่วนล่างของราชสีห์ฉะนั้น.
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
ว่า "ทรงมีพระหนุคูกางราชสีห์."

อุสภกฺขนฺโธติ อุสภสฺส สฺมปฺปวณฺณก-
ขนฺโธ, สุวณฺณิตฺตฺสฺส ลึงฺคสฺส ทิสฺส กฺขนฺโธติ
อตุโธ. สตรฺสฺส วาทิ ทิวสฺส โร วีย.

บทว่า อุสภกฺขนฺโธ แปลว่า ทรงมีลำพระศอ
กลมสมส่วนคูกาลำคอโคอุสภะ, อธิบายว่า
ทรงมีลำพระศอเช่นกับลักษณะของทอง(แท่ง)

๑-๑ ส. อ. เอตฺถนฺตเร อิมะ ปาฐา นตฺถิ.

คุณประวิทย์ รุจิโรจนวงศ์
ขออุทิศให้บิดา-มารดา ปู่ ย่า ตา ยายและครูอาจารย์

สิริยาติ พุทธสิริยา. โพธิมุตตมนติ อุตตมัม
สมโพธิ.

ที่กลมกลิ้งด้วยดี. บทว่า สตรัสว แปลว่า
เหมือนพระอาทิตย์. บทว่า ควยพระสิริ
ไตแก ควยพระพุทฺธสิริ. บทว่า โพธิมุตตม
แปลว่า พระสัมโพธิญาณอันสูงสุด.

สุธมมวตীনคเร สุธมมุขยาเน
อาคตานิ มนุสฺसानิ ธมฺมํ เทเสตฺวา
สญฺจิสตสทสฺसानิ เอหิกฺกุชฺฐาเวเน
ปพฺพาเชตฺวา เตสํ มชฺเฌ ปาติโมกฺขํ
อุทฺทิสฺสี, โส ปจฺจโม สนนฺนิปาโต อโหสิ.

พระสุชาติพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรม
แก่มนุษย์ทั้งหลายที่มายังสุธัมมอุทยาน ไกล
สุธัมมวตীনครแล้ว ทรงยังชนเหล่านั้นให้วช
ด้วยเอหิกกุชฐาเว แล้วทรงแสดงพระ-
ปาติโมกข์ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น, นั้นเป็น
(สาวก) สันนิบาตครั้งแรก.

ตโต ปรี คีทิวโรหเณ ภควโต
ปญฺญาสสทสฺसानิ พุทฺติโย สนนฺนิปาโต
อโหสิ. ปุณ "สุทฺถสฺสนกฺุมาโร ภควโต
สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺโต"ติ
สุตฺวา "มยฺมุปี ปพฺพชิตฺสูสามา"ติ อาคตานิ
จตฺตาริ ปุริสสทสฺसानิ คเหตฺวา
สุทฺถสฺสนคฺุเถโร สุชาติํ นราสภํ อุปสงฺกมิ.
เตสํ ภควา ธมฺมํ เทเสตฺวา เอหิกฺกุชฺ-

ต่อจากนั้น ในวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ
ลงจากสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ พระสาวกเหล่านั้น
ได้มาประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒. อีกครั้งหนึ่ง
พระสุทิสสนเถระได้พาบุรุษสี่แสน ที่พากันมา
ด้วยคิดว่า "พวกเราก็จักบวชบ้าง" เพราะ
ได้ยินมาว่า "พระสุทิสสนกุมารได้ผนวชกับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้บรรลุพระอรหัตแล้ว"
ดังนั้นแล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระสุชาติพุทธเจ้า

มธุรัตถวิถาสินี บ. - ๗. ๒ - ๑๕

คุณประวิทย์ รุจิโรจนวงศ์

ขออุทิศให้บิดา-มารดา ปู่ ย่า ตา ยายและครูอาจารย์

๙. ปุณาปรํ สุนิปาเต
 ตีทิวโรหणे ชินเ
 ปญญาสสทสสุสานํ
 ทุติโย อาสิ สมากโม.

๑๐. อุปสงกมฺมโต นรวัสภํ^๑
 สุตฺสโน^๒ อคฺคสาวโก
 จตุหิ สทสฺสเสหิ
 สมฺพุทฺธํ อุปสงกมฺมี"ติ.

ตตฺถ อุปฺปตฺตานนฺติ ภวามเว
 อสมฺปตฺตานนฺติ อตุโธ. "อุปฺปวตฺตา
 ภวามเว"ติปิ ปาโง, โสเยวตฺโต.
ตีทิวโรหणे สคฺคโลกโต โอตฺรนฺเต
 กตฺตุการเก ทฏฺฐพฺโพ. การกวิปลลาเสน
 วุตฺตํ. อถวา ตีทิวโรหणे ตีทิวโต
 โอตฺรเณ. ชินเติ ชินฺสฺส, สามิอตุเถ
 ภูมฺมํ ทฏฺฐพฺพํ.

๙. ในสันนิบาตครั้งต่อมาเมื่อพระชินเจ้า
 เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ (ชั้น
 ดาวดึงส์) พระชัชฌาฬาทาลานไคมา
 ประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒.

๑๐. เมื่อพระสุทัสสนเถระ อัครสาวกเขา
 ไปเฝ้าพระนรวัสภสัมพุทฺธเจ้า ก็ได้
 เขาไปเฝ้า พรอมควยพระชัชฌาฬ
 ลีแสน."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปฺปตฺตานํ
 ความว่า ไม่เข้าถึงภพและอกภพ. พระบาลี
 ว่า "อุปฺปวตฺตา ภวามเว" แปลว่า ไม่เป็น
 ไปในภพและอกภพ ดังนี้ก็มี, พระบาลีนั้นก็มี
 เนื้อความอย่างเดียวกัน. ศัพท์ว่า ตีทิวโร-
หणे นี้ บัณฑิตพึงเห็นความหมายเป็น
 กัตตุการกว่า เมื่อพระชินเจ้าเสด็จลงจาก
 โลกสวรรค์. ทานกล่าวควยอำนาจการก

^๑ ก. อุปสงกมฺม นรวัสภํ, ฮี. นรวัสภํ.

^๒ ลี. ฮี. ตสฺส โย.

วิปลาส. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ติทิวโรหณ
แปลว่า ในการเสด็จลงจากสวรรค์ชั้น
ไตรทิพย์. บทว่า ชีเน แปลว่า แห่งพระ-
ชินเจ้า, พึงเห็นสัตตมีวิกัตติ ลงในอรรถ
แห่งฉฐวิกัตติ.

ตทา กิร อมหากั โภชิสตุโต
จกุกวตุติราชา หุตฺวา "พุทฺโธ โลก
อุปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา
ธมฺมกถํ สุตฺวา พุทฺธบุปฺมุขสฺส ภิกฺขุสํหสฺส
สฺสตุตฺถิ รตฺเนหิ สฺสทฺธิ จตุมหาทิปรชฺชํ^๑
หตุวา สตุถุ สนฺติเก ปพฺพชิ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์
ของพวกเรา เสวยพระชาติเป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ ได้สดับว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จ
อุบัติแล้วในโลก" จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าสดับธรรมกถาแล้ว ถวายราชสมบัติ
ในมหาทวีปทั้ง ๕ พร้อมทั้งรัตนะ ๑ ประการ
แด่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าทรงเป็น
ประมุข แล้วผนวชกับพระบรมศาสดา.

สกลทีปวาสิโน ชนา รฏฺฐบุปฺปาทํ คเหตฺวา
อารามิกกิจฺจํ สา चेตฺวา พุทฺธบุปฺมุขสฺส
สํหสฺส นิจฺจํ มหาทานมทฺสุ. โสปี น

ชนชาวทวีปทั้งสี่ถือเอารายได้ของรัฐ รัับ
ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลอารามอย่างพร้อมมูล ได้
ถวายมหาทานแด่พระสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้า

^๑ ส. อ. จตุทีปิกมหาราช.

สตฺถา "อนาคเต โคตโม นาม พุทฺโธ ทรงเป็นประมุขตลอดกาลเป็นนิตย์. พระ-
 ภวิสฺสตี"ติ พุยาภาสิ. เตน วุคฺคํ : บรมศาสดาแม่พระองค์นี้ ก็ได้ทรงพยากรณ์
 พระบรมโพธิสัตว์นั้นว่า "พระเจ้าจักรพรรดิ
 พระองค์นี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า
 โคตมะ ในอนาคต." เพราะเหตุนี้ พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๑๑. "อหํ เตน สมเยน
 จตุที่ปมฺหิ อีสฺสโร
 อนตฺตลิกฺขจโร อาสิ
 จกฺกวคฺคํ มหพฺพโล.

๑๑. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นพระเจ้า
 จักรพรรดิมีกำลังมาก เป็นใหญ่ แห่ง
 ทวีปทั้ง ๔ เหาะไปในอากาศได้.

๑๓. จตุที่เป มหารชฺชํ
 รตเน สตฺต อุตฺตเม
 พุทฺเธ นียยาตยิตฺวาน
 ปพฺพชํ ตสฺส สนฺติเก.

๑๓. เราตถาคตได้มอบราชบัลลังก์ใหญ่ใน
 ทวีปทั้ง ๔ และรัตนะทั้ง ๓ (มีช้าง
 แกวเป็นต้น) แด่พระพุทธเจ้าผู้สูงสุด
 แล้วออกผนวชในสำนักของพระองค์.

มธุรัตถวิลาสินี ม.-ท.๒-๑๔

๑๔. อารามิกา ชนปเท

อุฏฐานัน ปฏิปิณฑิย
อุปนเนตติ ภิกขุสัสมสฺส^๑
ปัจจยํ สยนาสนัน.

๑๕. โสปี มํ พุทฺโธ พุยาภาสิ

ทสฺสทสฺสมฺหิ อีสฺสโร
ทีสกปฺปสฺสทสฺสมฺหิ
อัยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๖. ปธานัน ปทหิตฺวาน ๆเปฯ

เหสฺสํสาม สมนฺมุขา อิมํ.

๒๗. ทสฺสาปิ วจนัน สุตฺวา

ภิกฺขุโย หาสํ ชเนสฺหํ
อธิฏฺฐหิ วตฺ อุกฺกํ
ทสฺปารมิปุริยา.

๑๔. ผู้งชนในชนบท ต่างเป็นอารามิกชน
(ข้าพระอาราม) ไตรวบรวมรายได้
ของรัฐ นอมนำปัจจัย (มีจีวรเป็นต้น
และ) ที่นอน ที่นั่ง ถวายแด่ภิกษุสงฆ์.

๑๕. พระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ในหมู่โลกธาตุ
แม่พระองค์นั้น ได้ทรงพยากรณ์เรา
ตถาคตว่า ใน (ที่สุด) สามหมื่นกับ
แสนปี พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์นี้
จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑๖. พระตถาคตจักเริ่มตั้งความเพียร ฯลฯ
พวกเราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน ใน
ศาสนาของพระหนอพระพุทธเจ้าพระ-
องค์นี้.

๒๗. เราตถาคตได้ยินพระคำรัสของพระ-
ชินเจ้าแม่พระองค์นั้นแล้ว ได้บังเกิด
ความราเริงใจยิ่งนักจึงอธิษฐานพรต
ให้ยิ่งขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

^๑ ก. ตทา.

๓๐. สุตตุนต์ วินยญจาปี
นวงคตตฤสาสน์
สพพิ ปริยาปุมิตวาน
โสภยี่ ชินสาสน์.

๓๐. เราตถาคคไตเลาเรียนพระสุตตันต-
ปิฎก รวมทั้งพระวินัยปิฎกอันเป็น
นวังคส์ตฤสาสน์ทั้งหมด ไต่ประทับ
พระคาสนาของพระชินเจ้าแห่งดงาม
แล้ว.

๓๑. ตตฤปมตฤโต วิหรนโต
พรหม์ ภาเวตว ภาวน์
อภิณฐาปารมี กนตวา
พรหมโลกมคณหนุ"ติ.

๓๑. เราตถาคคเป็นผู้ไม่ประมาท เจริญ
พรหมวิหารภาวนาสำราญอิริยาบถอยู่
ในคาสนานั้น ไต่ถึงความเป็นผู้สูงสุด
ในอภิณฐาทั้งหลาย ไต่ไปยังพรหม-
โลกแล้ว."

ตตฤ จตุที่ปมฮีติ สปริวารที่ปาน์
จตุณัน มหาที่ปานนติ อตฤโธ. อนตลิกข-
จโรติ จกกรตน์ ปุรกขตวา อากาสจโร.
รตเน สตัดาติ หตฤรตนาที่นิ สตฤ
รตนาณิ. อตุตเมติ อตุตมานิ. อถวา
อตุตเม พุทฺเชติ อตฤโธ ทฏฺสพโพ.
นียยาตยิตวานาติ ทตวาน. อฏฺจานนติ

บรรคาบทเหล่านั้น บทว่า จตุที่ปมฮี
ความว่า แห่งทวีปใหญ่ทั้งสี่มีทวีปน้อยเป็น
ปริวาร. บทว่า อนตลิกขจโร แปลว่า
เหาะไปในอากาศไต่โดยมีจักรแก้วนำหนา.
สองบทว่า รตเน สตัด แปลว่า รัตนะ
ทั้ง ๗ มีข้างแก้วเป็นตน. บทว่า อตุตเม
แปลว่าสูงสุด. อีกอย่างหนึ่ง บัณฑิตพึงเห็น

๑ ก. อภิณฐาส ปารมี.

คุณสันสนีย์ เจียรโณรส

อุทิศแด่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ และครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว

รฎุจุปาท, อายนฺติ อตุโถ. ปฏิบัติยาตี
ราลี กตุวา สังกหฺมิตฺวา. ปัจจนฺติ
จิวราทิวีวธิ ปจฺจยฺ.

ความว่า แด่พระพุทธเจ้าผู้สูงสุด. บทว่า
นียยาตยิตฺวาน แปลว่า ถวายแล้ว. บทว่า
อฎฺฐจฺฉานํ แปลว่า รายได้ของรัฐ, คือ ภาษี.
บทว่า ปฏิบัติยาตี แปลว่า รวบรวมทำให้
เป็นกอง. บทว่า ปัจจนฺติ ได้แก่ ปัจจัยชนิด
ต่าง ๆ มีจิวรเป็นต้น.

ทสฺสทสฺสมฺหิ อิสฺสโรติ ทสฺสทสฺสีโลกธาตฺยํ
อิสฺสโร, ตเตตฺ ชาติกฺเขตฺตํ สนฺธาย
วฺตุตฺตฺตํ เวทิตฺพฺ. อนนฺตํ โลกาตฺตํ
อิสฺสโร ภควา. ทิสฺกปฺปสฺสทสฺสมฺหิตี อิตฺ
ปฏฺจาย ทิสฺกปฺปสฺสทสฺसानํ มตฺถเกติ
อตุโถ.

บาทพระภาทว่า ทสฺสทสฺสมฺหิ อิสฺสโร
แปลว่า เป็นใหญ่ในโลกธาตุหนึ่งหนึ่ง, คำนี้
นั้นบัณฑิตพึงทราบว่ามีพระภาคเจ้าตรัส
หมายถึงขอบเขตในตอนพระพุทธเจ้า
ประสูติ. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นใหญ่ใน
โลกธาตุอันไม่มีที่สุด. บทว่า ในสามหมื่นกับ
ความว่า ในที่สุดแห่งสามหมื่นกับ จำเดิม
แต่บัดนี้ไป.

ทสฺส ปน สฺชชาติสฺส ภควโต
สุมฺจฺจลํ นาม นครํ อโหสิ, อุกฺคโต นาม
ราชา ปิตา, ปภาวตี นาม มาตา,
สฺทสฺสโน จ สฺเทโว จ^๑ เทว

อนึ่งพระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
สุชาติะพระองค์นั้น ชื่อว่า สุมังคะ,
พระราชานามว่า พระเจ้าอุคคตะเป็น
พระบิดา, พระมารดาพระนามว่า พระนาง

^๑ ลี. อี. สฺทสฺสโน จ เทโว จ.

คุณสันสนีย์ เจียรโณรส
อุทิศแด่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ และครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว

อัครสาวกา, นารโท นามุปฐจาโก, ปภาวตี, พระอัครสาวกทั้งสอง คือ
 นาคา จ นาคสมาลา จ เทว. พระสุทัตสนะและพระสุเทวะ, พระอุปัฏฐาก
 อัครสาวิกา, มหาเวฬุรุกโข โโพธิ, โส ชื่อว่า พระนารทะ, พระอัครสาวิกาทั้งสอง
 กิร มนทจฺฉิตฺโท มนุชฺชนฺโธ ปรมรมณฺโณ คือพระนาคาและพระนาคสมาลา, ต้นไผ่
 เวฬุริยมณฺวิณฺณเณหิ วิมเลหิ ปตฺเตหิ ใหญ่เป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, ได้ยินว่า
 สณฺณนฺนวิปุลสาโข มยฺยรปิณฺณกลาโป วีย ต้นไผ่นั้นมีช่องน้อย ๆ ลำต้นแข็งแรง มีกิ่งแผ่
 วิโรจิตฺถ. ไฟศาลปกคลุมด้วยใบอันไร้มลทิน มีสีเหมือน
 แกวไพฑูรย์ และแควมณีนารันรมย์ใจยิ่งนัก
 งดงามเหมือนกำหางนกยูง.

ตสฺส ปน ภควโต สรีริ ปณฺณาสทตฺตพฺเพธฺ อํ
 อโหสิ, อายุ นวุตฺวิสฺสสทสฺसानิ, หนึ่ง พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 สิรินนฺทา นามสฺส อคฺคฺมเหสี, อุปเสโน พระองค์นั้นสูง ๕๐ ศอก, ทรงมีพระชนมายุ
 นาม ปุตฺโต. ตฺรจฺจวฺรยาเนน นิกฺขมิ. เกาหมื่นปี, พระอัครมเหสีของพระองค์พระ-
 โส ปน จนฺทวตฺตีนคเร สีลารามะ นามว่า พระนางสิรีนนฺทา, พระราชบุตร
 ปรีนิพฺพายิ. เตน วุคฺคํ : พระนามว่า อุปเสนกุมาร. พระองค์เสด็จ
 ออกผนวชด้วยราชยาน คือมาตัวประเสริฐ.
 และพระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาติขณะนั้น เสด็จสู่
 ปรีนิพพาน ณ สีลาราม ในพระนครจันทวดี.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

หนึ่ง พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นสูง ๕๐ ศอก, ทรงมีพระชนมายุ
 เกาหมื่นปี, พระอัครมเหสีของพระองค์พระ-
 นามว่า พระนางสิรีนนฺทา, พระราชบุตร
 พระนามว่า อุปเสนกุมาร. พระองค์เสด็จ
 ออกผนวชด้วยราชยาน คือมาตัวประเสริฐ.
 และพระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาติขณะนั้น เสด็จสู่
 ปรีนิพพาน ณ สีลาราม ในพระนครจันทวดี.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

คุณวิชัย บุญอินทร์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๓๒. "สุมงฺกัล นาม นคร"

อุคฺคโต นาม ชตฺตโย
 มาตา ปภาวตี นาม
 สุชาตสฺส มเหสีโน.

๓๒. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 สุชาตะพระองค์นี้) มีชื่อว่า สุมังกละ
 กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าอุคคตะ
 เป็นพระบิดา พระมารดาของพระ-
 มเหสีเจ้าสุชาตะพระนามว่าพระนาง
 ปภาวตี.

๓๓. สุทสฺสโน สุเทโว จ^๑

อเหตุ อคฺคสาวกา
 นารโท นามุปฺภุจฺจาโก
 สุชาตสฺส มเหสีโน.

๓๓. พระสุทสสนเถระและพระสุเทวเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ
 นารทะ เป็นพระอุปัฏฐากของพระ-
 มเหสีเจ้าสุชาตะ.

๓๔. นากา นาคสฺมาลา จ

อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โปธิ ตสฺส ภควโต
 มหาเวฬุตี วุจฺจติ.

๓๔. พระนาคาเถรีและพระนาคสมาลาเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้เป็นที่
 ประทับตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้น ชาวโลกเรียกชื่อว่า
 มหาเวฬุ (ไผ่ใหญ่).

^๑ ส. อ. สุทสสนโน จ. เทโว จ.